

Петар Милосављевић / ИСТОРИЈА И ФИЛОЛОГИЈА

Петар Милосављевић

ИСТОРИЈА И ФИЛОЛОГИЈА

Прво издање

Издавачи

Матица српска у Дубровнику – Београд
(извршни издавач)

Институт за политичке студије – Београд
Логос – Грачаница

За Матицу српску у Дубровнику
Милорад Буха

Уредник

Момчило Суботић

Рецензенти

Момчило Диклић
Момчило Суботић

Корице

Мирјана Исаков

Штампа

Графоофсет – Челарево

Тираж
500

Петар Милосављевић

ИСТОРИЈА И ФИЛОЛОГИЈА

Поводом
100 година од Првог светског рата
60 година од Новосадског договора

Матица српска у Дубровнику – Београд
Институт за политичке студије – Београд
Логос – Грачаница
2014.

С А Д Р Ж А Ј

ИСТОРИЈА И ФИЛОЛОГИЈА

Филолошка тачка гледишта	9
Историја и филологија	13
Српско питање – питање идентитета	43
Новосадски договор, предрасуде и логореја	63
Националне заједнице и верске заједнице	75
Модел српског идентитета	91
Историја и идеја	115
Догађаји, естаблишменти, кратије	146
Природна Албанија и Природна Србија	167
Питање свих питања	180

ДОДАТАК

Реферат председника Скупштине Матице српске у Дубровнику	191
Концепт Свечане седнице Матице српске у Дубровнику	200
Напомене о текстовима у овој књизи	204
Библиографска белешка о аутору	206

ИСТОРИЈА И ФИЛОЛОГИЈА

ФИЛОЛОШКА ТАЧКА ГЛЕДИШТА

Срео сам једном Младена Лесковца, свог професора са Филозофског факултета у време када сам и сам био наставник на истој Катедри. Питао ме је: шта предајем? А кад сам му рекао да предајем Методологију проучавања књижевности, питао је: Шта је то?

То није био обичан сусрет двојице стручњака различитих година, који су на истој Катедри имали сличне професорске обавезе. То је био истовремено и сусрет два човека који су представљали две оријентације у проучавању књижевности.

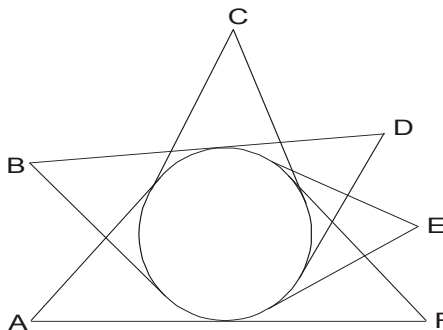
Младен Лесковац (1904-1990) био је значајан репрезент позитивизма у проучавању књижевности. Сматра се да од позитивизма почиње модерно изучавање књижевности, али и да је та оријентација давно превазиђена. Ова констатација је учињена посебно јасном у књизи Рене Велека *Критички појмови* у којој се посебно обрађује појава коју он назива „побуна против позитивизма“. Ова појава довела је до плурализма у проучавању књижевности. Предмет који сам ја предавао, бар у мојој интерпретацији, отишао је корак даље: тражио је мета­критички метод који може да превлада плурализам метода. Овакав метод примењен је у мојој *Методологији проучавања књижевности* (1985).

За ову дисциплину, како сам је ја схватио, посебно је карактеристично поглавље у књизи које се зове *Могућности проучавања књижевности*. Основна идеја тог поглавља, о постојању различитих могућности, овако је представљена:

Те могућности су ове: 1. Различити нивои проучавања књижевности, 2. различити аспекти, 3. различити приступи проучавању књижевности, 4. различите перспективе проучавања књижевности, 5. различити методи и 6. различити циљеви проучавања књижевности. (1985:93-94)

Свакој од тих могућности посвећено је у књизи по једно потпоглавље, а у сваком од њих испитиване су и конкретне могућности. Тако је број могућности вишеструко увећан.

У потпоглављу *Аспекти проучавања књижевности* идеја је и графички илустрована. Дат је цртеж круга и показано како се једно исто – тј. круг - са различитих аспеката (тачака гледишта) види знатно различито.

Ова уводна прича има за сврху да укаже на специфичност испитивања која су обављена у књизи *Историја и филологија*. Предмет мог бављења у овој књизи у основи је исти као и у књигама историчара, дакле научника који се баве осветљавањем националне прошлости српског народа. Али је мој поглед на ову историју другачуји од погледа историчара школованих у постојећем образовном систему. Главна разлика је у томе што сам ја прошлости прилазио преваходно са филолошког аспекта, дакле са аспекта који они занемарују.

Природа ових истраживања постаће јаснија ако их поредим са истраживањима академика Василија Крестића. Чувени српски историчар, на пример, своја синтетичка истраживања о односима Срба и Хрвата у новијој историји изложио је у обимној књизи *Историја Срба у Хрватској и Славонији* (1848-1914) коју прате и две књиге грађе (1991). Практично истим проблемом, бавио сам се и ја у књизи *Увод у србистику* (2002, 2003) која у

оба издања има по 598 страна. Није тешко видети да су наши приступи односима два народа очигледно различити, па су нужно морала да буду различита и виђења ових односа.

У разматрању наведених примера пажњу зато не треба усмерити ка питању: који је аутор боље обрадио проблем? Већ пажњу треба усмерити ка питању: чији приступ више одговара виђењу главних проблема у односима Срба и Хрвата током историје. Однос ова два народа је очигледно специфичан, па га зато и не треба разматрати као однос било која два народа (рецимо Срба и Пољака, Срба и Данаца) већ као однос два народа који у новијој историји пишу истим језиком. Зато је, по мени, нужно у разматрање ових односа обратити пажњу превасходно на филолошки аспект.

Разлике између ова два приступа могу се илустровати на примеру објашњења разбијања Југославије. Озбиљнији историчари се сигурно неће задовољити констатацијом да је ова држава разбијена због потеза политичара на власти у периоду 1991-92. године. Већ су се огласили историчари који сматрају да је преломни моменат за њен распад био Устав из 1974. године. Ако се, међутим, на разбијање заједничке државе гледа са филолошког аспекта, онда ће се кључни моменат за опстанак Југославије видети у Новосадском договору из 1954. године. Показаће се и да је овај догађај претходно био деценијама припреман. Саме припреме су најављивале крај језичког заједништва Хрвата и Срба.

А да би се природа ових дешавања могла схватити нужно је да се, поред филолошког аспекта, укључи још један аспект, филозофски. Већ у уводном тексту у књизи то је учињено позивањем на филозофију историје Божицара Кнежевића у којој се трага за логосом историјских промена. Касније ће се у помоћ дозивати и други филозофи, посебно они из периода постмодерне.

Па ипак, ова књига тешко би се могла наћи место међу књигама филозофске природе какве се рецимо помињу у *Историји српске филозофије* Слободана Жуњића (2009), поготово у поглављу *Филозофија права и политике*. Јер она никако не спада у филозофију права. А не спада ни међу дела оне врсте каква је

књига Николе Милошевића *Марксизам и језуитизам*. Више спада у ред неких књига које је својевремено писао Лазо М. Костић (1897-1979) из области културно-политичке тематике, а у наше време мој млађи савременик Момчило Суботић, посебно у делу *Политичка мисао србистике*.

У пројекту *Дела Петра Милосављевића* (обелодањеном у мојој књизи *Филологија и геополитика*, 2014) који предвиђа да се све моје књиге објаве у седам кола, она би била 35. по реду, а место јој је у другом колу, где су окупљене књиге политиколошке природе. Остале се зову: *Обнова српског националног програма* (2010), *О Новосадском скупу*, разговори Бојана Радића са Петром Милосављевићем, (2008), *О српском питању*, разговори Биљане Живковић са Петром Милосављевићем (2012), *Блок за српску идеју* (2012), *Титаник* (2012), *Филологија и геополитика* (2014).

Политикологијом се у новије време у Србији бави више аутора; из те области се објављује и доста књига. Наведене моје књиге међу њима се издвајају по томе што проблемима из ове области прилазе превасходно са филолошке тачке гледишта. Прецизније: са тачке гледишта србистике и славистике, потиснутих дисциплина у чијој обнови активно учествујем.

ИСТОРИЈА И ФИЛОЛОГИЈА

Увод у проблем

Речи у наслову овога рада, *Историја и филологија*, из грчког су језика. Улазећи у расправу о тој теми, потребно је видети шта оне стварно значе.

Израз *историја* има два основна значења: значи и догађај и прича (о догађају). У употреби тих израза, између та два значења, обично нема пуне сагласности. Догађај се може збити, а да прича о њему не постоји; или да прича о догађају буде измишљена. Прича, дакле, може да буде истинита, или лажна, или нешто између. Са становишта човековог идеала да се о догађајима причају истините приче, велики је проблем како то учинити. У филозофији постоји једна значајна теорија која се зове теорија адекватације или теорија кореспонденције која промишља о томе како да истина која се саопштава буде адекватна стварности, односно како да са њом кореспондира. Ако кажемо да је родоначелник те теорије Аристотел, рекли смо и колико је она стара и колико је проблем велики.

Српски израз прича на грчком има адекват у изразу митос. На латинском тај израз гласи наратија. Проблемима причања приче бавио се, такође, још Аристотел, посебно у својој *Поетици*. Он је у том делу правио разлике између песничких прича и историографије. Али се тек крајем 19. и у 20. веку почела развијати једна дисциплина која се бави проблемима приповедања, а зове се наратологија. Мада је посвећена изучавању литературе (а не историографије), ова дисциплина је оставила доста трага и у осветљавању природе историјских прича. Са тог становишта значајан је један израз који је увео француски филозоф Франсоа Лиотар: израз метанаратија. Овај се израз обично односи на проблеме из области историје. Тада се он понекад замењује изразом

велика прича. Велика историјска прича, то је она прича која надраста много мањих прича. Односно: много мањих прича има сврху да поткрепи неку велику историјску причу. Проблем ће се боље разумети ако се има у виду чувено откриће Томаса Куна да се мисли у парадигмама. То откриће тиче се и природних наука, као што је физика, а посебно је примењиво у историји уметности. Успешно се може применити и на област изучавања опште историје. На један су се начин историјске приче причале, на пример, у време социјализма у Совјетском савезу и Југославији, а на другачији после његовог пада.

Проблем: како учинити да се дође до истине, односно да приче учинимо што истинитијим, стално је питање. Мој одговор на то питање формулисан је и примењен у многим мојим књигама. Своди се на став да се до истине најпоузданије може доћи путем установљавања кореспонденције међу чињеницама у духу дијалектике конкретног тоталитета. Читалац кога баш тај проблем интересује може потпуније одговоре да нађе у мојим књигама *Методологија проучавања књижевности, Логос и парадигма, Обнова логоцентризма*.

У *Лексикону страних речи и израза* Милана Вујаклије *филологија* се дефинише као љубав према учености и књижевности, и као наука о језику. У основи се, дакле, ради о појави која се заснива на љубави или склоности према нечему што је означено речју логос. А што се другог дела ове сложеннице тиче, дакле саме речи логос, превод је њено значење одвећ сузио. Међу многим значењима које реч логос има, једно се заиста односи на реч или језик. Али се њено значење односи и на ред, поредак, закон. Ако израз филологија сведемо само на науку о језику, прогрешимо. Јер се љубав према учености и књижевности не може свести само на језичке вредности, већ се тиче и других страна, пре свега оних које се односе на ред и закон. О томе сведоче и две дисциплине које смо већ поменули: методологија проучавања књижевности и наратологија. А може да посведочи и читав низ дисциплина које бисмо могли да поменемо: социологија, психологија, генологија, граматологија, екологија итд. Па чак

могу да посведоче и дисциплине које у називу немају реч логос, али га садрже у садржају, као што су, на пример, медицина, економија, астрономија, историја итд.

Доводећи у везу историју и филологију, у наслову овога рада, и подсећањем на проблеме којима се ове дисциплине баве, хтео сам да скренем пажњу и на оно што ове дисциплине повезује. А повезује их логос: (а) логос у догађајима, (б) логос у причама о догађајима, (в) логос у дисциплини којој је у основи језик, и (г) логос у тумачењима догађаја.

Закон реда у историји

Кад смо већ почели да прецизирамо изразе, добро је подсетити и на могуће разликовање изрази историограф и историчар. Израз историограф значи описивач (историјских) догађаја. Израз историчар би садржавао сложеније, али истовремено и неиздиференцирано значење. Означавао би и историографа, али и ствараоца прича о догађајима из историје; означавао би, такође, и коментатора и тумача обе димензије овог сложеног посла.

Више светла у овај велики и значајан посао уноси још један израз у употреби: филозофија историје, односно филозоф историје. Осветљавањем и тумачењем прошлости бави се велики број људи обучених за тај посао, а међу њима је и много вредних и цењених. Али је ипак мало филозофа историје. Поменућу тројицу незаобилазних: Руса Николаја Данилевског (1823-1885), Немца Освалда Шпенглера (1880-1936) и Енглеза Арнолда Тојнбија (1889-1980).

Срби се по броју историографа и историчара не могу мерити са великим народима. Па ипак у области филозофије историје имају једну драгоценост: Божицара Кнежевића, филозофа историје, који по својим мислилачким думетима заслужује да се нађе у кругу најбољих у овој области.

Божицар Кнежевић (1862-1905), за свог кратког живота учинио је неколико ствари вредних памћења: превео је са енглеског књигу *О херојима* филозофа историје Томаса Карлајла, об-

јавио само две властите филозофске књижице а углавном, од њихових делова сентециозне природе, саставио књигу *Мисли*. На *Мислима* је и стекао широку популарност. Оне две оригиналне књиге, сличног су обима. Прва се зове *Закон реда у историји* (1898) а друга *Закон пропорције у историји* (1901). Оне се обично заједно објављују у једној књизи од око 300 страна која се зове *Принципи историје*. Филозоф Душан Недељковић, који је писао о Кнежевићу, окорактерисао је његову филозофију као спој класичног спинозизма и модерног еволуционизма.

Ову Кнежевићеву књигу превео је на енглески Џорџ Вид Томашевић и пласирао је у Америци. Не треба, међутим, веровати да је она имала и ширу рецепцију. Њена стварна рецепција је сведена на српски језички простор, али и ту међу књижевном публиком. Није ми познато да је Кнежевићева филозофија битније утицала на начин мишљења српских историчара. Спадам међу ретке ауторе који су се његовим делом бавили (у студији која је прештампана у књизи *Други ток српске књижевности*, 2012). Постојали су битни разлози да се бавим Кнежевићем. Његово схватање „закона реда у историји“ уграђено је у становиште које заступам од своје докторске дисертације о Настасијевићу (1974) да је логос у основи свега што је предмет човековог мишљења и испитивања. Његов „закон пропорционализације у историји“ такође одговара схватању које заступам да се процеси промена одвијају у виду деструктуризације-структуризације. Испало је да сам велики дужник овом филозофу чије књиге сам читао већ у раној младости.

За овог мислиоца је веома битно да се има у виду да је тражио и видео ред у историји; другим речима да је видео да у историји делују неки неумитни закони. Он је законе тог реда представљао помоћу односа које обележавају изрази *пре* и *после*; *раније* и *касније*. А саму логику промена међу појавама представљао је ставом да - оно што је пре настало то ће касније нестати. Пре је, на пример, настала природа од човека, па ће и нестати после нестанка човека; култура је касније настала у човековом свету; она ће раније да нестане из света људи.

Кнежевић се, као историчар, превасходно бавио процесима. Покретачку снагу за промене које се дешавају у свету Кнежевић је видео у потребама. Нове потребе, по њему, налажу и нове промене. А промене се дешавају у виду процеса диспропорционализације и пропорционализације. Обраћање пажње на процесе промена одваја га од мислилаца 20. века који су опседнути више изучавањем структура него процесима промена.

Сматрам да филозофија историје Божицара Кнежевића може да буде важан ослонац за разумевање историјских промена, нарочито оних које се у Европи одвијају у новије доба. Није исто бавити се историјским дешавањима са увидом у Кнежевићеву логоцентричку мисао или без тога увида. Историографи се, на пример, труде да верно опишу збивања којима се баве. Али се од тако усмерених истраживача не тражи да у приказиваним збивањима откривају неки закон реда (логос). Закон реда се испоставља накнадно, у метанарацијама. А истраживачи великих прича, метанарација, обично се не баве самим логосом збивања.

После ових објашњења биће јасније и зашто ће закон реда у историјским догађајима, какав ћу у следећим поглављима изложити, у великој мери да се разликује од метанаративних прича које обично пласирају историчари. Ове разлике почиваће пре свега на теоријским основама, дакле, онима на основу којих прилазимо историјским процесима.

Поимање народа, рађање националне свести

Кнежевићева филозофија историје није у несагласности ни са најновијим истраживањима у области генетике чији је главни репрезентант чувени харвардски научник руског порекла Анатолиј Кљосов. Ова истраживања тичу се, углавном, далеке прошлости, а дају релевантна генетска сведочанства о заједничком пореклу појединих данашњих народа. Истраживања Кљосова убедљиво су показала да више народа има сличну генетску основу као и Срби. Што значи да посредно потврђују старост и укорененост Срба као народа. Српских гена има, речено обич-

ним језиком, и у знатном делу Индуса, Немаца, Румуна, Молдаваца, Мађара, а поготово словенских народа. Са пуном научном објективношћу ова истраживања потврђују и многе чињенице познате из класичне историје. То се нарочито може показати на примеру Мађара.

Мађари су, као етничка заједница, из азијских степа стигли тек у деветом веку у област Паноније. Иако малобројни, они су популацији словенског порекла, коју су затекли на овом простору, наметнули своју власт али и свој језик. На превасходно словенском (ништа не мења ако кажемо и српском) генетском материјалу настао је мађарски народ. Генетско порекло, бесумње много помаже да се осветли прошлост овог народа. Различито генетско порекло делова тога народа, међутим, не пориче језичко-етничку самобитност идентитета Мађара. Да би се о Мађарима могло конкретно говорити, потребно је правити јасну разлику између два одређења: генетског и језичко-етничког. Треба се бојати да открића Кљосова код многих Срба данас изазива нереалну представу да она иду у прилог проширења српског корпуса. То се посебно показује у тврдњама да су Немци, Молдавци, Румуни, Мађари, а поготово словенски народи, у ствари, бивши Срби. Поготово такав закључак постаје штетан ако се иста логика прошири и на Црногорце и Бошњаци. То би значило да Срби треба да се односе према Црногорцима и Бошњацима као што се односе према Молдавцима, Румунима, Мађарима. Јер се сугерира став да као „бивши Срби“ ни Црногорци и муслимани српског језика више нису Срби. Као што то нису Молдавци, Румуни, Мађари...

Да би се питање националног идентитета коректно схватило, потребно је разликовати субјективно осећање од објективних датости. Није спорно да стварно постоје као посебни народи Молдаваци, Румуни, Мађари, иако имају доста генетских сродности са Србима. Јер, није спорно оно најбитније за њихово етничко одређење: да они имају и своје посебне језике. А такве разлике већ не постоје између популације која се данас изјашњава као Срби и оних популација која се изјашњава као Црногорци или Бошњаци. Не само да ове популације имају исте гене, већ

говоре и истим језиком. Различито им је само субјективно осећање да њихов идентитет није исти као и код других истојезичника. Такво осећање је однеговано тек последњих деценија, у Титовој Југославији или касније. Ако прихватимо став о закону реда у филозофији Божицара Кнежевића, добићемо и јасан одговор шта ће пре нестати. Пре ће нестати оно што је касније настало; несташе, дакле, неприродно однеговано субјективно осећање, какво је стварано у Титовој Југославији, а слично се није чинило и код других европских народа.

Са стварањем и одржавањем језика ствар је озбиљнија него са арбитрарним режимским проглашавањем нација. Знамо како су нације у Титово време биле проглашаване. Супротно од тога: Немци, Румуни, Молдавци, Мађари, као и Руси, Пољаци, Чеси, Словаци, Словенци, Хрвати, Срби, Бугари, јесу стари народи. За њихово конституисање као народа, од неког значаја су сигурно и гени које носе. А пошто ови народи живе на релативно малом географском простору, за њихово међусобно разликовање и идентификовање, од посебне важности нису били гени, већ нешто друго. То друго је језик којим говоре. Ова карактеристика, дакле језик, чини и основу њиховог етноса. То је резултат још античких и средњовековних спознаја, које су прихваћене тек у 18. веку.

Европски народи су постојали и пре 18. века. Јер су и далеко пре тога времена постојале језичко-комуникационе заједнице које су се разликовале једне од других. У старим словенским текстовима се уместо речи народи по правилу употребљавао израз језици. То се најбоље може видети у једном класичном делу српске књижевности, у *Житију св. Симеона*, чији је аутор Свети Сава. Из тог чувеног дела израз језици се, у преводу/преносу на савремени српски, преводи обично речју народи.

Не треба, међутим, губити из вида да је комуникација међу људима тих времена била углавном усмена. Шири употреба писма утицаше битно касније на смер развоја појединих народа. Језик западне цркве био је латински, па је обично и језик државе и образовних институција у којима је ова црква била доминантна био латински. Језик источне цркве је био је црквенословенски

па је на том језику настајала и књижевност у разним редакцијама. Али је и међу народима источне и западне цркве, упркос религијског идентитета, говорни језик остао главна карактеристика етничког идентитета, основ њиховог разликовања.

У 18. веку се десило ипак нешто кључно што је оставило трајне последице. Овај догађај најбоље може да се илуструје на примеру антологије немачког филолога Јохана Готфрида Хердера (1744-1803) која је позната под називом *Гласови народа у песмама* (1778-9). Ова антологија садржи песме разних народа. Смисао јој је био да покаже да у Европи има више народа и да сваки од њих има свој особити језик и звук. Гете који је био Хердеров савременик и пријатељ, творац је идеје о светској књижевности. Светску књижевност чинила би репрезентативна дела појединих националних књижевности, али таквих које би најбоље представљале њихове националне, тј. језичко-етничке карактеристике. Није случајно што је Гете био заинтересован за српске народне песме и за делатност Вука Караџића. Такође, није случајно што је идеју о светској књижевности изнео у разговору са Екерманом поводом српске књижевности.

Хердерове идеје, које су најпластичније представљене у поменутој антологији, биле су елабориране на дискурзиван начин у његовим чланцима, посебно у књизи *Идеје о филозофији историје човечанства* (1774-91). Ове идеје, по последицама које су оставиле, вероватно спадају у најделотворније идеје откако је света и века. То се најбоље може илустровати на судбини немачког народа, судбини италијанског народа, али и словенских народа.

На простору где се данас простире Немачка држава било је у средњем веку (то се може прочитати у разним енциклопедијама) око 300 разних државица. А негде на крају 18. века било их је само око 40-так. Хердерове идеје су показале да популација на тим просторима има нешто заједничко: то заједничко јесте немачки језик и на том језику изграђена немачка књижевност. На основу Хердерових идеја изграђена је свест која је потврђивала праксу да се у овом случају ради о једној језичко-етничкој, али и комуникационој заједници. Отуда се испоставила потреба да се

та језичко-комуникациона заједница и политички уједини. Пруски канцелар Бизмарк показао се као успешан реализатор те потребе. Слично се десило и на подручју Италије где је живела популација једног језика раздељена на више градова и држава. Тамо је улогу ујединитеља имао Гарибалди.

О Словенима је Хердер веома мало писао. Видео их је као велику популацију која има „већи удео у простору који настањује него у историји“. Словенски филолози су се према овом запажању односили као према виђењу популације која није постала свесна своје величине и своје мисије. А оно што ће ускоро почети да се дешава може се најбоље илустровати на основу биографије једне кључне личности, Јозефа Добровског. Млади Добровски је имао жељу да буде мисионар Римокатоличке цркве у Индији, па је зато почео да учи разне језике. Тако је почео да обраћа пажњу и на властити матерњи језик. Ово интересовање учинило је да се његов живот преоријентише. Није отишао у Индију, али је постао граматичар чешког језика и систематизатор знања о разним дијалектима/језицима Словена. Још за живота (1753-1829) сматран је оснивачем славистике, научне дисциплине о Словенима, односно „патријархом словенске филологије“. Идеје које је он заступао биле су, у ствари, Хердерове идеје примењене на Словене.

Хердерове идеје о особитостима појединих националних језика показале су своју делотворност и на геополитичком плану. То се може приметити ако се обрати пажња на политиколошку страну овог проблема. Концем 18. и почетком 19. века у Европи и Азији постојала је само једна словенска држава: Русија. Током 19. века створено је и признато још неколико држава: Србија, Црна Гора и Бугарска, дакле још три. Али, на крају Првог светског рата појавило се три државе: Пољска, Чехословачка и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Сам чин стварања ових држава може се схватити као резултат процеса остваривања Хердерових идеја. Процеси су водили ка томе да се, за нешто више од једног века, у именима националних држава, поред Руса, јавља и име следећих словенских народа: Пољака, Чеха, Словака, Словенаца, Хрвата, Срба и Бугара. Сви ови народи имали су

своје државе или неке облике државности још у средњем веку. Али средњовековне државе нису стваране по истом моделу као националне државе новијег времена када је обично народ истицан као главни политички субјект. Нећемо погрешити ако тврдимо да су управо филолошке идеје стајале у основи ових процеса, да су баш оне имале крупне политичке рефлексије.

Хердерове идеје и судбина Аустрије

Идеје о језичком, етничком, комуникационом јединству имале су плодотворне последице на подручју Немачке и Италије. Али исте те идеје имале су другачији улогу у одређивању судбине Аустрије. Аустрија, као држава, једноставно се није уклапала у процесе које су доносиле Хердерове идеје о језичко-етничким и комуникационим заједницама. Аустрија, какву су ови процеси затекли, по структури свог становништва, била је мултиетничка. Обухватала је део немачког народа, цео мађарски народ, део Пољака, све Чехе, Словаке, Словенце и Хрвате и део Срба и део Румуна. Хердерове идеје, или идеје времена које наступа, водиле су ка разбијању несавремено устројене Монархије. Да је њена судбина била под ударом нових идеја сведоче и два конгреса који су у јуну 1848. била одржана: пангермански конгрес одржан у Франкфурту (у мају) и Словенски конгрес одржан у Прагу (у јуну). Ако би се, следствено Хердеровим идејама, аустријски Немци ујединили са другим Немцима, на принципу формирања једне језичко-етничке-комуникационе заједнице, то би се негативно одразило по судбину Монархије. Из ње би морали да изостану други народи овога пространог царства. Ако би прихватили идеје Словенског конгреса, опет би дошло до растурања Аустрије као творевине која је одговарала другим временима. Пресудну улогу у тим преломним временима одиграо је аустријска Хабсбуршка династија. Она је одлучила да сачува државу у својим границама. А то значи и да се Немци не прикључе Немачкој, и не дозволи формирање словенских националних држава на територијама Хабсбуршке монархије.

Бизмарк и интеграција Срба

Постоји једна раширена прича о томе да је последња реч ујединитеља Немачке, Бизмарка, на самртном одру била: Србија. Да ли се и стварно тако десило, то спада у подручје истраживања и тумачења историчара. Пошто сам ја по струци теоретичар књижевности, сматрам да је тако нешто (по Аристотелу) било могуће да се деси или да се, вероватно, десило. А ево и зашто: Бизмарк, као велики државник, морао је знати на крилима којих идеја је остварио своју велику историјску улогу. А могао је знати и да је могуће да се на подручју Балкана и Средње Европе деси нешто слично ономе што се већ десило на подручју немачке етничко-језичке заједнице. Србији је, по природи, било дато да одигра сличну улогу оној коју је имала Пруска у уједињењу Немачке, односно оној коју је одиграо Пијемонт у уједињењу Италије.

Није сасвим јасно како се Бизмарк према тој могућности односио. Постоји, међутим, један историјски догађај који је вредан пажње. То је његова улога на Берлинском конгресу 1878. Те године је Србија добила признање државне самосталности, добила је значајна територијална проширења у виду оних пет округа (топлички, нишки, пиротски, лесковачки, врањски). Последица тога чина је проглашење Србије за краљевину 1882. године. Берлински конгрес је истовремено донео и неповољна решења за Србе: Босну у Херцеговину је ставио под аустријску окупацију, а оставио Санџак као тампон зону између двеју српских држава: Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе. Потези у корист Србије тумаче се тако што је улогу Бизмарковог саветника у овом случају одиграо тада највећи немачки историчар Леополд Ранке, аутор књиге *Српска револуција* (1829) коју је, као млад човек, писао у сарадњи са Вуком Караџићем. Бизмарк је, дакле, преко Ранкеа, са којим је у контакту био његов студент Јован Ристић, могао бити добро обавештен о Србима, а могао је знати и да решење постигнуто на Берлинском конгресу треба схватити као привремено. Није зато без основа прича да је и на самртном часу морао мислити на Србију.

Аустрија и српско питање

Ранке је у историографији познат по томе што је инсистирао да се историјска истраживања и тумачења заснивају на документима, превасходно на писаним изворима. На таквом методу израсла је немачка школа историчара. А кроз такву школу прошли су и многи српски историчари, па и чувени Иларин Руvaraц. Ранкеов налог да се поштују документи упућивао је његове следбенике ка архивским истраживањима. Ако се ово има у виду, јасно је и зашто се филозофија историје Божицара Кнежевића разилази са овом концепцијом. Она није предност давала документима који се могу наћи (али и не наћи) у архивама, већ је предност давала логосу историјских збивања. Другим речима, акценат је померала ка осветљавању закона реда у догађајима. А самим тиме је и тежиште историјских осветљења померала ка херменеутици. Ако тако приђемо проблемима које је Аустрија, као држава, имала да решава пред најездом филолошких идеја иза којих су стајали највећи немачки духови - а које су водиле ка формирању националних држава – онда се српски проблем јавља у новом светлу. Показује се као посебно важна чињеница то што је главни српски филолог Вук Караџић деловао у Бечу и из Беча, доследно прихватајући идеје немачких и других филолога онога времена. Његов је став: Срби у свему треба да се понашају као Немци. Ако се Немци језички, књижевно и духовно интегрису на основу језика којим говоре, тако треба да чине и Срби. Ако Немаца има три вере, слична ситуација и у Срба. И Срба има „три закона“: закона грчког, турског и римског. Ако Немци могу да имају и готицу и латиницу и Срби могу да имају два писма: ћирилицу и латиницу. Ствари се развијају тако да се и Срби интегрису на принципима који важе за друге европске народе, па и за саме Немце.

Аустрија, као многонационална земља, морала је да почиња на вештини владања. Она је имала способне људе којима није могла да промакне чињеница да су на делу и интереси и процеси који су усмерени против опстанка Аустрије. Посебно је то било осетљиво кад су у питању Срби. Процес језичко-етничког интегрисања Срба морао је само да води ка дезинтеграцији Аустрије.

Ова држава, у првој половини 19. века, али и касније, била је толико моћна да је, практично, могла да контролише све виђеније Србе не само у Аустрији него и на Балкану. Али ни тако добро организована држава није била толико моћна да може да контролише и саме процесе језичко-етничке индивидуализације. Процеси се одвијају по некој логици која је ван државне контроле. Али се и у том погледу нешто може учинити: процеси се могу успорити, али и преусмерити. Овим се могу објаснити две историјске појаве: појава Илирског покрета и појава идеје југословенства. Обе појаве су политичке природе, а обе имају и привид филолошких, односно културно-препородних идеја.

Српско питање и идеје илирства и југословенства

Да су се процеси језичко-културне интеграције српског народа нормално развијали, не би уопште дошло до појаве илирства и из њега произашле идеје југословенства. Те појаве су неспорно хрватске, мада би тачније било казати да су аустријско-хрватске. Овај други назив би требало употребљавати да би се скренула пажња на природу њиховог деловања које се одвијало у складу са аустријским и хрватским интересима. Заједнички циљ био је да се спречи језичко-етничка, духовна и политичка интеграција Срба. Сада, пошто су се ови процеси одвили до краја, јасније се види начин на који се то десило. Актери ових процеса учинили да се они одвијају на један начин а на други представљају.

Кад кажемо да су појаве илирства и југословенства биле, у ствари, аустро-хрватске, онда се сукобљавамо са нечим што нам је познато. Деценијама се код нас наметало уверење да илирци нису имали подршку Аустрије. Та тврдња је, по правилу, образлагана чињеницом да је званична Аустрија забранила Илирски покрет (1843). То је, међутим, могао да буде само привид стварних дешавања. Иза овог привида је стајала једна идентификована појава: метанарација, тј. велика историјска прича о природи идеје илирства и југословенства. Велика историјска прича, преношена генерацијама, водила је убеђењу да су илирци

и родоначалници идеје југословенства све чинили ради братства и јединства Хрвата и Срба. У такву причу се евентуално могло веровати све до Другог светског рата, односно до разбијања Југославије. После свега што се збило, природно је да се погледају стварни догађаји, значајни по себи, а изван велике приче, односно метанарације.

Реконструкцију ових догађаја већ сам учинио у књизи *Увод у србистику* (2002, 2003) и у другим књигама. Логос збивања у односима здружених аустријских и хрватских интереса може се илустровати и преко неких детаља. Један од тих детаља јесте чињеница да је идеје Илирског покрета прихватила и Анка Обреновић, ћерка Јеврема Обреновића, брата кнеза Милоша. Та се чињеница може једноставно објаснити. Конзул Аустрије у Београду био је (1835) Антун Михановић, творац текста хрватске химне *Лијепа наша домовина* и један од главних актера у Илирском покрету. Анка је са њим била у блиским односима. Тај детаљ показује да је чиста бесмислица тврдња да Илирски покрет нема везе са званичном Аустријом. Поготово кад је у новије време откривено (добрим делом и заслугом Иве Вукчевића) када се и у којим приликама Гај састајао са Метернихом. У метанарацији која је обликовала став о негативном односу Аустрије према Илирском покрету испадало је да је Аустрији Илирски покрет толико сметао да га је на крају забранила. Аустрија јесте стварно забранила Илирски покрет. Дубља интерпретација тога геста, међутим, показује да је суштина забране у овоме: све до тога чина, израз илирски је у Аустрији превасходно значио српски. Тек у ширем значењу он се односио на нешто што може важити и за друге Јужне Словене; дакле, никако не само на Хрвате или на нешто искључиво хрватско. Међутим, од „забране“ израз илирски се по правилу замењује изразом хрватски. Другим речима, држава Аустрија је „набацила“ хрватским интересима да је српски језик, дакле онај језик који су Хрвати преузели од Срба током седам година трајања Илирског покрета (1835-43), у ствари и хрватски и српски. Тобожњом забраном Илирског покрета постигло се то да је један језик уместо једног имена добио два национална имена. То је опет био део планиране метанара-

ције по којој је испадало да су два народа стварали исти језик. (Што је немогуће!).

Рађањем славистике, као подсистема у систему европске филологије, сви словенски језици добили су своје место у том подсистему – слично као и природни елементи у Менделјејевом систему. И Срби су, са својим језиком, том подсистему добили сасвим одређено своје место. А самим тиме, добили су и свој филолошки, односно национални програм који је био у пуном складу са сличним програмима других европских народа. Вук Караџић је био само генијални реализатор српског националног програма у систему словенских и европских националних програма. Метанарација о томе да су Вук и илирци деловали заједно је прича без покрића. Гај је имао само пет година кад је Вук почео да објављује (1814) своје прве књиге. А пре него што се Гај појавио на сцени (1830), а поготово пре него што се на сцени појавио Илирски покрет (1835), Вук Караџић је већ био објавио главни део свог стваралачког рада.

А кад се Илирски покрет појавио са ставом да су Словенци, Хрвати, Срби и Бугари један народ – Илири, који говори један језик, илирски - двојица првака Матице српске, Теодор Павловић и Јован Суботић, изнели су став да поменута четири народа нису никакви Илири већ да су Југо-Славјани: тј. да су посебни али блиски словенски народи, који као такви и треба да сарађују. Њихово виђење је и данас неспорно, у складу је са науком и са европским филолошким системом. Међутим, ђаковачки бискуп Штросмајер, бивши аустријски дворски каноник, који се јавља на историјској сцени половином 19. века, преусмерио је ову здраву идеју и понудио је нову пројекцију идеје југословенства. Штросмајерова идеја, која има готово исто име као и она прва, у основи је потпуно различита од идеје о Југо-Славјанима (Јужним Словенима) Павловића и Суботића. Штросмајерова идеја југословенства под Југословенима подразумева само три народа (Словенце, Хрвате и Србе, дакле без Бугара), а то значи да оне народе који већ живе у Аустрији. Југославија би, у федерализованој Аустрији, требало да ова три народа представи као један, тј. као Југословене. Срби, као најбројнији међу Ју-

жним Словенима у Аустрији, требало је тако да изгубе свој национални идентитет. То је био и стратешки циљ Штросмајерове идеје југословенства.

Историчари који причају штросмајеровски засновану велику причу настоје да своје тврдње документују. И њима је, на основу многих писаних докумената, успевало да аргументовано покажу да је крајем 19. и почетком 20. века на простору бивше Југославије атмосфера била набијена идеологијом југословенства. То уопште није спорно. О југословенству се тада заиста много говори. Па ипак историчари немају прецизне методолошке инструменте да унутар тога говора о југословенству уоче неке битне разлике. А то је могуће учинити релативно лако: довољно је обратити пажњу на разликовање бројева 3 и 4. Кад Надежда Петровић, на пример, у Београду од 1904. до 1912. организује изложбе југословенских уметника, онда на тим изложбама постоје четири посебна салона за четири балканска словенска народа: Словенце, Хрвате, Србе и Бугаре. Ова четири балканска народа имали су представнике и на конгресима југословенских књижевника 1904. и 1905. у Београду и у Софији. То се увек чинило у духу српске, односно словенске и европски утемељене идеје југословенства. А кад се појам југословенски сведе само на три народа (тј. на Србе, Хрвате и Словенце) онда израз Југословени (без Бугара) означава практично други појам. Јер овај појам има други обим, па самим тиме и други садржај. Израз остаје исти, али му је садржај други. Нови садржај је скројен у духу аустријско-хрватске идеје. Опет је кључну улогу одиграла планирана метанарација. Функција те метанарације била је да разлике између ових двеју идеја прикрије. Па испада да су и Срби пред Први светски рат били опседнути Штросмајеровом идејом југословенства, што, разуме се, није било тачно.

Да национални програми могу да буду подметнути, а метанарација унапред испланирана, показује случај са Гарашаниновим *Начертанијем* (1844). Стварни аутор овог документа несумњиво је Фрањо Зах (а можда још неко ко је иза њега стајао). Овај документ је министар Илија Гарашанин редиговао, показао кнезу Александру Карађорђевићу, и ставио га у фиоку. Сам до-

кумент није могао битно да утиче на српску националну политику; он је био, практично, непознат јавности. На њега је указано тек кад је требало рушити идеју српског уједињења, односно српску идеју југословенства. За разлику од Вуковог српског националног програма, који је био у складу са европским националним програмима и славистиком, овај документ је заиста имао неке карактеристике аустријско-хрватске идеје југословенства. У накнадним тумачењима овог документа испадало је да су Срби имали неке тајне југословенске програме, израсле на темељима хрватске идеје југословенства. Уосталом, познато је да је Фрањо Зах био у честим контактима са Људевитом Гајем, да су се они и у Београду више пута састајали.

Тумачење по којем је Југославија била од Срба давно планирана, одговара потребама унапред припремљене метанарације.

Зашто је избио Први светски рат?

Кад се, поводом 100-годишњице Првог светског рата, интензивније почело говорити о несрећама које је овај рат проузроковао, чула су се и оваква мишљења: „Е, Гавро, шта учини!“ Сасвим је тачна чињеница да је Гаврило Принцип, 18-годишњи Србин, извршио атентат на аустро-угарског надвојводу. Тако јесте ако се гледа само површински.

Ако се, међутим, на овај догађај гледа дубински, ако се тражи логос тога чина, онда се добијају другачији резултати. Показује се да овај догађај има везе са укључивањем Аустрије у решавање српског питања. То уплитање сеже бар до Илирског покрета и аустро-хрватске идеје југословенства. Велики део Срба који су живели у Аустро-Угарској већ је био део пројектоване Југославије као једне од федералних јединица у Монархији. Да би се опасност од уједињења Срба отклонила, требало је да се таквој Југославији, која је постојала само у идеји, прикључе још само Срби из Србије. То се сигурно не би могло учинити мирним путем, већ само путем рата. А за рат је требало наћи и повод и одабрати повољан тренутак. Најповољнији тренутак наступио

је када је Србија била у стању исцрпености, после два балканска рата (1912. и 1913). Требало је за покретање механизма рата још само наћи повод. За Аустрију је, природно, свеједно било да ли ће повод за рат дати Чабриновић или Принцип; или неко трећи; важно је да то буде Србин. То казује логика. Документи се могу подешавати.

Победници Првог светског рата и резултати

Исход рата донео је нешто чега се Аустрија бојала почев од 30-тих година 19. века и због чега је предузимала кораке да ту неминовност одгоди. Она је из рата изашла не само као побеђена држава, већ и као разбијена држава. Разбијање Аустрије десило се углавном на принципима Хердерових идеја. На њеним рушевинама створено је више малих држава. Држава Аустрија сведена је на популацију немачког језика. После овог распада створена је Мађарска, као држава Мађара. Остало су биле словенске државе: Пољска, Чехословачка и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Кад се све сабере, испада да су Хердерове идеје, у процесима који су довели до Првог светског рата, више служиле Словенима него другима.

Познато је да се Хердер мало бавио Словенима. У мојој хрестоматији *Теоријска мисао о књижевности* (1991) пренесен је главни његов текст који се тиче Словена под насловом *О словенским народима*. Он укупно има само преко две стране. О овој популацији, која „заузима више пространства него што је присутна у историји“, Хердер очигледно није много знао. Али су, после њега, главне Хердерове идеје и принципе развили његови следбеници, слависти. Тако је испало да је славистика, која је настала на тлу Аустрије, битно утицала на промене које ће се десити у Европи, разуме се и шире.

Ако се каже да у основи промена на тлу Аустро-Угарске стоје Хердерове идеје, то је тачно. Али ако се каже да су се етно-политичке промене као главни резултат Првог светског рата тичале углавном словенског света, онда уз оно што се десило треба дати и нека додатна објашњења.

Хердерове идеје подстакле су у првој половини 19. века, више делатника међу Словенима да и сами учине нешто слично ономе што су претходно већ учинили Немци. Као што су Немци нашли филолошку основу свог духовног уједињавања, тако нешто су хтели да учине и словенски филолози и идеолози. Више деценија они су се носили са идејом да се установи један књижевни језик за све Словене, тј. да се постигне нешто слично ономе што су некад учинили Тирило и Методије. А да је то била стална њихова опсесија сведочи и најважнија књига најважнијег слависте тога доба и свих каснијих времена, Павела Лизефа Шафарика *Историја словенског језика и књижевности према свим наречјима* (1826). Ову књигу је Шафарик написао на немачком језику у Новом Саду, а објавио у Пешти. Али се идеја о једном словенском језику није одржала; победиће, добрим делом и Вуковом заслугом, друга идеја: да словенски народи имају своје посебне али и посве блиске језике.

Да би идеју о словенском јединству учинио што функционалнијом, један од првака у славистици, Словак Јан Колар, смислио је ново решење, представљено у тексту *О литерарној узајамности* (1835-36). И његово решење је, такође, имало своју логику. Ако је немогуће договорити се за један словенски језик, треба изабрати четири главна словенска језика, око којих ће се окупљати мањи језици. Та четири главна језика су: руски (за руски, малоруски и белоруски); пољски (за пољски, померански и кашупски), чешки (за чешки и словачки) и илирски (за српски, бугарски, хрватски и словеначки).

Филолошка решења која су се десила на исходу Првог светског рата више подсећају на идеје Јана Колара, него на идеје других слависта, а поготово на Хердерове идеје. Оне су се у највећој мери оствариле у Пољској. У тој држави се у пуном смислу наметнуо пољски језик. Словак Јан Колар, као и Шафарик, писао је чешким језиком као заједничким књижевним језиком Чеха и Словака. У царској Русији је руски језик био главни и доминантни језик у односу на малоруски (украјински) и белоруски. Бугари су још у време Илирског покрета испали из пројектованог заједништва илирског језика. У Краљевини Срба, Хрва-

та и Словенаца, ситуација је посебно сложена, тако да јој се мора посветити посебно разматрање.

Први светски рат имао је као последицу два крупна идејно-политичка пројекта који ће обележити 20. век: комунизам и фашизам. Комунизам је најпре победио у Русији, током Октобарске револуције. Један од главних резултата ове револуције је претварања Руске монархије у Совјетски савез. Поделом царске државе на 17 република омогућиће у перспективи да се афирмишу национални језици бројних националности у овој великој евро-азијској држави. Али и да се два словенска језика, белоруски и малоруски (украјински), статусно изједначе са руским језиком практично тек кад Белорусија и Украјина постану самосталне државе. Бар на теоријском плану, ови процеси су водили остваривању идеја раније насталих од Коларових: дакле, идеја првих слависта, принципима Хердеровим.

Фашизам, својом расистичком и сегрегационистичком теоријом, на филолошком плану, у пуној мери, одступао је од Хердерових идеја које су се заснивале на равноправности и језика и народа. Хитлеров нацизам нудио је нешто сасвим супротно од главних идеја немачке филологије; нудио је, у суштини, нешто патолошко. Сматра се да појава фашизма има везе са поразом Аустрије и Немачке у првом светском рату. Не треба заборавити да је Хитлер, као аустријски Немац, потицао из оног дела немачког народа који је био усмерен ка наметању неприродних решења пре свега у филологији, а затим и у другим областима. Појава нацизма и у Немачкој била је велики пораз цивилизације, али и пораз Запада, посебно пораз идеја и културе у којима се био уградио немачки народ. Корени тога патолошког покрета у својој највећој дубини имају везе са филологијом.

Филолошке основе прве и друге Југославије

Збивања на пољу филологије пратила су судбину популације на тлу Југославије, посебно судбину Срба.

Пре почетка Првог светског рата, национални језик Срба звао се српски, а српском књижевношћу се сматрало оно што је

писано на српском језику. У основи таквог схватања стајала је европска филологија, и славистика, и Вукове идеје као њихов легитимни изданак.

Са стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, у уставима нове државе (1921, 1931) језик се званично звао српскохрватскословеначки, а српска књижевност се утопила у предмет који се предавао под именом Југословенска књижевност. Али током кратког трајања прве Југославије (1918-1941) било је неких дубљих промена на филолошком плану. Већ од проглашења Југославије (1929) и покушаја да се наметне једно име за све становнике ове државе, опстала је само идеја да постоји југословенска књижевност. Све више и све чешће се тронационално именовани језик делио на два језика: на словеначки и на српскохрватски (односно хрватски или српски). У оваквом називању језика можемо препознати две антивуковске концепције које су водећи Хрвати пласирали у 19. веку. Практично, од стварања нове државе, Штросмајеров назив југословенски језик замењен је називом српскохрватскословеначки. А подела тог језика на словеначки и српскохрватски уклапа се у језичку концепцију и политику Ватрослава Јагића. Сама Јагићева концепција стављала је политичке интересе изнад филолошких принципа. По томе је Јагићева идеја о српскохрватском језику била сагласна са Штросмајеровом концепцијом југословенства. Обе су биле подређене хрватским интересима по принципу: национални интереси изнад свега. Најгласовитији српски лингвиста тога времена, Александар Белић, који се представљао као Вуков следбеник, фактички је следио Јагића (који се, такође, из других разлога, представљао као Вуков следбеник). Али је Белић чинио и нешто што је у научном погледу фалсификат: проглашавао је Вука Караџића за творца заједничког књижевног језика Срба и Хрвата. Другим речима, из политичких разлога, гурао је србистику под шатор сербокроатистике. Тако је национална филологија престајала да функционише као наука; постала је слушкиња политике.

Друга Југославија је рођена у крви. Владајућа комунистичка партија је од исте популације коју је чинила прва Југославија (она која је настала као Краљевина Срба, Хрвата и Сло-

венаца) промовисала пет народа; Србе, Хрвате, Словенце, Македонце и Црногорце. Стварање македонске нације пратило је и промовисање мекедоског језика. Један од дијалеката у говорима ове популације у Македонији узет је за књижевни језик, а затим је тако створен књижевни језик средствима државе и просвете постао обавезан књижевни језик у овој Републици. Тако нешто није ни покушано да се чини на терену Црне Горе.

Појава новог језика, македонског, на скоро непромењеном простору Југославије, морала је да остави последице. Постало је скоро немогуће вратити се на називе језика из прве, односно „труле“ Југославије. Све до Новосадског договора (1954) важила је оваква пракса. У Словенији је језик називан словеначки, у Македонији македонски, у Србији и Црној Гори – српски; у Босни и Херцеговини – српскохрватски, а у Хрватској – хрватски или српски. Није без значаја чињеница да је у Србији у периоду од 1944-1954. био враћен и стари назив: српски језик. Тако је било и у образовном систему у Србији и у Уставу Републике Србије од 1947. Са повратком старог назива језика, била је враћена и концепција српског језика која је у прејугословенском периоду грађена у свим српским институцијама на вуковским схватањима. А то значи, враћен је у живот и став да овај језик има три дијалекта (екавски, ијекавски и икавски), да књижевни језик има два правописа (екавски и ијекавски), и два писма; ћирилицу и латиницу.

Уочљиво је да су два назива језика (словеначки и македонски) одговарали европским стандардима по којима сваки народ има свој језик, који се разликује од других језика.

Уочљиво је, такође, да је у четири републике Титове Југославије, један те исти језик имао различите називе; српски (Србија и Црна Гора), српскохрватски (Босна и Херцеговина), хрватски или српски (Хрватска). Требало је назив истог језика у ове четири републике уједначити. Тај проблем се могао решити само „одозго“, са становишта политичке концепције постојеће државе. Питање је било само како извести поступак изједначења у називима истог језика.

Регулисање језичких питања у ове четири Титове републике требало је неко да изведе. Иницијативу је (разуме се из политичких разлога) формално требало да има Матица српска, а да то учини у братској сарадњи са Матицом хрватском. Ради сваке евентуалности, овај чин је обављен у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине. Промена назива али и третмана српског језика извршена је, дакле, на терену Србије где се тај језик традиционално одувек звао српски. На Новосадском договору тај језик је од једнонационалног постао двонационални: српскохрватски/хрваткосрпски. А каква је промена била у питању најбоље се може видети по два правописа, оба објављена 1960: по *Правопису српскохрватског језика* који је објављен екавицом и ћирилицом у Матици српској у Новом Саду и по *Pravopisu hrvatskosrpskog jezika* који је објављен латиницом и ијекавски у Матици хрватској у Загребу. Имплицитно је онај „један и јединствен језик“ већ на Новосадском договору био подељен: ијекавица и латиница су (разуме се имплицитно) испале хрватске, а екавица и ћирилица српске.

О томе шта се после тога десило више пута сам писао и своје ставове више пута поткрепљивао дијалектолошким картама. По мојим објашњењима, Југославија је практично на том Договору већ почела да се растаче да би дошла у стање које је наступило почетком 90-тих година 20. века. А стање је такво да се онај „један и јединствен језик“ из Новосадског договора данас назива: српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буневачки, српскохрватски. Ови налази се не слажу са налазима политичара и историчара да је Југославија главни ударац добила у Уставним променама 1974. Они воде ка ставу да се нешто битно о њеној судбини преломило још на Новосадском договору 1954. године. А то што се тада збило већ има корене у идејама које су биле пласиране око средине 19. века.

У документима Новосадског договора речено је да је овај Договор наставак Бечког договора из 1850. Та два договора заиста имају нешто заједничко: оба су направљена под политичким притиском са циљем да се среди језичка политика која се тиче Срба и Хрвата. Политички притисак је долазио и у једном и у

другом случају од државе; у првом случају то је била Аустријска монархија, у другом случају Федеративна Република Југославија. Разлика је у томе што је Бечки договор ипак остао озбиљан научни документ (дакле документ чији су ставови и данас одрживи) а Новосадски договор се одвио у знаку политичких пројекција тада владајућих снага на чијем је челу био један бивши поданик Аустро-Угарске. Нема никакве основе да се тврди да је Бечки договор био договор Срба и Хрвата о заједничком језику. Има основе да се тврди да је то био договор о уједињењу правописа и писама једног мултиконфесионалног народа. Новосадски договор је, међутим, настао у духу политике коју је водио Тито. А Тито је, по мојим налазима из књиге *Титаник* (2012), био реализатор хрватског филолошког програма. Да не буде забуне: корени тога програма су су Илирском покрету и у хрватској идеји југословенства.

Титоносталгија и југоносталгија

Пошто се процес разбијања Југославије 90-тих година одвио, постало је већини грађана са њеног простора белодано јасно да је стање до којег су доведени битно лошије него што је било док је постојала заједничка држава. У расположењима грађана на разним странама констатована је појава која се понекад назива титоносталгија и југоносталгија. Те две појаве су повезане, али се ипак могу и разликовати.

Титоносталгија је жал за Титовим временима. Она подстиче сећање на године када је Титова Југославија почела да тражи, а добрим делом и налази властити пут. Тај пут није био ни пут социјализма совјетског типа (којим је била кренула), ни пут капитализма, већ нешто треће. У тражењу тог трећег, или средњег пута, били су ангажовани и политичари, и научници и грађани разних струка и способности. Обично се тај пут називао „социјализам са људским ликом“. С поштовањем се треба односити и према политичарима и према научницима и филозофима који су настојали да осмисле тај трећи пут. Али и према свим људима који су улагали много позитивне енергије у раду и стварала-

штву. Резултати тог трећег пута осећали су се највише на спољнополитичком плану када је Југославија, практично, била најистакнутија земља трећег света.

Веровало се веома дуго, и говорило и писало, да је Тито био човек изузетних политичких способности. Од таквих ставова пошао је и Перо Симић у књизи која се зове *Тито – феномен 20. века* (2009). Али је он ипак открио нешто битно: Тито је освојио власт у Комунистичкој партији Југославије као обавештајац НКВД-а тако што је на нечастан начин ликвидирао све своје конкуренте. Истим методом служио се и касније у настојањима да одржи своју власт.

У мојој књизи *Титаник* прављена је разлика између краља Александра и Тита. Александар је био политичар који се служио обавештајним службама. А Тито је био у основи обавештајац који се служи политиком. Тито је имао предност над својим претходником. Прави политичар ради оно што говори; јер настоји да реализује своју концепцију. Обавештајац у политици говори и представља се како би најбоље успео, а спроводи неке своје тајне планове и намере. Десет година после Тигове смрти Југославија се у крви разбила. Чињенице казују да је сам Тито припремио механизме за њено разбијање, а не механизме за њено опстајање.

Међу различитим тумачењима Титове личности издвојио бих два. Једно је моје тумачење, изнето у књизи *Титаник*: да је Тито радио на остваривању хрватског филолошког програма, оног који је био на делу већ од Илирског покрета. Друго је тумачење Стипе Месића које сам чуо у једном филму Лордана Зафрановића из 2011. Тито је, по Месићу, највећи хрватски политичар свих времена. Својом партизанском борбом он је спречио да се обнови стара Југославија. Господина Стипу Месића у овом тумачењу треба схватити озбиљно. Као бивши председник Председништва Југославије, он је, у неку руку, био и легитимни Титов наследник. Аутор је и књиге *Како сам разбио Југосавију*.

Нема двојбе: Титове (скривене) и Месићеве јавне пројекције су се оствариле. Предратна Југославија, ни са династијом Карађорђевић, ни без ње, није заиста обновљена. А Титов пери-

од није протекао само у релативном благостању, какво нам се данас привиђа, већ је једно време текао је и у знаку насиља, црвеног терора, колективизације и присилног откупа, Голог отока. У 21. век, са простора бивше Југославије, ушло је шест држава. Све су осиромашене, уназађене, а све се такмиче ко ће више да буде веран западним принципима, онима којима је већ Краљевина Југославија била привржена. С те тачке гледишта период са Титом од 1941-1980. био је за целу ову популацију велики промашај. И Месић и ја сагласни смо у оцени да је Тито био велики преварант. Примећујем да ни Месић ни ја израз преварант нисмо употребили.

Израз југоносталгија се, по свом значењу, преплиће са изразом титоносталгија. Између те две носталгије, међутим, постоје разлике. Ако је то жал за Титовим временима, то је једно, а ако је жал за великом и лепом земљом, то је већ нешто друго. Она велика и лепа држава, за којом и сад жалимо, настала је 1918, а на њеном челу је био Александар Први Ујединитељ. Она је обухватала ужи простор него што је предвиђала српска идеја југословенства, али и шири од оног који би припадао превасходно Србима. Простор остварене Југославије био је по мери хрватске идеје југословенства. Пошто народи не трају само деценијама, већ трају вековима, вреди се поново подсетити оне неостварене, али и непоразене српске идеје југословенства, која је била на делу све до Другог балканског рата, а која није подразумевала заједничку државу Јужних Словена.

Срби пред Европом

Сада је година 2014. Политичке снаге у Србији придају велики значај чињеници да је Србија на почетку те године и официјелно почела преговоре за улазак у Европску унију. А Европска унија испоставља будућој чланици непрегледно мноштво услова, обично из области права, економије, социјалних односа. Држава Србија и обећава, и труди се, да све те услове испуни.

Европска унија, међутим, Србији не испоставља ниједан од услова који се тиче језика, књижевности, филолошких дисциплина. То свакако није без разлога. Друге европске земље су те услове давно, у прошлости, апсолвирале, па се подразумева да тај критериј није битан за придруживање земљама Уније.

Међутим, управо тај услов је за Србију и за српски народ најбитнији. Управо зато што ниједан други стари европски народ није доживео судбину да му се језик и књижевност и народ распарча; да има институције које и саме у тим распарчавањима учествују, и појединце који су високо котирали управо због те неприличне улоге.

У Србији, међутим, постоје и филолози који су свесни стања у којем јесмо. Они су, углавном, окупљени око Покрета за обнову србистике. Реч србистика подсећа на дисциплину која је први пут поменута, тачно пре 200 година, 1814. Израз *serbica* употребио је родначелник славистике Јозеф Добровски, у зборнику *Slowanka*, који је посвећен Словенима, поред израза *russica*, *polonica*, *bohémica*, *croatica*. Те године је и највећи српски филолог Вук Стефановић Караџић ступио на сцену тако што је објавио две своје прве књиге: *Писменицу србског језика* и *Малу простонародну славеносербску песнарицу*. Заслугом првих слависта (Копитар, Добровски, Шафарик), Срби су, тако, на почетку рађања славистике ушли у систем словенских и европских филологија. Престали су практично да постоје у том систему чим је он био поремећен наметањем сербокroatистике; тј. кад је филологија постала слушкиња накарадној политици. Израз *обнова* у имену Покрета за обнову србистике казује да Срби само треба да обнове филолошке ставове које су некад имали да би се поново нашли у систему европских филолошких дисциплина. Без тога ни у Европи не могу бити ни равноправни, нити опстати као народ.

Ова идеја није пука апстракција. Иза ње већ стоје бројне књиге, текстови, научни скупови присталица Покрета за обнову србистике. На жалост, ова идеја није добила подршку од политичких снага које српски народ воде из несреће у несрећу, нити од националних институција чије ставове из предјугословенског

периода Покрет настоји да обнови. Као припадник овог Покрета чиним што могу и што треба да чини филолог који види шта се збива, а хоће да до промене парадигме дође на научним основама.

Закон реда у историји и српска ситуација

Ово је прилика да се садашња ситуација српског народа у области филологије преиспита у складу са идејама закона реда у историји Божидача Кнежевића. По Кнежевићу, да подсетимо, оно што је настало касније, нестаће пре него оно што је настало раније.

На филолошком плану, у складу са овим принципима, требало би очекивати да најпре нестану појаве које су најкасније заживеле. А најкасније су се, на пример, на простору средишњег дела Југославије, усталили следећи називи за исти језик: буњевачки, црногорски, босански, бошњачки, хрватски, српски. Отпадање назива ових језика свакако би требало да буде по реду који је овде исписан. У складу са правилима која важе у Европи мораће да победи један назив који има разлога да постоји по истом закону као и други европски језици.

Хрватска идеја југословенства одбачена је приликом разбијања Југославије. Југославија би, као држава, сигурно још опстајала да су је подржавали Хрвати. Пошто је хрватска идеја југословенства нераздвајно везана са сербокороатистиком, онда је и сербокороатистика најпре била одбачена у самој Хрватској. И једна и друга идеја су, тако, и теоријски, постале мртве. Процеси који по природи следе још се нису одвили до краја.

Тачно је виђење да су из процеса разбијања Југославије Хрвати изашли као политички победници. Ради те победе морали су да жртвују и главне своје идеје (југословенство и сербокороатистику), али и да покажу право лице Титове прокламоване политике „братства и јединства“. На хрватску победу деведесетих година треба зато гледати као на Пирову победу. Погрешно је мислити да се та победа тиче превасходно Срба. Она се тиче и других европских народа, али и ширих историјских догађаја које

је свет имао да искуси да би се оствариле противприродне амбиције неких филолога.

Природом ових амбиција бавио сам се у разним својим књигама. Овом приликом скрећем пажњу на Новосадски договор, на којем су постигнути највећи успеси хрватске филологије од 19. века и то баш на простору где је традиционално важио израз и појам српски језик. У Титово време било је могуће да се баш у Српској Атини наметне нови назив језика српскохрватски/хрватскосрпски. Од тог чина промењен је однос Хрвата према језичком и културном заједништву са Србима. Тринаест година после Новосадског договора (1967) 18 хрватских институција је одбацило Новосадски договор, а 1971. то је учинила и Матица хрватска. Према томе, Новосадски договор је и стварно постао мртав; нестао је. Само се ваннаучним разлозима може објаснити и зашто га Матица српска ни до данас није одбацила, иако се прихватила да изда обиман *Речник српскога језика* (2007) и зашто САНУ и даље издаје *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. За тако недолично стање одговорност сноси филолози и политичке власти у Србији. Вероватно се боје суочавања са стварношћу. Уколико би и српске националне институције одбациле овај Договор, морале би се суочити са националном традицијом. А то значи да би и оне морале да прихвате један од кључних ставова Покрета за обнову србистике, онај о потреби обнове српске и европске филолошке традиције.

По закону реда у историји, процес обнове србистике, односно српског народа, требало је већ одавно да буде успешно окончан. А што се то још није десило можемо да објаснимо уз помоћ израза вештачки. Знамо да се живот неког бића, које је клинички мртво, вештачки може још дуго одржавати. Организоване силе, које могу да држе у власти и државе и народе, показале су да могу вештачки да одржавају и неприродна стања у институцијама. Резултати таквог делања су познати и регистровани. Филозоф Жан Бодријар је за тако нешто употребљавао израз симулакрум.

Треба очекивати да ће се у Србији појавити и политичке снаге које ће схватити неопходност институционализације србистике, као научне дисциплине о Србима. Од њих се очекује да кажу: нећемо симулакрум језика, симулакрум филологије, симулакрум образовног система, симулакрум националних институција. Хоћемо да, као и други народи, имамо у тим областима оно што нам следује. А то што нам следује, такорећи, на дохват је руке.

СРПСКО ПИТАЊЕ – ПИТАЊЕ ИДЕНТИТЕТА

У тренутку када Институт за политичке студије у Београду организује симпозијум о српском питању (септембар 2013), већина европских народа (рецимо: Грци, Италијани, Шпанци итд.) и њихове националне државе имају огромне тешкоће. Сличне тешкоће има и српски народ и Република Србија.

Па ипак, српски народ има тешкоће које други европски народи немају. Срби имају проблема са идентитетом. Израз Срби употребљавају многи, поготово српски политичари, а обично не знају ни приближно на шта се тај израз односи. Такво стање је последица историјских прилика кроз које је српски народ прошао. Једна од најтежих последица ових прилика у томе је што данашња официјелна српска елита нема јасне одговоре на питања: ко су Срби, који је српски језик, која је српска књижевност, која филолошка концепција чини основу српског националног програма. Одговори које официјелна српска елита о овим питањима данас прихвата или толерише у несагласности је са српском филолошком традицијом и са правилима која важе за друге европске народе.

Не постоје спорови о томе ко су Грци, Италијани, Шпанци, Холанђани, Чеси. Словаци, Мађари, Бугари, Шиптари или неки други европски народи. Јер не постоје разлози за спорове око оног што чини најбитнији елеменат њиховог идентита; не постоји спор о идентитету језика који су створили и којим говоре. Другим речима: то су народи који говоре и чији су преци говорили грчким, италијанским, шпанским, холандским, чешким, словачким, мађарским, бугарским, шиптарским језиком. Сваки од тих народа је мултиконфесионалан (тј. има или може да има више вера). Националне књижевности поменутих народа у основи су настале на њиховом националном језику. Појединачна, де-

линична или потпуна, одступања од тог правила ипак не угрожавају основе њиховог идентитета. Зато и можемо да кажемо да поменути народи имају различите проблеме, а не и проблеме са идентитетом.

Кад су у питању Срби, постоје многа и различита одступања од овог модела. Ако нећемо да улазимо у појединости, довољно је обратити пажњу на она разликовања принципијелне природе.

а. На питање о томе које су Срби вере, постоје два у основи различита одговора. По једном одговору: и Срби су мултиконфесионалан народ (баш као и други европски народи). По другом: Срби могу да буду народ само једне вере, што значи да мимо православаца нема Срба. На основу таквог става пласирао се и још пласира став да су њихови једнојезичници католичке вере Хрвати, а они муслиманске вере да су Муслимани у смислу народности, односно Бошњци.

б. На питање о томе који је српски језик, такође, у основи постоје два различита одговора. По једном одговору српски језик је један од европских и словенских језика, који има свој идентитет свеједно ко се њиме служио: људи било које нације и вере; у било којој држави живели и на било ком делу света. Овај језик задржава свој идентитет свеједно како му се име давало. Није тешко приметити да је овај одговор у пуној сагласности са одговорима који се тичу других европских језика.

Поред оваквог одговора у данашњој стварности на делу су и други одговори: да свака популација која се овим језиком служи има право да му да своје национално име. На основу тога става, популација која себе назива Хрватима, називаће исти језик хрватским, муслимани који себе називају Бошњацима називаће га бошњачким, Црногорци црногорским, Буњевци буњевачким итд.

в. На питање: која је српска књижевност, одговори ће се разликовати такође у принципијелним ставовима, везаним за схватање нације и за схватање националног језика какво се жели наметнути. И ту су у сукобу две врсте правила које траже да се поштују. Једно од тих правила је у складу са поштовањем моде-

ла који важе за све европске народе. Друго је: да треба поштовати нека *ad hoc* правила која важе само на терену бивше Југославије.

Кад се разлике у ставовима оријентација које су на делу овако разложе, лако је схватити да је у основи разилажење на принципијелним и концепцијским основама. Свака од наведених оријентација има и своју логику, а свака од ових логика има и своје импликације. Ако се одредимо да ћемо у случају Срба поштовати европске моделе добићемо једне резултате; а ако се одредимо да се на европске моделе не обазиремо - добићемо друге резултате. На жалост, у данашњој српској ситуацији преваладају ставови који су у супротности са стандардима који важе за друге европске народе. Тачно је да свет (углавном западни) има двојне стандарде када су у питању Срби: једне за њих а друге за друге народе. Али је тачно да и сами Срби прихватају двојне стандарде и кад то уопште не морају да чине, као што је у случају односа према властитом идентитету.

Моја одређења о питању српског идентитета су јасна и више пута изложена. Одређујем се и сада за доследно поштовање европских модела. Сматрам да смо до свих несрећа, поготово оних које су нас задесиле у двадесетом веку, доспели зато што смо од тих модела одступили. Не може се порећи да Србима криво одређивање нису наметнули и други. Али се исто тако не може порећи ни да су и сами највише одговорни за крива одређивања. Ако се сами потрудимо да избегнемо двојне стандарде (једне за све остале, а друге само за Србе) највећи део посла који се тиче наше судбине смо већ обавили.

Да бисмо проблеме српског идентитета могли да објаснимо, мораћемо да улазимо у саме његове корене. Један од корена је спознат. Он је у идејама хрватског идеолога Анте Старчевића. Овај идеолог је јасно и отворено негирао српски идентитет. Порицао је да Срби уопште постоје, да постоји српски језик, па самим тиме и да постоји српска књижевност. Тај облик негирања је још дубљи од онога што су чинили нацисти. Нацисти нису негирали идентитет појединих народа (рецимо Јевреја, Цигана,

Словена) које су осуђивали на пропаст, већ су према њима имали расистички однос са свим последицама које та политика може да има. И Старчевићеве идеје биле су израз расистичких идеја 19. века. Али су, односу на Србе, ове идеје доносиле нешто још горе од самих расистичких идеја. Ударале су по самом идентитету српског народа. Пошто је Старчевићеве идеје прихватио усташки покрет пре и током Другог светског рата, јасне су нам последице тих идеја. Не можемо да кажемо да је те последице српска историографија и политичка мисао превидела. Нису остала превиђена бар главна злодела усташког покрета.

Па и поред победе над нацизмом и над усташким покретом, ипак није био решен проблем српског идентитета. Исти проблем се само појавио у другом виду. Зато можемо да кажемо да је проблем нарушавања српског идентитета дубљи и старији од Старчевића. Он потиче од Илирског покрета чији је Старчевић био млађи изданак. Други изданак из истог корена била је Штромајерова идеја југословенства. Она је била доминантна и у српском народу у 20. веку. Уграђена је у резултате Првог и Другог светског рата. Присутна је и данас: у институцијама, у образовном систему, у медијима, у југоносталгији. На жалост, природа ове идеје још није на задовољавајући начин објашњена. Стање у којем се данас налази српски народ, пре свега стање његовог идентитета, захтева да се самој овој идеји и њеним коренима вратимо.

А да бисмо то учинили морамо се одредити за приступ и за облик излагања.

Од два основна облика излагања, монолошког и дијалошког, свесно се опредељујем за дијалошки облик. Монолошка форма не искључује други глас, односно другачију тачку гледишта, али их у основи и не истиче, чак и пригушује. Једна од главних слабости српског јавног живота данас у томе је што даје предност монолошкој форми. Монологизирају појединци, монологизирају странке, монологизирају они на власти, монологизирају они у опозицији. Свако прича своју причу, једни друге неће да саслушају. Та пракса се може схватити и као знак да су-

бјекти монологизирања по правилу држе апарате за мишљење искључене. Другим речима – одбијају да виде чињенице и да их повезују. Дијалoшкa форма погоднија је да се о овим крупним стварима почне мислити. А то значи да се проблеми не сагледавају само са једне стране, већ најмање са две: са оне која поставља питања и са стране која даје одговоре. Подсећам да је Михаил Бахтин, најизразитији представник дијалoшког метода новијег времена, учеснике у дијалогу називао сабеседницима. Кад сабеседници у речима постану сабеседници у идејама, на терену смо дијалектике, дакле метода који је примерен тражењу истине кроз супротности.

Опредељујући се, у овој прилици, за дијалoшку форму, практично се опредељујем за организацију текста у којој ће јасно бити постављена питања и покушано да се на та питања дају јасни одговори. Да почнемо од већ постављеног питања.

Да ли су Срби икад имали задовољавајући одговор на питање свог идентитета?

Срби су имали јасан одговор на питање свог идентитета у предјугословенском периоду. Кад то кажем, мислим на период пре стварања прве Југославије (1918). Тај идентитет је најјасније формулисао водећи српски филолог тог раздобља Вук Караџић. Он је проблем потврђивања српског идентитета обављао у исто време када су идентитете европских народа обављали и други филолози европског света. До ове појаве није дошло случајно. Вук Караџић је био талентовани самоук који је, из устаничке Србије, доспео у Беч, једну од тада главних европских престоница. Преко свог пријатеља Јернеја Копитара прихватио је и европске идеје о питању идентитета европских народа, а посебно словенских. Те идеје биле су у складу са расположењем и интересима народа из којег је Вук потекао. Уз Вукову катализаторску улогу или мимо ње, ове идеје биле су уграђене у програме српских националних институција које су израсле у 19. веку: дакле у Матицу српску и Друштво српске словесности (из којег ће касније настати и Српска краљевска академија), и у Српску књижевну

здругу. Тих идеја држали су се и неписмени и просвећени српски владари 19. века. Њих ће следити и образовни систем у Србији. Кад се све ове чињенице имају у виду, може се казати да су Срби, у 19. веку, као народ који се бори за опстанак, имали много проблема, али не и проблем са националним идентитетом. А то значи да су знали и ко су, који је њихов језик и која је њихова национална књижевност.

На ове чињенице је потребно подсетити да би се могло одговорити на још једно незаобилазно питање: да ли су Срби икад, у новије време, имали свој национални програм? Управо наведене чињенице указују и да су они свој национални програм имали, и да је он био на европским основама, и да је био јаван, и да је био познат. И то је био један од разлога што су очи других балканских народа биле упрте према Србима и што су радо ступали у везу са њима. Инсистирање на томе да је српски национални програм био садржан у некаквом тајном документу као што је Гарашаниново *Начертаније* (које је било страног порекла, јер је дошло преко Фрање Заха, и ипак одступало од јавног српског националног програма) очигледно је чињено са задњим намерама. Задњих намера није лишен ни став који се у новије време протурџа: да Срби свој национални програм немају, чак ни да га нису имали. И да га тек треба стварати.

Постоје ли тешкоће око одговора на то питање?

Постоје тешкоће, а оне су, у основи, психолошког карактера. Срби су деценијама, преко политичког и школског система, инструирани да избегавају и да постављају питање одакле им највећа опасност прети и да знају како да се са том опасношћу носе. Све до разбијања Југославије на делу је била политика братства и јединства Срба и Хрвата. Самим тим је питање српског националног идентитета било третирано као табу тема. После трагичних искустава које је српски народ стекао у титовском и поститовском периоду, нарочито деведесетих, могло је постати јасно да забијање главе у песак не води ничему добром. Према питању националног идентитета Срба не треба се односити

као према инцидентном, већ као према озбиљном научном и политичком питању. А чим тако проблему приступимо, долазимо до разговора о битном.

Једно од најбитнијих питања за оне који се осећају Србима, али и за науку уопште, јесте питање које се често истиче, али се ипак и недовољно темељно објашњава. То је питање: зашто и како је толико непријатељства према Србима долазило баш са хрватске стране. Не може се сакрити биланс који је по Србе стравичан. И кад га не потенцирамо, не можемо га избећи.

Имајући у виду сва негативна сазнања, ја ипак не сматрам да треба говорити превасходно о односима Срба и Хрвата (односно о српско-хрватским односима) већ о идејама и програмима који су били на делу. Хрвати су једна популација која се осећа Хрватима, има хрватску националну свест. Нешто се слично може рећи и о Србима. И то је нешто што је нормално. Са разумевањем треба примати и најновија генетска открића, која долазе из разних извора, па и са хрватске стране, а сведоче да се хрватска популација, у генетском смислу, не разликује много од Срба, да има много заједничког са Србима. Популацију јасно треба издвојити од идеологије која јој је наметнута. Хрватску идеју спроводе и припадници хрватског народа, али и припадници других народа. Зна се и за многе Србе, који су то и по пореклу и по осећању, који су спроводили или који спроводе хрватску идеју. Једни од њих су то чинили зато што су се ставили у службу хрватске идеје, а други су чинили из непромишљености. Заузимају ставове који су противни политици која је долазила са хрватске стране не значи и бити против популације и појединаца који јесу или се осећају Хрватима.

Ово је важно да се напомене да би се схватило да овде није реч о популацији која се осећа Хрватима, већ о националном програму који идентификујемо као хрватски. Мој став о овом програму је негативан. Сматрам да су идеје које се пласирају са хрватским предзнаком антиевропске и да су (или могу бити) лоше за све, а не само за Србе. Ма како се хрватска страна данас у Европи приказивала и котирала, њен филолошки програм је управо са европског становишта неприхватљив; супротно од

српског програма који је из тог европског израстао и који је његов део. Ако се стреми ка томе да се српско питање реши на начин како се решава исто питање код других европских народа, морају да се имају у виду отпори који долазе или ће долазити са хрватске стране. Овакве отпоре треба очекивати зато што нарушавају њихове досадашње учинке.

У чему се те идеје, српска и хрватска, сучељавају?

Једно од мојих најзначајнијих научних открића, који су се десили на програму обнове србистике, везано за питање идентитета словенских народа на Балкану. За ову популацију се данас употребљава израз Јужни Словени. У Јужне Словене се данас убрајају следећи народи: Словенци, Хрвати, Срби, Црногорци, Бошњаци, Македонци и Бугари, дакле укупно седам народа. Ови народи, после растурања Југославије, распоређени су у седам државица. А то што се десило последица је оставрења хрватске идеје југословенства.

Идејни однос према популацији Јужних Словена као целини почео је, практично, са појавом Илирског покрета. Није спорно да је овај Покрет, који се јавио 1835, у ствари био хрватски национални покрет. Показало се, међутим, да није случајно то што овај покрет није наступао под хрватским, већ под илирским именом. Илирско име је овом хрватском покрету било потребно ради постизања важних геополитичких циљева. Покрет се огласио ставом да су четири балканска народа: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци један народ, Илири, јер говори једним језиком, илирским. Овај један народ треба да има један књижевни језик, а да тај заједнички језик свих треба изградити на најраширенијем, српском, наречју илирског језика. Пошто су и Хрвати Илири, они, другим речима, узимајући српско наречје за свој књижевни језик, не узимају неки туђи језик за свој, већ само друго наречје истог језика од оног којим актуелни Хрвати пишу и говоре. Овом непринципијелном гесту, какве прваци других народа нису правили, вође Илирског покрета давали су још и посебан рекламни имиџ. Представљали су да самим гестом чине

велику жртву: напуштају своје наречје, или свој језик, хрватски, а узимају српски, жртвујући се ради заједништва са Србима. У истом пакету они су чинили још нешто што други европски народи нису чинили: не само да су преузели српски језик, већ су пружимали и име Илири, и придев илирски, којим је званична Аустрија звала Србе и српски језик, за разлику од самих Срба који су себе називали Србима а свој језик српским. Тако је, са појавом Илирског покрета, и почео процес угрожавања српског националног идентитета. Али је почела и пракса коју није користио ниједан други европски народ. Ниједан други народ није узео туђ језик и назвао га својим именом. После извесног двоумљења овом трику није насео ниједан од српских првака онога времена: ни Вук, ни Текелија, ни Сарајлија, ни Стерија, на пример. Прихватили су неки мање важни појединци, којима је погодвала реторика Илирског покрета.

Чињенице на које подсећам су општешепознате, мада у периоду југословенства нису много истицане нити овако тумачене. Моје тумачење ослања се на једно важно откриће, које баца поглед на каснија збивања. Српска историографија (као ни нека друга) до сада није хтела да примети да је на ову унитаристичку идеју Илирског покрета било и правог реаговања. Не треба губити из вида како су реаговали тада млади прваци Матице српске Теодор Павловић и Јован Суботић. Они су, у својим објављеним текстовима, поводом појаве Илирског покрета, изнели важан став. Рекли су да поменута четири народа нису никакви Илири, већ да су Југо-Славјани (дакле Јужни Словени) и да треба и у будућности да се развијају као посебни народи, тј. као Бугари, Срби, Хрвати и Словенци. Али и да треба, као блиски народи да сарађују. О овоме свом открићу саопштио сам први пут у реферату *Две идеје југословенства: српска и хрватска* (на 15. конгресу славистичких друштава Југославије, Ниш 2001. Текст реферата прештампан је у мојој књизи *Идеје југословенства и српска мисао*, 2007)

До сазнања о томе да српска идеја југословенства уопште постоји, најпре сам дошао у књизи *Антологија југословенске мисли и народног јединства* Виктора Новака (1930). Даља моја изу-

чавања показала су да је ова српска идеја старија од оне хрватске, да је била конзистентна и да је била карактеристична за српску политичку мисао све до Првог светског рата. Ова идеја о односима међу балканским Словенима је сасвим различита од оне хрватске. Њена примена у животу води и другачијим последицама. Природно би било да ова идеја постане предмет бављења српских националних институција, посебно института које се бави српском националном историјом. На жалост, ово откриће се, по инерцији и непотребно, игнорише.

Не чини се тако без разлога. А главни разлог је у томе што су у српској елити данас доминантне снаге које не дозвољавају да се пред проблемима отворе очи, да се на српску историју у последња два века гледа на начин који указује на погрешне идеје и на погрешне кораке. Своје гледање на српску историју ова елита и даље гради само на увиду у једну идеју, на хрватску идеју југословенства. Самим тиме упућена је да види једнострано и плитко.

Да су предрасуде и даље на делу, могу да покажем на примеру књиге једног странца. То је књига Жана Кристофа Буи-сона, која се зове *Роман о Београду* (на француском 2010, на српском 2011). Овај роман је, у ствари, историја Београда, па и популарно испричана српска историја. На једном месту у својој књизи овај познат новинар и књижевник, који је и уредник *Фигароа*, говори о догађајима око крунисања Краља Петра Првог 1904. И он на овај догађај гледа са становишта (хрватске) идеје југословенства. На страни 110. он каже:

...Прича о крунисању из хрватских и словеначких новина не престаје да брине Беч. У *Српском колу*, листу који излази у Загребу, одушевљење се граничи са позивом на устанак:

„Непријатељи се мрште и љуте, јер виде у слози Срба, Хрвата, Словенаца и Бугара (sic) баријеру која би могла да им изјави планове на југоистоку Европе...”

Не треба замерити писцу, иначе пријатељски расположеном према Србима, што је на помињање Бугара у српском листу у Загребу 1904. ставио једно *sic*. Француски писац се понаша у складу са важећом парадигмом идеје југословенства. Јер ни срп-

ски историчари неће да знају да ово помињање Бугара има своје право место у српским виђењима балканских народа онога времена. Управо та 1904. године, није била само важна као година крунисања краља Петра, већ и као година свенародне прославе 100-годишњице Првог српског устанка. Та два догађаја су међусобно и намерно била повезана. И једно и друго славље у Београду била су коришћена за активности које се тичу окупљања словенских народа са Балкану. Те активности најбоље представљају изложбе југословенских уметника које је организовала Надежда Петровић (а на њима учествовали представници сва четири поменута народа), као и конгреси југословенских књижевника у Београду и Софији (1904, 1905). Реаговање загребачких новина *Српско коло* речито сведочи да су се те активности одвијале у духу српске идеје југословенства. Сва четири балканска народа позвана су у братско коло. Хрватска идеја југословенства, она Штросмајерова, у ово коло позивала је само три народа: Словенце, Хрвате и Србе, дакле народе који су живели у Аустрији. Аустрија, чији је службеник био Штросмајер (почео је каријеру као дворски каноник) водила је рачуна о свом интересу, а не о интересима словенских народа на Балкану. Зато што су Бугари живели мимо Аустрије, они су морали да испадну из игре; нису, по Штросмајеру, били Југословени.

А како се десило да Бугари испадну из игре, по чијем програму и када, о томе сам писао у тексту *Две идеје југословенства: српска и хрватска*. У истом тексту сам понешто рекао и о томе како се десило да Срби уђу у Први светски рат 1914. са властитим програмом, а да из рата изађу као победнички народ, али и да створе државу по хрватском програму. Тај преобрат је могуће схватити тек ако се имају у виду обе идеје југословенства, и српска и хрватска, а не само једна идеја. Подбачај је историографије што овај проблем превиђа, односно што се не понаша професионално према једном од најкрупнијих догађаја и српске и светске историје.

О томе да је до промене у српском националном програму дошло током Првог светског рата, нису довољно били свесни ни најглавнији Срби тога времена. И то се лепо може видети из

исте књиге Буисона. Овај добронамерни писац цитира говор регента Александра пред масом 1. децембра 1918. са балкона своје привремене резиденције. Његов говор је кратак; има само четири пасуса. Прва три почињу речима: *Словени са југа!* Те речи сведоче да се први човек међу Србима у овом крупном историјском тренутку (имплицитно) обраћа свим Словенима са Југа, а то значи: и Србима, и Хрватима, и Словенцима и Бугарима. Чини то тачно у духу српске идеје из које је израстао. Међутим, четврти пасус његовог обраћања почиње другачије. Почиње речима: *Југословени!* У овом пасусу се прокламује стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Четвртом југо-словенском народу у новој државној заједници није било места. Као што га није било ни седамдесетак година раније у Штросмајеровој идеји.

Моја истраживања која имају у виду две идеје југословенства јасније него друга обелодањују да је новостворена држава била грађена по хрватској идеји југословенства, а не по српској. Дакле по идеји Штросмајера, а не по идеји Теодора Павловића, Јована Суботића, Надежде Петровић, кнеза Михаила Обреновића па и самог Петра Карађорђевића. На жалост српска историографија на ове чињенице не обраћа пажњу. Мада добро зна како је новостворена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца била дефинисана. Она је дефинисана као држава једног троименог и троплеменог народа. А први Устав ове Краљевине (из 1921, као и онај из 1931) изричито је констатовао да се у њој говори једним језиком: српскохрваткословеначким. Све се битно, дакле, одвијало у духу Штросмајерове идеје.

Пошто овај текст у средиште свог интересовања ставља проблем српског идентитета, посебно је важно да се обрати пажња на природу саме идеје на којој је прва Југославија створена. Као што је идеја илирства нарушавала идентитет словенских народа на Балкану, на сличан, али и још дубљи начин, то је чинила хрватска идеја југословенства. Оне су у том односу имале различите стратегије. Српска идеја југословенства ишла је ка томе да се овај идентитет сачува; Штросмајерова идеја ишла је ка томе да се постојећи идентитет разгради, а да се изгради нови идентитет, идентитет Југословена. Куда је то водило видимо по исходу

постојања југословенске државе. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која се од 1929. зове Краљевина Југославија, у Другом светском рату је, практично у истим оквирима, са истом популацијом, али на другим друштвено-политичким основама, била обновљена под Титом и изграђивана неколико деценија. А кад је, десетак година после његове смрти, била растурена, из ње је, уместо једног, изашло шест народа: Срби, Хрвати, Словенци, Македонци, Црногорци, Бошњаци. А на простору оног језика, који се у предјугословенско време звао српски, изашле су популације које тај исти језик називају различито: српски, хрватски, бошњачки, црногорски, буњевачки. Те чињенице показују да је југословенски период за Србе био катастрофалан, не само по људским и материјалним жртвама. Србима је практично кроз југословенски и постјугословенски период нарушен и национални и језички идентитет и интегритет.

Треба бити слеп па не видети да та збивања имају везе са идејама. И у исходима Првог и у исходима Другог светског рата уграђене су стратешке основе хрватске идеје југословенства. Да је било по српској идеји, ни први ни други пут тако се нешто не би десило. А ако је тако, чини се велики грех према судбини српског народа, односно према популацији која тај народ чини, ако то неће да се види. Грех овога пута чини скуп српских институција. Због таквог понашања постоји опасност да се почињене грешке и убудуће понављају.

Шта је то, у хрватском националном програму, што Србе посебно треба да брине?

Србе треба да брине то што је хрватски национални програм усмерен против српског идентитета. Тако нешто не може да се каже за националне програме других народа. Они су евенуално усмерени против нечега другог, али не и против српског идентитета. Зато је нужно да се на хрватску страну (дакле на идеологију која долази са те стране) укаже као на најопаснијег српског непријатеља.

Изрази непријатељ, непријатељска снага, потичу из војничког арсенала. Из истог арсенала потичу и два појма која овом приликом треба имати у виду. То су стратегија и тактика. Стратегија се односи на дугорочне планове, а тактика на средства да се ти дугорочни планови остваре.

Стратегију и тактику има и илирски покрет, имају их и Старчевић и његови следбеници; имају их и Штросмајер и његови следбеници идеје југословенства; а имају их и Павелићеве усташе и Титови комунисти.

Стратегија и тактика Илирског покрета делују усаглашено на ставу да се Хрвати помешају са Србима; да кажу: ми смо једно, међу нама нема дубљих националних и језичких разлика. Али то је први чин који је дао само делимичне резултате.

Већ на следећем кораку постаје видљиво куда то заједништво води. Старчевићева стратегија је јасна: она води нестанку Срба као народа и српског језичког идентитета. А нешто као што је тактика у Старчевићевом понашању практично и не постоји: између стратешких идеја и тактичких потеза нема разлике. Срби једноставно не треба да постоје.

Компликованије је код Штросмајера, а поготово код његовог филолошког доглавника Јагића, творца сербокроатистике. У својим стратешким опцијама Штросмајер не тежи да Срба нестане; тежи да се све српско и све хрватско помеша, али и да се после подели на новим основама, углавном према вери. Ова рачуница има у виду успостављање новог односа два народа. Срачуната је на то да се српски корпус смањи а хрватски повећа. Зато ова оријентација још смишљеније игра на карти реторике братства и јединства Срба и Хрвата.

Са стварањем Југославије српска идеја југословенства је и стварно избачена из игре. У игри су практично остале две идеје. Једна је од њих Старчевићева и на карту те идеје ће играти Павелић и усташе. Друга идеја повезује две комплементарне идеје југословенства и сербокроатистике. Оне ће бити основни ослонци политике коју ће спроводити Тито и екипа коју ће он формирати. Стратегија ове идеје није да се Срби униште већ да се сведу на што мању меру, а да се њихова моћ што више умањи, маргна-

лизује. Према овој стратегији примерена је и тактика. Тактика и у овом случају (као код илираца, Штросмајера и Јагића) своје главне ефекте постиже реториком братства и јединства. Реторичку страну примењене тактике не треба потцењивати. Реторика је моћна дисциплина чија се знања изучавају и примењују још од античких времена. И стара реторика је учила како се (лажним) речима људи у нешто могу да убеди или да наговоре. Са становишта ове дисциплине лако је објаснити и како је хрватска страна имала успеха у свом наступу према Србима. Очекивано је да се поверење многих доброхотећих Срба може задобити ако се заигра на карту братства и јединства Срба и Хрвата. Подразумевало се да српске масе нису могли да разликују реторику, пласирану из тактичких разлога, од стратегије која се спроводила. Тако се нарочито дешавало у време деловања Јосипа Броза Тита. Присталице партизанског покрета, којем је он био на челу, ишле су за његовим речима о изградњи земље братства и јединства, као и стабилне и моћне а праведне државе. Нису ни претпостављали да њихов вођа има (скривену) стратегију која је у несагласности са јавно пласираном реториком из тактичких потреба. Исте паролe, изречене из тактичких разлога, биле су прихватљиве и за многе друге делове југословенске популације, па и за многе доброхотеће Хрвате. Испало је, на крају, да су сви добили нешто посве друго од онога за шта су се борили. Зато је важно одвајати оно што су многи Југословени желели, од онога што су стварно добили. А добили су оно што је било пројектовано хрватским националним програмом. У тај програм је уграђена визија политичких разрешења која ће бити наметнута деведесетих година. То је, у геополитичком смислу, стварност у којој се ова укупна популација данас налази. Са становишта југословенске популације гледано, данашња југоносталгија сведочи да би за све много боље било да на овим просторима никад није била на делу хрватска идеја југословенства. Другим речима: боље би било да је и стратегија која се спроводи била у складу са Титовим реторичким наступима.

Проблем, дакле, није у популацији коју називамо Хрватима. Проблем је у хрватској идеји, односно у хрватској стратегији.

Ово је важно да се зна да би се имали и јасни одговори о основама сукоба две идеје југословенства. Оне су Словенима на Балкану нудиле два програма, а то значи и словенској популацији на просторима некадашње Југославије. Победио је хрватски програм. Живимо у стварности која је резултат те победе. Зато је и важно знати чему је тај програм смерао. Ову анализу не правим први пут. Она је и главни разлог и главни резултат резултат мојих залагања за обнову научне дисциплине о Србима, србистике. Моја анализа показује да је хрватски национални програм, који се спроводио и у првој и у другој Југославији, био устројен тако да не може да буде остварен без штете по српску страну. Он једноставно подразумева да се од српске стране заграби (нарочито у области популације и у области књижевности) што више и да се српска страна политички на сваки начин ослаби. Без пројекција које ће што више ослабити Србе не може се разумети много шта, па ни политика која је у Титово време вођена према Косову и Метохији. При томе се мора посебно обратити пажња на геополитички смисао хрватске идеје југословенства и потеза који су на линији тог програма чињени. Иза тих потеза су увек стајали стратешки интереси, а не само сврховита реторика. Макар накнадно, геополитички смисао ових потеза треба открити да би се разумели проблеми и да би се тражили излази.

1. Разлике између реторских обланди и стратешких пројекција најлакше је видети на примеру Илирског покрета. Илирски покрет је, такође до разбијања Југославије, представљан као велики гест учињен са хрватске стране ради братства и јединства са Србима. По последицама које је овај гест оставио, испада да на овај гест треба гледати другачије. Преузимајући српски језик за свој књижевни језик, вође Илирског покрета, ипак су учинили нешто што нико у Европи не чини: они су у истом пакету и преузели српски језик, али га и прогласили двонационалним: и српским и хрватским. (Као кад би, рецимо Ирци, с

истим правом, називали језик којим се служе енглеско-ирским). И не само то. Практично су, у истом пакету, преузели и име Илири које је дотадотадашња Аустрија превасходно везивала за Србе. Од појаве Илирског покрета, и Аустрија, по правилу, Хрвате изједначава са Илирима, а израз илирски језик се од тада све више употребљава у значењу хрватски језик. Резултат ове манипулације очигледно је био да српски језик има два титулара. Хрватска страна је тако стекла теоријску основу да заступа став по којем су два народа, Срби и Хрвати, створили исти језик, хрватски или српски, односно српскохрватски, а остали посебни народи, што нико у Европи не чини.

2. И Штросмајерова идеја југословенства, која се служила сличном реториком као Илирски покрет, почивала је на геополитичким пројекцијама. Као што су припадници Илирског покрета од четири народа правили један народ, тако су идеолози југословенства, са Штросмајером, лако могли да одбаце један народ, Бугаре, а да само три народа (Србе, Хрвате и Словенце) прогласе за један народ, Југословене. Та пројекција ће се показати као веома делотворна. Јер је Југославија, која је створена на овим основама, постала историјска чињеница, али са трагичним последицама.

Јесте Штросмајер пројектовао стварање Југославије као заједнице једног троименог и троплеменог народа. Али ову државну заједницу није пројектовао као неку посебну државу под српском краљевском династијом, већ као једну федералну јединицу у оквиру федерализоване Аустрије. Та несумњива геополитичка чињеница упућује да се на Први светски рат гледа другачије него обично. Она омогућује да се види да Први светски рат није почео зато што га је желела Србија, којој никакав рат баш у том тренутку не би ни одговарао (јер је тек изашла из два балканска рата). Рат је у том тренутку могао да изгледа добродошао баш самој Аустрији. Ова држава је већ осамдесетак година била укључена у пројект у којем ће се српско питање решавати преко ставарња Југославије. А тренутак кад је пред собом имала исцрпљеног противника могао је до јој изгледа повољан. Инсценирање повода за рат било је већ техничко питање. Лако је било

наћи неког ко ће повући ороз, и лако је било учинити да тај неко буде Србин. За озбиљне историографије и историографе, међутим, неозбиљна је и сама претпоставка да је за смрт око 20 милиона људи, и много више рањених, за огромне геополитичке промене, главни кривац један малолетни Србин. Реторским пројекцијама у објашњавању овог догађаја нису наседали само Срби. За нос се и даље вуче не само српска историографија, већ и историографија светска.

3. У оквиру хрватске идеје југословенства родила се опет једна идеја коју нико други у Европи не прихвата: да се народи деле по вери. Природа ове неприродне идеје најбоље се може видети са геополитичке тачке гледишта; дакле са гледишта које показује да таква идеја одговара хрватском националном програму. Опет је, са пласирањем ове идеје, реторичким обlandaма учињено да су сви католици српског језика (језика коме је већ наметнуто двонационално име) проглашавани за Хрвате, а само православци за Србе. Муслимани истог језика држани су по страни, све док их усташе нису прогласили за цвеће хрватства. У Титово време они су проглашавани неодређенима, а тек при крају његове владавине (пошто се већ нису опредељивали на пожељан начин) проглашени су за посебан народ, тј. за народ који свој национални идентитет гради на вери. И данас многи Срби на важним местима пласирају хрватску тезу да су Срби само православци, иако су неки од главних представника српске културе рођени као католици и муслимани (Андрић, Селимовић, Кустурица). Кривци за отпочињање рата на територији Босне и Херцеговине и даље се траже на разним странама. Супротно од тога, сматрам да разлоге треба тражити у идејама. Бесмислени верско-грађански рат у овој мултиконфесионалној а једнојезичкој друштвеној заједници имао је идејну подлогу. А та подлога је у самој (хрватској) идеји југословенства по којој се народи не идентификују по језику већ по вери. Такав став не прихвата ниједан народ у Европи. Можемо да претпоставимо да би у целој Европи било исто тако крвавих сукоба када би сличне идеје биле деценијама пласиране. Да би се одстранили стварни узроци но-

вих сукоба, треба одстранити жариште. А жариште је у оним неприродним идејама.

4. Из истог арсенала, из хрватске идеје југословенства, подмеће се опет једна накарадна идеја: да је српско национално писмо ћирилица, а хрватско латица, чак и кад се ради неспорно о истом језику. И та је идеја по пореклу хрватска. Њу је пласирао Винко Пацел још 1861, како показују моја истраживања изложена у књизи *Српска писма* (2006, 2009). Плиткомислећим српским патриотама подмеће се, из јасних геополитичких побуда, идеја о још једном лажном српском идентитету. А циљ тог подметања је посве видљив: стреми се да се помоћу идеје о националном писму што више српских вредности прелије на хрватску страну. Ни стварне разлоге за потурање ове идеје није тешко схватити. Јернеј Копитар, један од првих слависта, још 1810. у тексту *Патриотске фантазије једног Словена*, тврдио је да су Срби народ који има три писма: глагољицу (коју готово нико не употребљава) а у новије време ћирилицу (којом пишу Срби православци) и латиницу (којом пишу Срби католици). Није тешко схватити коме иде у рачун потурање става да нема Срба католика, односно да све што је писано латиницом припада хрватској култури. То ће постати јасно бар онима који су спремни да укључе апарате за мишљење.

5. Хрватска страна је можда најсуптилније игре изводила у настојањима да српски језик подели на српски и хрватски део. Чинила је то с уверењем да је двонационална природа овог језика заувек установљена. Идејни пројект ове поделе учинио је Ватрослав Јагић у *Пројекту словенске филологије* са почетка 20. века на којем се радило у Руској царској академији. (О томе се конкретно може видети у мојој хрестоматији *Срби и њихов језик*, 1997, 2002). Јагић, који је био кајкавац, а представљао се као следбеник Вука Караџића, пројектовао је да се источна половина српскохрватског књижевног језика изграђује на екавском изговору, а западна на ијекавском. Таква подела остварена је практично тек на Новосадском договору, у Титово време, 1954. Главна последица овог Договора јесте подела српског језика (проглашеног за српскохрватски односно за хрваткосрпски) на две ва-

ријанте: источну и западну, српску и хрватску. Испало је тако да је нико други него Вук Караџић писао на хрватској варијанти. Пошто је Новосадски договор одржан у Покрајинском комитету Савеза комуниста, лако је знати и зашто су учесницима овог скупа апарати за мишљење били искључени. Да су знали последице онога што потписују не би чинили то што су чинили.

НОВОСАДСКИ ДОГОВОР, ПРЕДРАСУДЕ И ЛОГОРЕЈА

У српском народу однегована је свест о неким трагичним догађајима у прошлости. Памти се, на пример, бој на Косову, пропаст Првог српског устанка, Плава гробница и острво Видо, Пребиловци и Јасеновац. На жалост, не постоји свест о трагедији која је српском народу приређена на Новосадском договору 1954. године. Последице те трагедије се посебно сада осећају. Али, ипак суштина тога чина држи се испод много велова. Тако да се не поправља ни оно што се може поправити.

Најлакше је за такав однос окривити онога ко је заиста крив: српску интелигенцију. Том слоју друштва и ја припадам, па сем осећања кривице што сам и сам њен део, имам и доста разумевања за њено понашање. Јер сам у положају да могу на овај велики проблем да гледам и споља и изнутра. Равно десет година, од 1969. до 1979. био сам члан редакције Летописа Матице српске. Редакцијске састанке смо држали, по правилу, у Малој сали Матичине чувене зграде. А та сала баш и није тако мала. Јер може да прими око 40-50 људи. У то време веровао сам да је Новосадски договор (а то је много рекламирани договор Матице српске и Матице хрватске о заједничком књижевном језику и правопису Срба и Хрвата), био одржан у Матичиној згради и баш у тој сали. Пропустио сам прилику да ово уверење проверим код старијих од мене, учесника или савременика тог догађаја, док су још били живи. А кад сам, много година касније, схватио шта се на Новосадском договору десило, и где се тај догађај стварно одиграо, непосредних сведока већ није било у животу. Нови челници Матице већ су били или моји вршњаци или млађи од мене. Бар они међу њима, које сам питао о месту где се овај догађај десио, одговарали су да се Новосадски договор одиграо у Малој сали Матице српске. Дакле мислили су исто што

сам и сам некад мислио. А то једноставно није била истина. Сушта је истина, међутим, да се Новосадски договор одиграо у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине. И то 8, 9. и 10. децембра 1954. Моја накнадна истраживања су показала да та чињеница уопште није скривана у време када се догађај одиграо. До ње се може једноставно доћи ако се погледа Летопис Матице српске за јануар 1955. године који је цео посвећен овом скупу. На жалост, мало ће људи посегнути да трага за овом чињеницом. Али, ко хоће да се понаша као научник а бави се овим питањем, тако мора да чини.

Ово кратко подсећање на место одржавања Новосадског договора открива нешто битно. Показује да су у очигледној несагласности раширено мишљење да се догађај одвио у згради Матице српске и непобитна чињеница да се одвио у згради Покрајинског комитета. Од нашег односа према овим чињеницама зависи сигурно и наше разумевање самог догађаја. А то значи да зависи и тумачење његове природе.

Проблем на који подсећам не тиче се само овог догађаја, већ се тиче и разумевања и тумачења догађаја уопште. Овим проблемом (да не буде забуне: проблемом разумевања и тумачења) бави се једна посебно однегована дисциплина, херменеутика. Она је дошла до спознаје да се успешно разумевање може обавити ако се савлада једна важна препрека, која разумевању (односно расуђивању) претходи. То је слој пред-разумевања, односно пред-расуде. То је важно да имамо у виду и ако хоћемо да схватимо шта се на Новосадском договору стварно десило. На један начин ћемо, на пример, гледати на Новосадски договор ако га схватимо као договор стручњака двеју старих институција: Матице српске и Матице хрватске. А на други начин ћемо на њега гледати ако га схватимо као догађај који се збио у Покрајинском комитету Савеза комуниста. Јер, сам увид у ту чињеницу обавезује да на овај догађај треба гледати и са политичке стране. А поврх свега, не треба губити из вида да је на изванредан начин сугерирана представа да се Новосадски договор одиграо у згради Матице српске.

Ако се на Новосадски договор гледа само површински, онда се може рећи да тај чин нема никакве везе са разбијањем Југославије. Ако се, међутим, сам чин анализира средствима и методама које су својствене науци, онда испада другачије. Долази се до закључка да је тај догађај и за српски народ, али и за друге народе окупљене у држави која се звала Југославија, већ садржао клицу будућих збивања.

Признајем да сам, тек после трагедије до које је доспела Југославија почео да обављам опсежна истраживања која су са овом трагедијом у вези. За разлику од већине истраживача који су се бавили ратним збивањима и расплетима, моја истраживања тичала су се самих корена ове опште трагедије. Моја истраживања о томе су и објављена у циклусу књига и радовима који се тичу обнови србистике. Међу њима значајно место имају и активности и текстови посвећени Новосадском договору. Био сам један од организатора Међународног научног скупа „Српско питање и србистика“ који је одржан 23. и 24. новембра 2007. у Новом Саду и који је познат под именом Новосадски скуп. Три зборника везаних за Скуп, *Закључци* донети на њему и књига разговора Бојана Радића са мном *О Новосадском скупу* (2008), имали су за сврху да анулирају последице Новосадског договора и да укажу на перспективе српског народа. У мојим разговорима са господином Радићем постоје и посебни делови књиге који се тичу Бечког договора (1850), Новосадског договора (1954) и Новосадског скупа (2007). Могу, у основи, да будем задовољан оним што смо моји блискомишљеници и ја учинили да се проблем на теоријском плану осветли. Не могу да будем задовољан оним што је, након Новосадског скупа чињено да се из трагичне ситуације изађе.

*

Да би се схватило шта се то трагично збило на Новосадском договору 1954, важно је да се схвати и какво је стање у Србији, у филолошкој сфери, било пре тога. Промене најлакше могу да илуструјем на властитој биографији. Рођен сам у Краљевини Југославији 1937. У основну школу пошао сам 1944. у свом

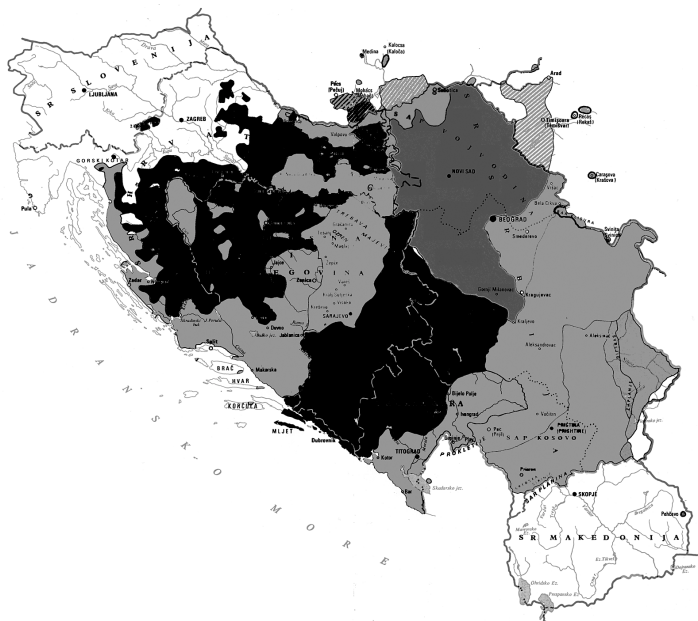
родном селу Сварча у Топлици. Моја сећања, као и сачувана школска сведочанства, кажу да се први предмет моје школе звао Српски језик. А под овим именом представљано је схватање српског језика које је установио најпре Вук Караџић, а које су, после њега, прихватиле Матице српска, Српска краљевска академија, образовни систем у целини. Тако схваћени српски језик имао је у свом саставу три основна дијалекта: екавски, ијекавски и икавски и два писма: ћирилицу и латиницу. Подразумевало се да тим језиком као својим говоре припадници три велике верске конфесије: православне, римокатоличке и исламске. Према школском програму, већ у првом и другом разреду основне школе, морао сам да научим оба писма примерена тако схваћеном српском језику: најпре ћирилицу, а затим латиницу. Овакво стање у схватању српског језика важило је и током гимназије коју сам учио у Прокупљу и у Новом Саду. А да ово сведочење има основу може да посведочи и *Граматика српског језика* чији су аутори београдски универзитетски професори Радомир Алексић и Михаило Стевановић (1945, 1947). Име предмета Српски језик ни тада није зависио од неких локалних школских власти. Тако се тај језик називао и у важећим уставима Републике Србије и Републике Црне Горе. Тек кад сам 1957. завршио матуру у новосадској гимназији „Светозар Марковић“, у мом сведочанству записано је да се први предмет зове Српскохрватски језик. Ово преименовање српског језика је последица онога што се десило у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине, на скупу познатом под именом Новосадски договор. Тамо и тада је српски језик преименован; добио је нови назив: српскохрватски/хрватскосрпски језик. Објављени документи у јануарском броју Летописа Матице српске (1955) показују да је баш то име било главна ствар на којој је инистирала хрватска страна, посебно председник Комисије за закључке Мате Хрaste. Мада је у тексту Договора речено да је то један и јединствен језик, овај став је већ омогућавао и различита тумачења. Чим је исти језик добио и другог титулара, он се практично могао делити на два дела. Такорећи, чим је овај Договор био обављен, јавно се почело говорити да тај језик има две варијанте: источну и западну,

екавску и ијекавску, српску и хрватску. Српска писма, ћирилица и латиница, такође су се делила; једно од тих писама, латиница, имплицитно је третирано као хрватско. Томе у прилог су ишла и два правописа штампана истовремено 1960: *Правопис српскохрватског језика*, штампан у Матици српској екавски и ћирилицом и *Pravopis hrvatskogrspskoga jezika* штампан у Матици хрватској ијекавски и латиницом. На импликацијама Новосадског договора тек потом су се појавиле и едиције *Српска књижевност у сто књига* и *Пет стољећа хрватске књижевности*. Из оне чувене едиције српске књижевности, коју су заједнички објавиле Матица српска и Српска књижевна задруга, из српске књижевности изостављена је цела дубровачка књижевност, а славна српска народна књижевност је проглашена за српскохрватску. Само тринаест година после Новосадског договора објављена је *Декларација о називу и положају хрватског језика* (1967) коју је потписало 18 хрватских институција. Четири године касније, 1971, Матица хрватска је објавила да се одриче Новосадског договора. Ова потписница Новосадског договора обзнанила је да ће се убудуће самостално бринути о неговању хрватског књижевног језика. Каснији догађаји су показали да се све одвија по овом пројекту који има корене у оном што се десило на Новосадском договору. Језик који је пре Новосадског договора у Србији и Црној Гори називан српски, па преименован у српскохрватски, данас у Србији има више назива који се легално употребљавају на просторима бивше Југославије, па и у Србији. Овај језик се данас назива српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски и буњевачки. Такву судбину ниједан језик у Европи није доживео. Али сличну судбину није доживео ниједан други европски народ као што су то доживели Срби у 20. веку. Наука која одбија да доведе у везу ове чињенице не понаша се сходно захтевима који се пред њу постављају – да трага за истином и да је открива.

*

Збивања која се тичу српског језика, па и онога што се десило на Новосадском договору, покушао сам и до сада да илу-

струјем на најочигледнији начин: прештампавањем дијалекто-
лошких карата. Карте такве природе почео сам да објављујем
почев од другог броја часописа *Србистика/Serbica* (1998). Две
од тих карата овде поново објављујем. Аутор прве од њих је
Павле Ивић. Она представља штокавско наречје српско-
хрватског језика. Али може да илуструје схватање српског јези-
ка на вуковским основама које је међу Србима важило пре Ново-
садског договора.

Друга карта илуструје резултате Новосадског договора,
мада овај догађај не спомиње. Карта је прештампана из књиге
Томе Матасића *Добар дан*, која је објављена у Минхену 1984.
године (прво њено издање објављено је 1981. године).

Оно што се десило на Новосадском договору, и последице које је тај догађај оставио и проузроковао, указују да разбијање Југославије 90-тих година има много дубље корене од ставова и понашања лидера на актуелној политичкој сцени.

Што се тиче идентитета српског народа, српског језика и српске књижевности, не може се заобићи ни овај Договор ни година 1954. Корене онога што се збило на Новосадском договору треба видети у идејама које потичу из 19. века а чији је циљ био да се србистика замени сербокroatистиком, а да се српска идеја југословенства замени хрватском идејом југословенства. Оно што се десило те године у Покрајинском комитету Савеза комуниста почело се, дакле, припремати много раније. Новосадски договор само је био преломна тачка. Сви данас можемо да сагледамо резултате тог преобрата.

Ове моје анализе, које су најчешће у сагласности са ставовима мојих блискомишљеника, сем научног имају и политички

значај. Оне кажу да треба отклонити узроке да би се могле отклањати и последице. Укратко, оне налажу да се обнови српска филолошка традиција. Та традиција се огледа у јасним ставовима најзначајнијих српских националних институција. Те институције су у предјугословенском периоду биле: Вук Караџић (који је био сам једна институција), Матица српска, Српска краљевска академија. Њихови ставови су се како-тако одржавали до Новосадског договора. А док су се ти ставови поштовали, Срби су имали и свој национални програм. Изгубили су га пре свега жртвујући идентитет свог језика.

*

Тек после Новосадског договора у Србији и Црној Гори почела се систематски неговати свест да је наш језик најпре био српскохрватски, па после постао српски. У новије време такође се систематски негује једна друга предрасуда: да су за лоше стање у Србији данас одговорни они који су тренутно на власти. Ову предрасуду прати став да ће све постати боље ако се актуелна власт промени, па уместо једне партије на власт дође друга партија. И тако у недоглед.

Моје анализе су у јасној несагласности са овим предрасудама. Из њих проистиче став да главни српски национални проблеми нису у томе која је политичка партија на власти, већ које су идеје на делу. Такву оцену потврђују чињенице да се гарнитуре на власти смењују, али се стање не мења. Српско стање ће се темељно почети да поправља кад се у српским националним институцијама (у њих треба укључити и државу) промене идеје које чине основ њиховог деловања. Верујем да би за српски народ најбоље било да обнови идеје које су српске националне институције имале у предјугословенском и предтитовском периоду.

*

Да је стање у српском народу лоше, болесно, то сви видимо. Разликујемо се само у дијагнозама. Дијагнозе о болесном

стању се обично именују неком речи на латинском језику. За стање у којем јесмо ја бих употребио један израз који се темељи на грчком језику, израз *логореја*. Срби су се, другим речима, нашли у ћорсокаку зато што су доспели у стање логореје.

Израз логореја састављен је од две речи: логос и тећи. Прва од њих је много значнија. Међу бројним значењима које овај израз има најважнија су ред и закон. У *Филозофско-теолошком речнику* Ивана Коларића (2004) о одредици логореја се каже: „Феномен који обично прати „лажну ученост“ и многозналаштво, тј. није својствена мудрим људима“.

Да је логореја могла понеког да задеси, то сам знао из детињства, проведеног у Топлици, где сам рођен, мада нисам знао за овај стручни израз. Тада се за неког говорило да „говори откачено“, или да је „откачен“, односно да говори несувисло. Обично су наше сељанке говориле тако у случајевима младића који би почињали да уче школе па им није ишло. Њихова дијагноза је била да су „преучили“. Што значи: учили, учили, па преучили. Дошли у стање кад ни језик ни мозак не функционишу како треба.

И ја сам учио неке школе, али сам стално молио Бога да ми сачува здрав разум (дакле здрав сељачки разум), а то значи да учим, а да не преучим. Као и моји сељачки учитељи ја и данас знам да између израза српски језик и српскохрватски језик постоји нека разлика, па на сељачки начин схватам шта се десило на Новосадском договору. Тамо се десило нешто страшно. Учени српски учесници тог Договора као да нису били свесни шта закључују. Тек после Новосадског договора могла је у српском народу да наступи логореја. Последице тог чина тек сада у пуној мери можемо да осетимо.

Кад, на пример, чујем становнике Новог Пазара да говоре, по мојој сељачкој логици закључујем да они говоре истим језиком као и ја, свеједно да ли су православци или муслимани. Исто се дешава и кад слушам становнике Вуковара. Као становник Новог Сада сусрећем се свакодневно са суграђанима других националности. Чини ми се да непогрешиво могу да разликујем мој језик од њиховог језика. Ти језици једноставно нису исти.

Али, примећујем да емисије које Радиотелевизија Војводине емитује на хрватском језику, јесу емисије на мом језику, дакле на српском језику. Сачувао сам здрав разум, нисам доспео у стање логореје.

Оно што се у другој половини 2013. године дешава у Вуковару и другде по Хрватској, може да буде пример за логореју. У Вуковару је постао обичај да се лупају сасвим одређене табле и то на јавним местима и јавним зградама. На тим таблама исте речи исписане су једанпут латиницом, други пут ћирилицом. Да постоје особе које лупају туђе прозоре, излоге, надгробне споменике, то је појава која се свуда по свету дешава и званичне власти их осуђују. Лупање оних табли у Вуковару осуђују и власти у Хрватској. Али се дешава нешто што мој мозак никако не може да прихвати. Оне табле се не називају двоазбучним, што у ствари јесу, већ се називају двојезичним. У питању је логореја. То је једна од најопаснијих болести. Највећа је несрећа која човека може да задеси је Алдхајмерова болест. Логореја јој је слична.

Блиско ми је памети да Вуковар треба памтити по збивањима из недавне прошлости, почетком деведесетих. Али не треба сметнути са ума и да је то била једна од последица оне логореје са Новосадског договора. Гледао сам у јесен 2013. више телевизијских емисија о збивањим у овом граду поводом табли исписаних латиницом или ћирилицом. Посебно ми је у сећању једна емисија Радиотелевизије Војводине. Из контекста онога што су говориле поједине личности са екрана, са доста сигурности сам могао да погодим да ли говори Србин по осећању или Хрват по осећању. Али све приказане личности говориле су истим језиком. Емисија је, међутим, била усмерена да афирмише тезу о томе да су у питању два језика: српски и хрватски. Ова идеја је на очигледан начин била демонстрирана у посебном случају: кад је добио реч један научник из Загреба. Тада су испод његове фотографије његове речи биле титловане ћирилицом. Став аутора емисије је јасан: кад се изговорено пише латиницом, то је хрватски језик, а кад се пише ћирилицом, то је српски. Примењен је у длаку исти поступак као кад неки саговорник говори рецимо ен-

глеским. После су и са Радиотелевизије Србије, „јавног сервиса свих грађана Србије“, заопуцали па из дана у дан приказују двоазбучне табле које називају двојезичним. Очигледно су они са „јавног сервиса“ преучили. Захватила их је логореја. Остављам за други пут да коментаришем политичке последице ове болести. Оне су стравичне.

*

Као ђак новосадске гимназије објавио сам 1957. године два есеја о Васку Попи. Тада ме је опседала његова песма *Опседнута ведрина*. Али ме је, такође опседала и песма *Браним*, она у којој постоје стихови: *Браним/ Ово неба у очима/ Браним/ Ово земље на длану*. Догађаји педесетак и више година касније учинили су да ми се опет врзмају по глави они давни Попини стихови.

Браним моје учитеље који су ме још 1945. учили да исте реченице пишем час ћирилицом, час латиницом. Браним и неке моје текстове и књиге које су штампане и латиницом као и оне штампане ћирилицом. Браним од пошаста логореје и књиге и новине на оба писма и двоазбучне натписе по Србији и другде. Браним од логореје идентитет српске културе, српског народа. Једноставно зато што је близу половине српске писане баштине штампано овим другим писмом. А као филолог показао сам, сасвим конкретно и како изгледа хрватски језик који је различит од српског, и како изгледа хрватска латиница коју је створио Људевит Гај, а која с правом може звати гајица. Она је посве различита од српске којом се данс служимо. Залажем се за право браће Хрвата да, као и други народи, пишу и својим језиком и писмом. Али и да се учини видљивим да су тај језик и то писмо и стварно различити од српског језика и писма. Али браним и право које не дозвољава да се српски језик назива хрватским именом.

На крају крајева, браним и мој компјутер. Његова тастатура је са латиничким словима. А на екрану могу да добијем све што хоћу: грчка, латинска, арапска, кинеска слова. Али могу да добијем и оба српска писма: и ћирилицу и латиницу. Браним и

свој став да више волим да објављујем ћирилицом. А ако неко сумња у моје речи – нека провери!

*

Године 2014. навршава се тачно 60 година од Новосадског договора. То је прилика да се српски народ ослободи греха који је почињен на том Договору. Овај договор је у пракси одавно одбачен, али то одбацивање није пратило и образложење. Као да је неко намерно оставио простор за размахивање логореје. Јесте чињеница да се Новосадског договора данас нико не држи. Али је чињеница да се тог Договора одрекла само хрватска страна. Српска страна је остала заробљеник лоших последица политике која је у Југославији вођена у оно време.

У научном смислу овај Новосадски договор је анулиран највише одржавањем и закључцима Новосадског скупа (2007) у чијем сам организовању учествовао. Али тим Скупом није ни могло да буде учињено оно главно што је требало учинити. Договор нису прогласиле неважећим и институције које су формално стајале иза њега: Матица српска и Српска академија наука. Другим речима, оне нису учиниле оно што су учиниле хрватске институције у *Декларацији о називу и положају хрватског језика* (1967) и посебно Матица хрватска 1971.

Зато и предлажем да се главне српске националне институције, Матица српска и Српска академија наука и уметности, у присуству државних званичника (као и 1954), и званично одрекну Новосадског договора. Треба очекивати да том приликом оне изјаве и да се враћају својој и српској филолошкој традицији. Верујем да би овај чин имао пуни симболички значај ако би се обавио на 60-годишњицу Новосадског договора, године 2014. и то у некадашњој згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине. Та зграда је сада у власништву Социјалистичке артије Србије, чији је председник и председник Владе Србије.

НАЦИОНАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ И РЕЛИГИЈСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ НИСУ ИСТО

Интервју Биљане Живковић са Петром Милосављевићем

Збивања у Украјини отворила су многа питања, па и питање идентитета Срба. У тексту др Александра Раковића, *Рус, Млорусија, Новосусија, Украјина* (Православље, 1. мај, 2014), пише:

Српство које је у 19. веку обухватало све Србе без обзира да ли су православне, католичке или муслиманске вере, а у данашње време углавном обухвата православне Србе и један број национално декларисаних Црногораца који себе сматрају верницима Српске Православне Цркве и говоре српским језиком...”

Ставови изнети у овом тексту били су повод да за разговор са професором др Петром Милосављевићем. Моја књига разговора с Петром Милосављевићем *О српском питању* (2012) управо је посвећена идентитету српског народа.

Професоре Милосављевићу, како је и зашто, дошло до редукције појма српства? Односно до свођења идентитета Срба на верски идентитет?

Са оваквим виђењем идентитета српског народа, као што је у тексту господина Радовића, не срећемо се први пут. У мојој последњој књизи *Филологија и геополитика* (2014) наводим слично мишљење познатог писца, филозофа и јавног радника Предрага Драгића Кијука из његове књиге *Атлантократија* (2006:344) које гласи:

...јер српски народ јесте вековима постојао као народ „три закона“ – али после векова репресије, латинизовања, исламизовања и завршних процеса верског фундаментализма данас је српски род једног закона, једног црквеног, православног припадништва у заједници хришћанских народа.

Различитим речима, ова двојица аутора изнели су у суштини исти став: да су Срби вековима били народ три вере (православне, римокатоличке и муслиманске) али да су сада Срби само православци. У поменутој мојој књизи говори се и о томе како сам се са овим мишљењем покојног Кијука сукобио на једном важном месту: на семинару организованом за српску православну омладину Југоисточне Србије у манастиру Прохор Пчињски (2005). Покојни Кијук и ја, са још неколико истомишљеника, били смо творци *Слова о српском језику*, важног документа који је потписало четрнаест српских филолога и књижевника (1998). У *Слову* јасно пише су Срби народ једног језика а разних вера, и да се служе и ћирилицом и латиницом.

Ови ставови којих се ја и даље доследно придржавам, а од којих је мој пријатељ одступио, нису неки моји лични ставови. То су ставови српске филологије из предјугословенског периода. Али, то су били ставови и Српске православне цркве. А да су то били и ставови светосавске Цркве мојих предака свако се може уверити. Да би ушао у Саборну цркву у Београду, и верник и посетилац мора да прође између два гроба у којима су накнадно сахрањена двојица међу највећим људима народа Светог Саве: између гробова Доситеја и Вука. Никад нисам изражавао неке другачије ставове о идентитету српског народа већ само оне који су у духу та три велика наша оријентира: Светог Саве, Доситеја и Вука. А први пут кад сам то јасно учинио био је текст који се зове *Српски национални програм и верско питање*. Тај текст је први пут објављен у часопису *Хришћанска мисао* (4-6/1994), затим је прештампан у мојој књизи *Српски национални програм и српска књижевност* (Приштина 1995). На тој и на још двома књигама приштинског трокњижја (*Систем српске књижевности и Срби и њихов језик*) и настао је Покрет за обнову србистике. Овај Покрет је пратио благослов Српске православне цркве.

Шта је Покрет за обнову србистике до сада учинио, поштујући поменуте језичке и историјске принципе?

Присталице овог Покрета, истакнути научници, филолози, историчари и теоретичари књижевности, објавили су више десетина књига, довољно да се у живот врати србистика која је у југословенском периоду одгурнута од стране сербокроатистике. Нажалост, ова идеја се упорно изиграва. У Србији се издају дипломе за звање србиста (као и за звање германиста, англиста итд), али то је само маска. На Филозофском факултету у Новом Саду, на којем сам предавао 32 године, постоје, на пример, катедре за англистику, германистику, али и за хунгарологију, словацистику, румунистику и русинистику, али не постоји Катедра за србистику. Овај случај јасно показује да за Србе, и то у Српској Атини, владају двојни стандарди. Једни за друге народе, а други за Србе. Та ситуација нема никакве везе са Европском унијом. Има везе са правилима који важе за све друге европске народе, а за Србе не важе. Плаћамо због тога скупу цену. Побеже нам омладина из Србије у којој се не зна ни ко су Срби, ни који је српски језик, ни која је српска књижевност.

Да ли та чињеница има везе са националним идентитетом?

Разуме се да има. Задатак је националне филологије, србистике, да као и друге националне филологије, даје научне одговоре о језику Срба, њиховој књижевности, и о њиховом идентитету. Без те дисциплине Срби су народ без заштите и без оријентира. Зато са њима неке силе могу да раде шта хоће. Па очигледно тако о чине. Баците овлашни поглед на европске земље и народе. Наведите ми иједан други народ (разуме се мимо бивше Југославије) где се десило нешто овако као са Србима. Срби су до 19. века имали један идентитет, па сад имају други. Били су *мултиконфесионални* народ, па су постали једноверски. Таквих промена идентитета није било међу другим европским народима. Немаца и даље има три вере, Мађара, Шиптара, Пољака, Че-

ха, Словака, Румуна по две или по три. Сви ови народи поштују став да су једнојезичке заједнице које имају или могу да имају више верских заједница. Верске заједнице су у односу на језичко-националну у ствари подзаједнице. Оне и као такве, чувају и национални и верски идентитет. На подручју бивше Југославије очигледно је дошло до патолошке промене. Само се код нас верске заједнице идентификују као националне. Такво одступање од стандарда је у југословенском и постјугословенском периоду донело стравичне резултате. Не чинимо добро, ако нећемо да видимо корен трагедије једнојезичне популације стављене у раље неприхватљивих идеја.

Важно је зато подсетити се нечег што су и Срби у предјугословенском периоду добро знали. Бар српски прваци су добро знали да је главно обележје националног идентитета језик који су створили. Па су зато, као и други народи, стварали националне институције да штите ту најбитнију карактеристику свог народа. Али су српски прваци у југословенском периоду, у том домену, погубили конце. Немачки је остао немачки свеједно да ли га говорили католици, протестанти или калвинисти, свеједно да ли се писао латиницом или готицом, свеједно да ли се говори у Немачкој, Аустрији, Швајцарској или другде. А тако је и код других народа и њихових језика. Код нас је баш тај идентитет српског националног бића угрожен. Погледајте само шта нам се на језичком плану дешава па ћете видети да је баш ту главни проблем. Само испуњавам дужност стручњака кад упозоравам на порекло поремећаја.

Указујете професоре, да је проблем идентитета српског језика – научни проблем! Објасните!

Мора се схватити да је губљење језичког идентитета последица лошег стања у српским националним институцијама. Кад је Југославија престала да постоји, појавио се Покрет за обнову србистике. Програм овог Покрета био је и јесте: да треба обновити српску филолошку традицију, што значи да на тој основи треба обновити српске националне институције. Српске

националне институције, нажалост, нису пошле путем властите обнове. Наставиле су да симулирају да је ненормално стање нормално. Симулирање, симулакрум (то су изрази водећег савременог филозофа Жана Бодријара) опште су карактеристике доба у којем живимо. Али су оне код Срба очигледно најдрастичније. Посебно у области идентитета језика, књижевности, народа.

*Може ли се наш случај поредеити са садашњим односом
Руса и Украјинаца?*

Са разумевањем прихватам тезу да су сви садашњи словенски народи у далекој прошлости имали један језик. Уверљиво ми делује и став (рецимо Шафарика) да је баш српски језик био мајка словенских језика. Али се временом тај један словенски језик природним путем разгранео на наречја, која су затим постајали национални језици. Једна од тих грана били су источни словенски језици. Неспорно је да су се они изнедрили из руског, па сада на истом подручју постоје три блиска а ипак различита језика: руски, малоруски (украјински) и белоруски. Ако се следи тако виђена историја језика, лако је схватити да су данашњи Руси и данашњи Украјинци у доба кнеза Владимира имали исти језик и да је тај језик био у основи руски. Али језичко раслојавање у овој грани није текло неприродно. Није, рецимо, комунизам донео родоначелнике украјинске књижевности Тараса Шевченка и Лесу Украјинку из прве половине 19. века. Комунизам је донео нешто друго: релативно произвољно направљену Републику Украјину. У овој републици су њени становници јасно подељени на оне који говоре украјинским и на оне који говоре руским језиком.

Пре свега је научно, а затим и политичко питање како на најбољи начин за обе ове језичко-националне заједнице кодификовати новонасталу стварност. Проблем би се лако решио ако би се и између Руси и Украјинаца применио један историјски већ опробан модел, онај по којем је, према Масариковој идеји, направљена Чехословачка после Првог светског рата као држава два блиска народа: Чеха и Словака. Ова два народа су у истој др-

жави неговали властити језички и национални идентитет. А та два идентитета јасно су пратиле и две националне филологије: бохемистика и словакистика. Кажу да су се почетком 90-тих Чеси и Словаци раздружили уз шампањац. Да је добре воље, слично решење би могло да се нађе и у Украјини. Чеси и Словаци свим Словенима могу да послуже као узор.

Како оцењујете тренутно стање српског језика?

Мора се признати да се српски језички идентитет почео нарушавати још пре стварања Југославије. Један од резултата југословенског периода најјасније се види на Хашком трибуналу. На том међународном суду се званично суди на енглеском и на неком БХС језику. Троимени БХС језик (босанско-хрватско-српски) очигледно је мимо стандарда који важи за друге европске народе. То је сигурно резултат патолошких идеја које су наше подручје захватиле још у 19. веку. Па ипак је језик тако рогобатног назива сасвим лако идентификовати. Погледаје простор Балкана. На почетку 19. века наука зна за ова четири језика: бугарски, српски, хрватски, словеначки. И бугарски и словеначки су сачували своје идентитете, иако су и Бугари и Словенци прошли кроз комунистички период. Све промене су се дешавале на линији - Срби и Хрвати. У основи тих промена јесте иденитет српског и хрватског језика. Пре Илирског Покрета хрватски је био идентификован као кајкавски, а српски као штокавски. Пре него што је створена Југославија хрватска филологија је почела разним средствима да намеће став да је хрватски језик и чакавски, и кајкавски и штокавски. У Титовом периоду иза тог става сталe су и српске националне институције, Матица српска и Српска академија наука. На овом примеру јасно се види да су се односи Срба и Хрвата одвијали на штету српског народа. То се није чинило ни по европском ни по српском програму, већ само по хрватском. Главне промене су се тичале нарушавања верског и језичког идентитета Срба.

Указујете да СПЦ треба да буде стуб нашег националног идентитета?

Срби уопште не морају више да иду низбрдицом, ако се на неком делатном месту заузме став који се стално истиче, а не спроводи. То је став да и за Србе треба да важе исти стандарди, иста правила, као и за све друге (пре свега европске) народе. Највише заслуге за очување идентитета српског народа у прошлости је имала Српска православна црква. Она и данас може да одигра такву улогу. Али не на сваки начин, већ тако што ће бити и православна, али и српска (православна црква српског народа). Главне оријентире за чување њеног идентитета лако је видети. Они се налазе у кругу Саборне цркве у Београду. То су Свети Сава, као битно обележје православља српског стила, а Доситеј и Вук као стубови српске филолошке традиције, битне за идентитет српског народа. Знамо да су Србима у 20. веку неки од ових стубова измицани. Измичу се и данас. Све можемо да преваримо, али Бога не можемо. Хегел тај став изражава реченицом: „Логос ради свој посао навелико.” Срби тешким несрећама као народ плаћају оно што њихови челници не раде како треба.

Како је српски народ дозволио да се тако дубоко и озбиљно подрије његов културни, језички, национални идентитет?

Већ сам употребио један од кључних израза савремене филозофије: симулакрум. Симулакрум је постао обележје стања у свету без Бога. Ако Бога нема, све је дозвољено, говорио је Достојевски. Симулирања је било одувек, али се оно показивало на различите начине. О симулирању сведоче и Библија и свети списи. О искушењима које лажним речима човека заводе говоре и *Фауст* и *Луча микрокозма*. А у хришћанској традицији познато је и име онога који искушава и наводи на зло. То је Нечастиви, Луцифер, Мефисто, Непоменик. И молитва *Оче наш*, завршава се молбом да нас Отац наш сачува од искушења и избави од злога. Од детињства имам у свести молбу да нас Свемоћни сачува „от лукаваго“. Лукави је онај који симулирајући подваљује. А

подваљује тако што се претвара да је нешто друго од онога што јесте. Верујем зато да ће они који су израсли из хришћанске традиције лакше моћи да схвате ово о чему говорим. Као историчар српске филологије и књижевности, доста сам писао о томе како је и у 19. веку било много искушења од стране Лукавога. Па, ипак су наши стари успевали да одоле. Доказ је и Саборна црква у Београду и члан о језику у Уставу краљевине Србије, и образовни систем, у коме су ставови Доситеја и Вука били поштовани. А да је тако било – сведоче посредно и наведени искази Кијука и Раковића.

Истичете да је Добрица Ћосић, заслужан највише што је у роману-тетралогiji „Време смрти“ сачувао сећање на Први светски рат.

Ћосића се треба сећати и по запажању: да Срби побеђују у рату, а губе у миру. Ово запажање се највише може везати за Први светски рат. Практично, тек после завршетка југословенског периода, Срби су почели схватати да је стварање Југославије била велика грешка. Српска победа у Великом рату била је Пирова победа. Дали су огромне жртве да се створи Југославија која им није била потребна. Накнадно су схватили да су у ову непотребно створену државу улили свој државни идентитет. Изгледа да још нису схватили да су, том приликом, изгубили и свој национални и свој језички идентит. Новостворена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (1918) била је проглашена државом једног „троименог и троплеменог народа“. До те државе они су били народ, па су постали само племе. До стварања те државе имали су свој језик. А у уставима новостворене државе из 1921. и 1931. језик је назван спскохрватскословеначки. О тој промени не сведоче само чланови устава. Сведоче и ћачке књижице наших предака из тог времена. Чињенице које наводим нису важне само са историчаре. То су биле промене које су се тицале и бића народа. Да се нешто страшно променило приметио је један од највећих пријатеља Срба које смо икад имали, и један од најплеменитијих људи, који су на свету постојали. То је био Арчибалд

Рајс. Овај велики Швајцарац немачког језика пред крај живота написао је књигу-тестament: *Чујте Срби!* (1929). У књизи је изнео виђење да Срби више нису онај народ са којим се судбински здружио. Књига је сигурно била написана пре него што је учињен још један корак у губљењу идентитета. Већ од 1929. направљена је још једна грешка. Срби су као народ изгубили и име: проглашени су за Југословене.

Зашто су Срби прихватили југословенство, одрекавши се, практично, себе и свог националног постојања?

Боље бисмо проблем разумели ако бисмо питање овако формулисали: ко је био тај Лукави који је Србима ове поразе приредио? Или, ако бисмо поставили питање у облику садашњег политичког жаргона: по чијем сценарију је то изведено?

Одговор на ово питање је познат: Југославија је настала на српским жртвама, али и на идеји југословенства. Ова идеја се јавља око средине 19. века и по пореклу је аустро-хрватска. Све битно о тој идеји се зна. Њен аутор је бивши бечки дворски каноник а касније ђаковачки бискуп Јосип Јурај Штросмајер. По Штросмајеровој почетној идеји три балканска словенска народа, Срби, Хрвати и Словенци, у ствари су један народ који говори једним језиком, југословенским. У реформисаној и федерализованој Аустрији овај један народ чинио би једну федералну јединицу – Југославију. Ето и правога одговора зашто је створена Југославија. Прво је постојала идеја, па је настала држава.

Лукави, међутим, који је и даље на делу, не дозвољава да се у целини сагледа природа ове стратешке замисли. Другим речима, не дозвољава да се види да је тако схваћеној федерализованој Аустрији нужно морала да смета самостална Србија. Док је год она, као самостална држава постојала, могла је бити само изазов бројним словенским народима унутар вишенационалне Монархије. Пошто Србију није могла да припоји без рата, прави тренутак за њено покоравање указао се после два балканска рата из којих је Србија изашла истрошена. Аустро-угарска је изгубила Први светски рат, али је Штросмајерова идеја југословенства

победила. Та идеја је подразумевала и да су Срби и Хрвати по језику један народ, али да су сви католици Хрвати а само православци да су Срби! Промена српског идентитета, дакле, има јасну идејну подлогу. Али она има и јасну филолошку подлогу у ставовима Ватрослава Јагића, Штросмајеровог следбеника и зашнивача сербокроатистике. Јагић је, међутим, симулирао да је следбеник Вука Карацића и настављач великих слависта, да би протурао друге ставове. А да је тако чинио, можемо се уверити простим поређењем. Вук је, као и славистика његовог доба, сматрао да је српски језик штокавски, а чакавски и кајкавски је видео изван корпуса српског језика. Супротно од тога, Јагић је изливао гомилу речи да би поткрепио став да Срби и Хрвати имају заједнички језик, и да тај језик, српскохрватски, има три наречја: кајкавско, чакавско и штокавско. Да би тако било, Срби католици, дакле штокавци, морали су да нестану, да се претворе у Хрвате. А да би се тај програм остварио, послужиле су и југославистика и сербокроатистика које су морале да буду уграђене у духовне темеље новостворене државе. Од Срба се није очекивало да се одрекну својих великана, Доситеја и Вука. Али се очекивало да их изневере и да симулирају да их поштују. То је био грех који није могао да прође без казне. Зар треба доказивати да нас је казна стигла!

На Балкану је пре Првог светског рата било четири балканска словенска народа: Бугари, Срби, Хрвати, Словенци. Зашто су Бугари остали мимо ове заједнице?

Онај што смо га означили именом Лукави јављао се под разним именима. Али тачно можемо да реконструишемо кад се умешао у српску судбину. Он се умешао у разарање српског идентитета оног тренутка када су илирци истакли тезу да поменути четири народа нису посебни народи, већ да су један народ Илири, да говоре једним језиком илирским: баш онако како је званична Аустрија звала и Србе и српски језик. Па пошто, по тој идеји, и Хрвати са својим кајкавским језиком, јесу део Илира и део илирског језика, они имају право да се служе српским јези-

ком као својим и да га сматрају хрватским језиком. Да би те тезе лакше прошле Лукави је говорио и да је то била велика жртва Хрвата ради братства и заједништа са Србима.

Познато је да ове идеје илираца нису била прихваћене, ни код Бугара, ни Словенаца. Нису их прихватили ни српски прваци. А тада млади прваци Матице српске, Теодор Павловић и Јован Суботић, јасно су истакли да четири поменута народа нису никакви Илири него Југо-Славјани, дакле Југословени, по језику и пореклу блиски, али и посебни народи. Да је тај начин размишљања био присутан у српском народу и у Краљевини Србији, то можемо да видимо из ових примера. Поводом 100-те годишњице Првог српског устанка организован је у Београду 1904. конгрес југословенских књижевника (други је био у Софији 1905), на којем су учествовали представници сва четири словенска народа на Балкану. Истом приликом је и Надежда Петровић организовала изложбе југословенских уметника на којима су до 1912. учествовали представници сва четири балканска народа. А да је иза овакве концепције југословенства стајао и интелектуални и државни врх, сведочи један важан детаљ. Изложбу посећује 1912. краљ Петар Први Карађорђевић. У сва четири посебна национална салона свирају националне химне: бугарска, хрватска, словеначка и српска.

Нажалост, онај Лукави, који је завео и многа српска срца и главе, учинио је да се затуре разлике између садржаја израза југословенски, који имају Теодор Павловић и Надежда Петровић, с једне стране, и истог израза, који упражњавају Штросмајер и Јагић, с друге. Историчари се радије баве везама Аписа и младобосанаца, државним депешама, него што обраћају пажњу на идеје које су нам одређивале судбину.

Јасно разликовање ове две идеје представио сам на много начина од 2001. Оно је представљено и у мојој књизи *Увод у србистику* (2002, 2003). Лукави, који се потрудио и да се у Србији не институционализује србистика, потрудио се и да се не зна за ову књигу, иако она има два издања, оба на 598 страна. Тако се, практично, и не зна да је српска идеја о словенским народима на Балкану уопште постојала. А о томе зашто је прва Југославија,

ипак, створена више ћете сазнати у *Књизи о Милутину* Данка Поповића него у књигама историчара. Писац овог романа имао је у виду оно што има и Лукави: амбиције, сујету и русофилска осећања, пре свега, младог краљевића који се нашао на челу државе. Познато је и како регент Александар није послушао савете свог најбољег војводе, Живојина Мишића, да се заустави само код српског дела популације у обликовању државе која се стварала. Постоји дакле и рационално објашњење зашто су Срби од победника у рату постали губитници у миру. Очигледнио да нису схватили с ким имају посла. А српска народа пословица каже: ко с ђаволом тикве сади о главу му се лупају. А ђаво ће доћи по своје тек у Другом светском рату.

Срби су и у Другом светском рату победили, полажући на олтар слободе огромне жртве (за разлику од неких других југословенских народа, блиских фашизму) али...!

Ни то што се десило у Другом светском рату не може се разумети, ако не обратимо пажњу на Лукавога. Лукави је већ на почетку приредио братоубилачки рат међу партизанима и четницима. Партизанска победа није Србима донела само комунизам, како се данас обично мисли. Комунистички период је Србима донео нешто много горе. Донео је још веће раздробљавање српског националног идентитета. На територији оног једног троименог и троплеменог народа, који је 1929. преименован у један народ, у Југословене, јавило се пет народа: Словенци, Хрвати, Срби, Црногорци и Македонци. Промена је стварно била револуционарна. То се најбоље може видети на попису становништва 1948. Тада се само нешто преко два осто Црногораца изјаснило као Срби. Али, у овом попису, још није било Муслимана као посебног народа. Било 161.000 Срба муслиманске вере, 16.000 Хрвата ове вере, и око 800.000 Неопређених (између Срба и Хрвата). Све њих ће негде 60-тих година државни врх третирати као посебан народ: Муслимане у смислу народности. Лако је уочити да је, на тај начин, оних 161.000 Срба муслиманске вероисповести нетрагом нестало.

Како је тако нешто било могуће? Било је међу партизанима и комунистима и патриота, а било је и разумних људи.

Није спорно да су гро партизанског покрета чинили храбри људи и добри родољуби. Зато је и тешко објаснити како су управо такви послужили нечему лошем. Хришћанска традиција, међутим, помаже да се схвати, како Лукави има моћ да и такве заведе. Како је то чињено, може да нам објасни један детаљ. Њега доноси партизански писац Бранко Ћопић у књизи *Доживљаји Николетине Бурсаћа*. Стане партизан Николетина пред мајку и каже: Мајко, од данас нема Бога! Како сине? Рекао друг комесар! Врховни комесар партизанске војске који је могао да укине Бога, могао је да ствара нове нације. А могао је и да створи механизме који ће његову Другу Југославију изнутра разорити.

Какве се у то време биле српске језичке прилике?

Новостворени национални састав Друге Југославије, Титове, није могао више да прихвати онај предратни, тронационални, назив језика. Тако се десило да се у Србији и Црној Гори, и у уставима, у школству, у јавном животу, врати традиционално име: Српски језик. Али то је трајало нешто мање од деценије. Онда је у Загребу створен Југославенски лексикографски завод (1950), па је затим, приређен *Новосадски договор* Матице српске и Матице хрватске о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата (1954). Да је тај договор диктиран са политичког врха, сведочи и чињеница која није скривана, али за коју се ипак не зна: да се тај договор збио у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине. И он се десио по сценарију Лукавога који је издао заповест: од данас српски језик има да постане српскохрватски. Тако је српски језик и у Другој Југославији изгубио идентитет. Нажалост, официјелна српска филологија, захваћена и сама болешћу симулирања, још увек није почела да разматра шта се на Новосадском договору десило. Српске националне институције ни до данас нису одбациле Новосадски договор. (Матица хрватска је то учинила још 1971).

А писмо?

Пре него што се појавио Вук Караџић, његов каснији ментор Јернеј Коптар донео је кратак снимак свих словенских народа. То је учинио у тексту *Патриотске фантазије једног Словена* из 1810. године. У њему је изнео став да Срба има три вере: католичке, православне и муслиманске. Чак је на првом месту говорио о Србима католицима. Рекао је да Срби за свој језик користе три писма: глаголицу, латиницу и ћирилицу. А како ће, после свих реформи, актуелна српска писма изгледати, јасно се види у *Српској писменици* Јована Илића (оца Драгутина и Војислава Илића) из 1860. године која је објављена у Епископској штампарији у Новом Саду. Тамо није приказана глаголица, јер се њом давно нико није користио. Приказана су два писма: *Писмо Срба источне цркве*, потпуно истоветно са данашњом ћирилицом и *Писмо Срба западне цркве*: то је данашња латиница, са једном разликом: слово ђ, писано је као dj. Овакав став у основи је сагласан са ставом Бечког договора у коме се каже да један народ „источнога и западнога вјерозакона“ треба своја два писма да приближи како би једну књижевност имао.

Четири пута сам само ја прештампавао Бечки договор. Лако је видети шта су симулатори од овог научног документа учинили. Они су учинили да се тај Договор тумачи као договор Срба и Хрвата о заједничком књижевном језику. Чак и да је Вук Караџић ставио потпис на текст у коме се каже да су Срби и Хрвати један народ. Па ипак није тешко схватити да су та тумачења симулакрум, лишена подлоге. Само годину дана после Илићеве *Српске писменице* јавља се један чланак Винка Пацела, потписника Бечког договора (1850) у коме се каже да Срби и Хрвати јесу народ једног језика, али да се деле по вери и писмима, па су Хрвати они који су католици, и који пишу латиницом, а Срби они који су православци и који пишу ћирилицом. На тај став Винка Пацела треба гледати као и на остале гестове чињене по истом програму. И чланак Пацела умотан је лепим речима у циљу успешне симулације. Те речи су очигледно срачунате да се Срби наведу на велики грех. А да је грех почињен не треба дока-

живати: до нашег времена су практично сви Срби „западнога вјерозакона“ (тј. римокатоличке вере) претворени у Хрвате. Вреди размишљати о казни која је српски народ због тога снашла. Једна од последица је и однос према идентитету српских писама.

О свему овоме документима се сведочи у Вашој књизи „Српска писма“, зар не?

Друго њено допуњено издање (2009) има око 530 страна. Лукави се, међутим, потрудио да се о тој књизи не зна, да се њени налази не објављују. Оче наш, сачувај нас од Лукавога. Лукави не би био то што јесте, да не зна шта ради. Он зна и да подиђе и да обрлати, другим речима да наведе на грех. Видим и на подручју српског језика да се то чини стално чини. Проблем о којем разговарамо тиче се и старог и новог проблема, тиче се симулакрума. Да бисмо се снашли, треба да размишљамо не само о злочину и казни, већ и о гресима и последицама. Ако Срби православци мисле да ће грех – отписивања Срба турског и Срба римског закона проћи без последица, варају се. Људски је и хришћански спознавати и окајавати грехе, а почињене грешке исправљати.

Национални, историјски, језички ћорсокак је очигледан, кажете, у свакодневним дешавањима!

Коментарисаћу само последице греха неистине о српским писмима. У Нишу је, почетком 2014. убијен један студент. Све пароле протеста грађана Ниша, које сам видео на телевизији, биле су исписане ћирилицом. Другим сличним поводом, скоро истовремено, телевизија је приказала уличне протесте у Новом Саду. Све пароле биле су исписане латиницом. Телевизија, у ова ова случаја, само је информисала о догађајима. Не би било стварних проблема ако бисмо, са становишта српске писмености, на ове догађаје гледали као на нормалне. Срби имају два писма, па је природно да једни више употребљавају једно писмо, а други друго. Али се на ову информацију може другачије гледа-

ти, ако се прихвате тезе да је само ћирилица српско писмо, а латиница хрватско. Онда испадне да је Ниш српски град, а да је Нови Сад хрватски.

Да и телевизије могу да послуже Лукавومه може да сведочи други пример: однос према лупању табли које су у Вуковару исписане најпре латиницом, а после ћирилицом. За те табле се доскора говорило да су *двоазбучне*. Сада и хрватски и србијански медији говоре да су те табле *двојезичне*. Лукави је очигледно замислио да се спроведе теза пацеловска да је језик српски у ствари језик хрватски, ако се испише латиницом. У Републици Хрватској табле исписане двоазбучно већ се броје на прсте. Што значи да у тој Републици, српског језика готово нема. Сада је дошло до тога да се нешто слично уради и у Србији. Последице наседања Лукавومه се могу предвидети: највећа већина табли у Србији су двоазбучне. Тако би се ситуација у Србији морала схватати ако би у њој била институционализована србистика, као научна дисциплина о Србима. Али, Лукави не дозвољава да се то деси. Лакше обавља посао, ако научне дисциплине о Србима нема. Тада се све може дешавати по институционализованој кроатистици. Већ се чине кораци да се тако нешто стварно и деси. Угрожавању српског националног идентитета посебно омогућава највећа творевина Српске академије наука: *Речних српскохрватског књижевног и народног језика*. „Востани Србије!“

Има ли спаса?

Има, ако последњу молбу из *Оченаша* неко на важном месту у Србији буде хтео да чује: Оче наш, не уведи нас у искушење, но избави нас од Лукавога!

МОДЕЛИ СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА

Интервју Биљане Живковић са Петром Милосављевићем

Сустрет премијера Србије Александра Вучића и немачке канцеларке Ангеле Меркел у Берлину 11. јуна 2014. био је повод за разна подсећања и нагађања. У први план је, међутим, избило питање у облику дилеме: на кога да се Срби данас ослоне, на Русе или на Немце? Већ почетком јула премијер Србије посетио је Русију и имао сустрет са председником Руске Федерације Владимиром Путином.

Ове сусрете коментарисали су бројни аналитичари, политиколози, социолози, историчари из разних углова, али не и са филолошке тачке гледишта. То је повод за разговор са доктором филолошких наука Петром Милосављевићем, пензионисаним професором Новосадског универзитета, чија се последња књига зове *Филологија и геополитика* (2014). Интересовало нас је који је најпожељнији пут до очувања српског идентитета?

Ко је Србима ближи, Немци или Руси? Чија правила су привлачнија?

Израз савезници, који је употребљен поводом сусрета Меркел-Вучић, из војног је појмовника. Зато није примерен сагледавању филолошких проблема.

Неспорно је да су Срби и Руси у два светска рата били на истој страни а Немци на супротној. Срби су оба пута били победници, а Немци губитници. Али, тако је само на војним парадама. Што се Срба тиче, они су у оба светска рата толико лоше прошли да је боље да схвате да су те ратове и они изгубили. Када би народи који су изнедрили Вука Караџића и Николу Теслу, Хердера и Гетеа, овоме историјском искуству тако пришли, лак-

ше би нашли заједнички језик. Оба народа имају интересе да им се слични ратови никада више не десе.

Ваше питање о Србима и Русима упућује на проблем националног идентитета Срба. Идентитети појединих народа формирају се по различитим моделима. А кад већ употребљавамо реч модел, треба одмах искључити могућу терминолошку збрку. Ова француска реч има адекват у грчком изразу парадигма, латинском формула, српском образац. Различита употреба термина не треба да замагли проблем. А тај проблем је у следећем: да ли Срби свој национални идентитет треба да заснивају на моделу карактеристичном за Русе (као једноверни православни народ) или на моделу карактеристичном за Немце (као мултиконфесионални народ)?

Питање, које истичете, са филолошке тачке гледишта, гласи: који модел више одговара Србима, руски или немачки?

За одговор на ово питање, нужно је кратко историјско подсећање и поглед у 18. век. За Русе је тај век био велики, јер им је дао и Петра Великог и Катарину Велику. Руси су у то време учврстили своју империју са православним царем као Божјим помазаником. За Немце и за Србе тај век је био историјска и политичка раскрсница. Тада се одлучивала судбина ова два народа. Срби нису имали никакву државу нити свога владара (ако се оновремена Црна Гора не би сматрала слободном и независном). Али ни Немци као народ нису били у повољном положају: живели су исцепкани у 38 разних држава.

Срби у 18. веку, верски подељени и територијално-политички разједињени, своје име и идентитет чували су првенствено помоћу Српске православне цркве. Црква је видела спас за народ у ослободу на Русију, тада једину словенску независну државу, у којој је доминантан народ, руски, био православне вере. Да би била што ближе свом једином ослободу, Српска православна црква је већ у првој половини 18. века за свој богослужбени и књижевни језик прихватила језик Руске православне цркве, односно, црквенословенски језик руске редакције. Тај језик, као црквено-

словенски, и данас је у употреби у црквеним обредима, напореда са српским језиком. Окренутост Русима и ка Русији била је тако снажна да је средином 18. века дошло до познате сеобе Срба у Русију у област која је добила назив Нова Србија и Славеносербија. У Русију су отишле војничке породице углавном из развојачене аустријске потиско-поморишке границе. Одсељени Срби су временом изгубили национални идентитет; претопили су се у Русе. Срби су на овај начин део себе уградили у одбрану руских политичких и националних интереса. Са друге, стране српски национални идентитет дуго и упорно је нарушаван издвајањем Срба римокатоличке вере и Срба мухамеданаца из српског националног корпуса.

Најзначајнији израз оријентације ослањања Срба на Русе у 18. веку представља дело једног великана: Захарија Орфелина. Своју двотомну монографију-роман, *Житије Петра Великог*, он је објавио у Венецији (1772) на руском језику. Учинио је тако да би га руска публика могла читати и да би царица Катарина Велика, којој је књигу посветио, показала више бриге за српски народ и остали словенски свет.

Орфелин није био једини писац онога доба који је писао на два језика: рускословенским за учену публику и српским народним језиком за народ. Пре њега је тако чинио и Гаврило Стефановић Венцловић, такође велики писац. Да један народ преузме језик другог народа, то није нешто непознато у свету. Карактеристичан је пример Ираца. У Ирској је већ дуго у употреби енглески књижевни језик иако се пише и на ирском. При томе се чува идентитет оба језика. Међутим, рускословенски није опстао међу Србима као књижевни језик. Срби су чували свој народни језик и подигли га на ниво књижевног језика и то међу припадницима све три конфесије, којима је тај народ већ вековима припадао.

Друкчије је било са Хрватима. Они су у 19. веку напустили свој књижевни језик на бази народног хрватског језика и прихватили српски. Али, док су Срби напустили рускословенски помоћу кога не би могли да сачувају свој национални идентитет, Хрвати нису напустили српски већ су га просто преименовали у

хрватски језик. Тако се није чинило нигде у Европи. Све српске невоље у погледу националног идентитета потичу од тог пресе- дана.

Већ у 18. веку се показало да Срби, у погледу идентитета народа и језика, морају тражити други пут од онога којим је била кренула Српска православна црква и њени писци. То су осе- тили и на делу показали и Венцловић и Орфелин. Пресудну уло- гу у том погледу одиграо је Доситеј Обрадовић. Уместо да пише на два језика као Јован Рајић, на пример, на рускословенском и на српском народном језику, Доситеј се определио да пише само на једном језику: на српском народном језику. Православни Ср- бин, Доситеј је прихватио норме које су важиле код других европских народа који су у оно време учвршћивали свој нацио- нални идентитет. После њега то су чинили и други писци а нај- више Вук Караџић. Доситејево опредељивање није било никакав отклон од Руса. И Петар Велики и Катарина Велика настојали су да следе европске норме и вредности.

Овај преокрет концем 18. века десио се пре него што су Срби кренули да обнављају своју националну државу. Српска новија историја не може се довољно разумети ако се сагледава само кроз српске устанке против турске окупације, нити ако се везује само за личности вожда Карађорђа и кнеза Милоша. Пре- окрет се не може објаснити ако се не уоче велике симбиозе на које подсећају имена: Доситеј-Карађорђе и Милош-Вук. На овим спонама српски народ је утемељио свој 19. век који је био и вре- ме великог и сталног српског успона. Већ почетком девете деце- није тога века Србија је опет била Краљевина.

Да се вратимо питању о различитим моделима у одређи- вању националног идентитета. У чему су разлике?

Орфелин је настојао да српску ситуацију сагледа по ру- ском моделу. Он у први план ставља православну веру, а језик је код њега тек на другом месту. Овакав став одређује један модел националног идентитета Срба. Данас се, у жаргону, политика

превасходног ослањања на Русију изражава ставом да треба „мали српски чамац привезати за велики руски брод“.

Доситеј чини битно другачије. Кључна реченица његовог главног теоријског текста *Писмо Харалампију* из 1783. почива на ставу да „закон и вера могу се променити, а род и језик никада“. Овај смер размишљања заснива се на чињеници да Срби могу да буду разних вера, да живе у разним државама, али им језик остаје исти. Доситеј, дакле, по питању идентитета у први план ставља језик, а у други план ставља веру. Он је већ могао да сазна да су Срби одсељени у Русију током 18. века почели да губе национални идентитет. Жртвовали су основну карактеристику свог националног идентитета: свој језик да би сачували своју веру.

Орфелиново и Доситејево схватање српског питања у другој половини 18. века, јасно указују на разлике између два основна модела националног идентита: за један је модел примаран критеријум религија а за други је језик.

Срби су и у новије време у ситуацији да одговарају на исто питање.

Који је модел исправнији?

У свету у којем живимо постоје народи за које можемо да кажемо да су, по највећој већини својих житеља, једноверски, и народи који су вишеверски (мултиконфесионални). Довољно је да ту разноликост покажемо на примерима народа из нашег окружења. Најпре наводим примере народа који су мултиконфесионални. То су, рецимо: Немци, Мађари, Словаци, Чеси, Пољаци, Румуни, Шиптари, Бугари... Превасходно једноверни су Руси, Белоруси, Грузијци, Грци као православни народи; Италијани и Шпанци су превасходно римокатолици; Турци су муслимани. У сваком од тих народа има агностика, атеиста, мањих или већих групација других традиционалних конфесија или верских секти. Ако имамо у виду дугу историју појединих народа, морамо признати да су и они, данас једноверни народи, мењали веру. Најбољи је пример Грка. Овај проманентно православни народ, пре него што је постао хришћански, имао је многобожачку рели-

гију, али и јелински (грчки) језик и културни идентитет на бази тога језика. Словенски народи, такође, као и други европски народи, у хришћанској ери, свој идентитет су градили на основу језичких посебности. Национална свест ових народа формирана је на основу њиховог народног језика. На питање: ко је био више у праву кад су у питању критеријуми за одређивање националног идентитета: Орфелин или Доситеј, очигледно је да је више у праву био Доситеј.

Истичући језик као битну особину нације, Доситеј се определио за исправнији и животворнији модел. То не значи да је тиме повредио било чији верски идентитет, па ни идентитет православних Срба. Само је констатовао да је језичко-етничка компонента примарнији критеријум у одређивању националног идентитета од верског. Учинио је то практично по европском моделу.

Посве другачијим путем кренули су хрватски идеолози и филолози. Већ од појаве Илирског покрета они су кренули путем одбацивања хрватског књижевног језика који би се градио на основама дијалеката којим су говорили етнички Хрвати: кајкавског или чакавског. Окренули су се штокавском дијалекту који је био идентификован као српски језик. Учинили су то под изговором да би били ближи браћи Србима. На тај начин уплели су се у српски језички, па и етнички простор. Такво опредељење подрило је и њихов језички идентитет, али и идентитет Срба. Многим данашњим Хрватима по осећању матерњи језик је, заиста, исти као и језик Срба православне вере. Површно гледано, они имају право да језик којим говоре називају својим именом, другим речима да га називају хрватским језиком. Али такво право противно је принципу, који важи у европској филологији, да сваки народ има свој језик, односно да сваки језик има и свој властити идентитет. Ако се констатује да два народа имају исти језик, и ако се, притом зна, да је то у принципу немогуће, мора се наћи рационално објашњење како је до тога дошло.

Пуни одговор на то питање може да да историја. Срби и Хрвати, српски и хрватски језик пре Илирског покрета били су јасно раздвојени. То се може видети на кључном примеру: на

књизи Људевита Гаја *Кратка основа хрватско-славенског правописања* (1830) која је писана хрватским језиком (кајкавским). Већ од појаве Илирског покрета (1835) језичка ситуација се мења. За седам година излажења Гајеве *Данице* (1835-1843) у овој публикацији је, у почетку доминатни хрватски језик, постао споредни, а у почетку маргинални српски језик постао је доминантни. Све до друге половине 20. века хрватска страна је наметала став да Срби и Хрвати имају исти језик. Али не само то. У периоду наметања Штросмајерове и Јагићеве идеје југословенства систематски је наметан став да су Хрвати и Срби по језику један народ (тј. да су Хрвато-Срби) (односно да су један народ под два имена). Истовремено је наметана и теза да су Хрвати и Срби по вери два народа, па су Хрвати сви католици, а Срби само православци. Тако се у Србима римокатоличке вере деценијама неговала свест да су они, у ствари, Хрвати. На истој програмској основи и кајкавци и чакавци одрекли су свога хрватског језика и примили српски али под заједничким именом: хрватски или српски, односно српскохрватски. Тако нешто није чињено нигде у Европи. Морала је да нестане цела једна популација Срба римокатоличке вере да би се остварила ова неприродна и неевропска замисао хрватских идеолога и филолога. По мојим сазнањима, и данас се олако прелази преко ових неприродних и неевропских идеја. Брисање делова српског народа учињено је најпре у области идеја. Затим је то чињено и у стварности. Нажалост, трагична стварност има корене у идејама увијеним у примамљиве реторске обланде.

Чији је, у ствари, језик који се звао српски, затим српско-хрватски? Да садашње називе не спомињемо.

То је питање легално, и заслужује да добије и јасан одговор. Питање је за оне који се уче филологији, дакле за студенте. У данима када се разбијала Југославија, и када је одбациван назив српскохрватски језик, мене су моји студенти питали: каква је разлика између српског и хрватског језика? Демонстрирао сам им већ на следећем часу те разлике. На пример, на *Свакидашњој*

јадиковски Тина Ујевића која је писана на језику којим говоримо и ја и моји слушаоци, и на песни истог аутора, писаном на чакавском који је уклесан на Марулићевом споменику у Сплиту. Читао сам истом приликом и текстове Мирослава Крлеже из *Балада Петрице Керемтуха* и из *Глембајевих*. Није било проблема да студенти уоче језичке разлике у текстовима истих аутора. О томе сам касније објавио и текст који се зове *О разликама српског и хрватског језика*, који је на више места објављен (рецимо у књизи *Српски филолошки програм*, 2000)

Теже је уочити разлике у идентификовању језика кад се бавимо текстовима филолошке природе. Али и то су проблеми који се могу решавати на часовима семинара. На једном од тих часова показивао сам студентима *Рјечник хрватског језика* Ивана Броза и Фрање Ивековића из 1901. године. У тачки 10. предговора овом *Рјечнику* лепо се каже да је он прављен на корпусу дела Вука Караџића, Ђуре Даничића, Његоша и Милана Ћ. Милићевића. Могао би се звати и речником српског језика да су га правили Срби. А рјечник је хрватског језика зато што су га правили Хрвати. Студенти су се смејали овој аргументацији.

Нажалост, не знам да се ико смеје аргуменатацији изнетој у *Граматичици и стилистичици хрватског или српског језика* Томе Маретића (1898) да је ова граматика прављена на корпусу дела Вука Караџића и Ђуре Даничића, па ипак је граматика која носи имена језика два народа, а објављивана је и под именом *Граматика хрватског језика*. По правилима која важе у Европи, језик ове граматике је српски, без обзира ко је правио. Хрватска филологија се може поносити учинком једног свог филолога. А нема право да својата и сам језик којим се граматика бави.

Исто то може да се каже и за *Хрватски правопис* који је 1892. направио Иван Броз по наруџби Хрватског сабора. У предговору тој књизи се јасно каже да је правопис прављен на корпусу Вукових и Даничићевих дела. Какав је то хрватски правопис, прављен на корпусу српских писаца?

За пример понашања, неодрживог са европске тачке гледишта, може се узети и едиција *Хрватских народних пјесам*, коју је 1894. засновао Иван Броз, а изашла је у 10 томова од 1894-

1941. И ове песме се представљају као хрватске народне песме, јер су их прикупили и на свет издали Хрвати. Тако нико у Европи не ради!

Српски филолози су обично прелазили преко ове неприкладне аргументације. После свега што се десило у односима Срба и Хрвата, ред би било да се замисле над последицама таквог свог понашања. Али је природно да им се на последице неодговорног понашања укаже.

Немачки народ, кажете, чини једна популација којој је заједничко то што говори истим језиком, немачким.

Немци су окупљени у три велике верске заједнице: римокатоличкој, протестанској и калвинистичкој. Верска подељеност ове истојезичке популације је другостепена у односу на језичко-етничку опредељеност Немаца. Новија историја је показала да три верске заједнице не угрожавају национално јединство Немаца. Нација као језичко-еничка заједница подразумева поштовања принципа верске толеранције. Родоначелник те идеје је један наш земљак, свети цар Константин, творац Миланског едикта (313). Срби су поштовали принцип верске толеранције још у средњем веку, у време Светога Саве, корифеја православља, разуме се и после њега. А код Немаца није увек било тако. Познато је да су популацију немачког језика у 16. и 17. веку потресали међуверски ратови. Они су били и дуготрајни и крвави. И за популацију немачког језика, али и за друге популације, од посебног је значаја један историјски документ: *Патент о верској толеранцији* (1781) који је узаконио аустриски цар Јозеф Други. Откако се овај принцип на тлу немачког језика поштује, више верских ратова тамо није било. Верске разлике међу једнојезичким деловима популације и даље постоје, али оне су мање важне у односу на оно заједничко што верске заједнице повезује у једну језичко-етничку заједницу. Овај модел је заживео посебно међу народима Средње Европе. Новија европска историја сведочи да се од њега одступило на тлу Западног Балкана, где је једно време постојала Југославија. Одступање од овог модела има ду-

боке везе и са судбином државе и са судбином популације коју је она окупљала.

Да ли се може тврдити да је Доситеј прихватио средњо-европски модел?

Доситеј је био човек свог доба, доба просвећености, па су и његови погледи на европске и словенске народе, поготово на српски народ, били израз општих схватања. Један његов савременик, немачки филолог Хердер (1744-1803) имао је у основи исте идеје као и Доситеј. Хердер је, пре свега, својим идејама утицао на популацију немачког језика, а затим и на друге средњоевропске народе, пре свега на словенске. Нећемо погрешити ако кажемо да националне филологије европских народа почивају на Хердеровим идејама; на овим идејама је утемељена и славистика, па и њени огранци који се данас зову русистика, полонистика, бохемистика, србистика, словенистика, бугаристика...

Ако се не може тврдити да је Хердер непосредно утицао на свог савременика Доситеја (1738-1811), нема никакве сумње да је утицао на Вука Караџића (1787-1864). Највећи српски филолог свих времена био је, у стари, велики реализатор Хердерових идеја, можда и најзначајнији у 19. веку у словенском свету. Ове идеје, већ одомаћене на тлу немачког језика, и прихваћене од првих слависта (Добровски, Копитар), Вук је само доследно примењивао у поимању српског језика и српског народа. То није био прост утицај страног аутора. Вук је, у ствари, следио опште ставове немачког савременика, али и традицију властитог народа. Ако су Немци популација која говори немачким језиком; онда су и Срби популација који говори српским. Као што су Немци мултиконфесионалан народ, мултиконфесионални су и Срби. Или, како Вук вели, Срба има грчког, турског и римског закона. Како Немци имају два писма: готицу и латиницу, тако и Срби пишу својим писмима: православци ћирилицом а католици латиницом.

Нема никакве двојбе: Вук Караџић се одлучно определио за онда актуелни немачки модел. Током читавог живота водио је

борбу против својих идејних противника који су у основи настојали да, само на основу православља, Србе угурају у руски корпус. Још одлучније од Доситеја, он се опредељивао за изграђивање српског књижевног језика на основама народног језика. Тим својим опредељивањем он није ништа чинио на штету вредности које је стварала српска православна заједница. Његов превод *Новог завета* у употреби је и данас. А није штетио ни везама Срба са Русима. На основу свог научног и књижевног деловања, па и деловања политичког, Вук је био радо виђен у Русији; примао је и руску пензију. Нема никакве основе за тврдњу да је Вуково деловање, а касније и деловање следбеника његове оријентације, штетило дубоким везама српског и руског народа. О томе сведочи цела историја 19. века. Преко Срба који су чували свој национални идентитет, Руси су за пријатеља добијали и народ који је имао припаднике разних вероисповести. Другим речима, добијали су за пријатеља српски народ по основама словенске блискости, а не само по линији православља.

Хердеров модел и Немци!

Рађање нација се обично везивало за настанак буржоазије у 18. веку. Сигурно да утицај буржоазије на збивања у томе веку и касније не треба потцењивати. Па ипак, треба знати да постоји и нешто дубље и примарније од материјалних интереса и друштвено-економских односа који су делили народе по класама. То нешто збивало се, пре свега, у духовној и културној сфери, односно, у идејама. Требало је да се јаве фиолошке идеје које ће омогућити да религиозно и политички разбијена популација истог језика нађе праву основу за грађење јединства. Та основа је језик којим та популација говори. Историја немачког народа показује да је немачко јединство остварено најпре у културној и језичкој сфери, затим артикулисано у филолошким идејама, па тек потом у политичкој сфери. Пруски канцелар Бизмарк је само довео до политичког уједињења већ идејно и културно уједињену популацију, која је прерасла у нацију.

Вукову делатност треба сагледавати у европском и словенском контексту; схватити је у контексту општих процеса. Као што ни Хердер није сам обавио све послове, већ су их обављали и други, тако ни Вук није могао да обави све интегративне послове за популацију српског језика. Вук је своју интегративну улогу чинио издавањем народних песама, граматике српског језика, речника српског језика, филолошким и етнографским списима. На касније насталим дијалектолошким картама, може се видети колико су ти интегративни подухвати Вука Карацића били принципијелни и солидно изведени.

Ради разумевања проблема којим се бавимо, морамо да схватимо шта се стварањем Југославије десило. У наметнути им Први светски рат Срби су ушли да би очували властиту државу и њену слободу; разуме се и да би се сви Срби ослободили и ујединили. Тек накнадно су прихватили други програм: онај објављен у Нишкој декларацији, као борби за ослобођење и уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца. Што значи да су ушли у рат са једним програмом, а изашли са другим. Зато је и важно констатовати да је новостворена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (1918), настала на Штросмајеровим идејама југословенства, а не на доситејевским и вуковским. Оживотворењем хрватске идеје југословенства, Србима је, парадоксално, опет наметнут модел, онај који су српски прваци прихватили пре него што су се појавили Доситеј и Вук.

Ако обратимо пажњу на природу модела који су у игри, лакше ћемо схватити и историју која се касније одвијала. Од стварања Југославије, Срби се и даље, на речима, ките и Доситејем и Вуком. Али су практично њихови битни ставови о националном идентитету Срба практично одгурнути. Уместо њиховог модела, у пракси се, из деценије у деценију, остваривао штросмајеровско-јагићевски модел. Резултати примене тог модела имали су значајне последице. Срби (али схваћени само као православци) данас су доминантна популација у Републици Србији, у делу Босне и Херцеговине (односно у Републици Српској) у неким деловима Црне Горе и неким деловима етнички очишћене Хрватске. Примена принципа да су Срби само право-

славци довео је и до угрожавања и саме Републике Србије. По овом принципу, на територији Косова и Метохије, и пре бомбардовања, било је релативно мало Срба (православаца). У знатном делу Рашке области или Санцака доминантно је муслиманско становништво, па се оно и не рачуна у Србе. На деловима севера Војводине има доста римокатолика, па се и они отписују из српског корпуса. Све те чињенице су познате. Али онима који говоре у име Срба очигледно није познато да тако испада само ако се истојезична популација третира по једном моделу, а да су резултати посве другачији ако се иста популација третира по другом моделу. Кад би званичници на водећим местима у српским националним институцијама и држави имали јасну свест о моделима националног идентификовања Срба, верујем да би се другачије понашали. Поготово, зато што се јавно опредељују за европски пут Србије. Јасно је који је то модел националног идентитета Срба. То је модел Доситеја и Вука, доситејевски и вуковски модел.

Како изгледа ситуација са применом различитих модела може се видети на примеру Косова и Метохије. По попису становништва из 1991. године на Косову и Метохији било је око 350.000 Срба, односно, по вуковској терминологији: Срба грчког закона, дакле православаца. Оних који су говорили исти језик, али муслиманске вероисповести, било је још око 150.000. Осим ових припадника муслиманске вероисповести на територији Косова и Метохије било је још око 30.000 Горанаца, муслимана који такође припадају српској језичкој заједници. А било је и неколико десетина хиљада католика који говоре српским језиком. Дакле, на Косову је било преко око 550.000 људи који говоре српски и чији и идентитет одређује тај језик. Те чињенице имају и политичку тежину. Нажалост, људи на првим местима у српском народу, по правилу не схватају да је стање пораза у које је њихов народ доведен последица примене штросмајеровских идеја.

Употребили сте израз: пораз?

Израз пораз, као и израз савез, потиче из војног појмовника. И порази као и победе имају везе са моделима. Довољно је сетити се шта је значило увођење у ратне сукобе нових модела оружја: пушака, топова, тенкова, авиона, или промене модела ратовања: партизански рат, блиц криг, ваздушни напад без физичког контакта војника зараћених страна, итд.

На терену филологије израз модели ређе се употребљава; чешће се употребљава израз парадигма. Израз модел овде радије употребљавам да би ме моји сународници и читаоци боље разумели. Посежем за немачким примером јер је најкарактеристичнији. Немци јесу један народ, ако се употреби Хердеров модел који језик ставља изнад вере у утврђивању националног идентитета. Шта би могло да се деси Немцима, ако би се употребио други модел: онај који је у југословенском периоду наметнут Србима: конституисање нације на основу верске припадности? Могло би се поновити оно што је популација немачког језика већ имала у 16. и 17. веку: исцрпљујући верски ратови.

Па ипак, у немачкој близини, и на очиглед целог света, у Босни и Херцеговини у наше доба десио се баш такав, атавистички, верски рат. Овде је једнојезичка популација, истога рода и порекла, истога језика, на основу верских разлика подељена на три народа. А пошто се поштује догма да сваки народ мора да има свој језик као основну карактеристику, онда је извршено и политичко насиље над језиком и науком, па је и језик „подељен“ на три дела, по вери оних који овај језик употребљавају. Зове се бошњачки кад га говоре муслимани, српски кад га говоре православци, хрватски кад га говоре католици. Поштује се очигледна обмана да се у Босни и Херцеговини говоре и пише на три језика, иако сви знају да то није истина. А да би се та истина сакрила, има и покушаја да се наметне израз босански језик, за све становнике ове државе. Тако се опет прави грешка, руше се принципи који важе за националне језике. Немачки се, на пример, не говори само у Немачкој; овај језик има идентитет независно од државе Немачке.

Нажалост, и оно што се десило у Босни и Херцеговини нема сродности са Хердеровим идејама. То је резултат доследне примене штросмајеровско-јагићевске идеје југословенства, по којој се народи не идентификују по језику већ по вери. Ова патолошка теоријска основа, у вишедеценијској политици, морала је да доведе и до патолошких резултата. Разне врсте злочина и несрећа само су очекиване последице те концепције. На истој теоријској концепцији од Немаца би се могла направити три народа, од Мађара два народа, а од Словака, Чеха, Пољака, по два или три. То значи да би се и њима, на истим идејним основама, могло приредити међусобно убијање које је приређено Србима разних вера.

Како је то код других народа у окружењу?

Да је реч о примени различитих модела, може да покаже и овај пример на који указујем. У тексту професора политичких наука у Приштини Неџмедина Спахију, који је објављен у Политици под насловом *Кратка историја АПЦ и освештање Саборног храма у Тирани* (13. јун 2014) лепо се види да су Шиптари/Албанци уочили погубност модела који је примењен на Србе. У тексту се афирмише чињеница о Албанцима као мултиконфесионалном народу.

Чак се каже да су они први и једини мултиконфесионални народ на Балкану, а за Србе се изричито каже да су једноконфесионални народ, дакле да су само православци. За овакву класификацију Срба приштински професор би се могао позвати на многе изјаве српских државника, црквених достојанственика, али и репрезентативних српских научника данас, а посебно на изјаве личности које важе за српске националисте.

Афирмишући албанско европејство, професор Спахију открива, узгредно, и позадину српског пораза у сукобима Срби-Шиптари (Албанци). Из његовог текста се јасно види да за Србе важи један модел, а други важи за Шиптаре. Шиптари су, открива професор, постали европска нација тек 1912. године када су први пут у историји овог народа добили државу (вољом Аустро-

Угарске) по завршетку Првог балканског рата. Отприлике за тај период се и везује и свест о њиховој мултиконфесионалности.

Да ли се може казати да неко свесно управља антисрпским процесима?

Срби нису једини народ на свету који има непријатеље; имају их и највећи народи. Питање је само да ли Срби понашају тако да буду само објект или и субјект процеса који их се тичу. Србима нико не може да забрани да изаберу модел националног идентитета. Али да би знали који модел да изаберу треба претходно да знају који им модел одговара.

Иза примене различитих модела формирања националног идентитета стоје геополитичке стратегије које нису безазлене. Шиптарима као народу допуштено је, посебно у Титовој Југославији, да наступају као народ једног језика а три вере, а Срби су, у југословенском периоду, посебно Титовом, третитани као народ једне вере који и нема свој језик, већ му се језик назива српскохрватски. Другим речима, Србима је деценијама наметан модел који им не одговара.

Срећом, па стање у којем се сада налази српски народ, ни после свега, није непоправљиво. Оно је плод једне теоријске конструкције која им је наметнута. Овакво стање се може променити ако се процеси националног конституисања врате на здраве теоријске и историјске основе. А то се може учинити ако челници српског народа буду схватили шта им је историјски задатак.

Испред Саборне цркве у Београду (а њу је подигао још кнез Милош) стоје два светла гроба: гробови Доситеја и Вука. Они сведоче о томе да се у некадашњој самосталној Србији поштовао став да су Срби мултиконфесионални народ. А о томе да ни у средњем веку Срби нису били једноверски народ сведочи читава српска историја. Посебно сведочи чињеница коју је могуће проверити: на сабору у Констанци почетком 15. века (познатом по томе што је на њему осуђен Јан Хус), уз католичког примаса Германије и примаса Унгарије, седео је и Примас Србије, односно Примас српски. Титула примаса у Римокатоличкој хије-

рархији прва је до папе. Чиста је измишљотина, наметута током југословенског периода, а посебно спровођена у Титовом периоду, да нема Срба римокатолика и Срба муслимана. А да је тако, као главни сведоци могу да послуже Иво Андрић и Меша Селимовић који спадају међу највеће људе нашег народа. Срећом па нису једини сведоци на које се можемо позвати.

Несумњиво је и да неке моћне силе управљају процесима који дају лоше резултате по српски народ. Сведоци смо да се и данас само неким Србима допушта да говоре у име целог народа. То су, засада у области којом се бавимо, само они Срби који затупају лош модел, или лоше моделе. Треба веровати да ће се политичка клима променити, па ће моћи да добију адекватно место и идеје на које управо подсећам.

Обично се за лошу судбину Срба у 20. веку оптужују Ватикан и Запад, и најчешће Немачка?

Да би се на то питање одговорило, нужно је кренути од констатације да су, у новијој историји, српска кола кренула низбрицом од Првог светског рата. Зато је важно питање зашто је до тог рата уопште дошло. У мом тексту *Историја и филологија*, који је објављен у зборнику Института за политичке студије (2014) и у часопису Крајина (50/2014) заступа се став да најдубље узроке за Први светски рат треба видети у идејама, пре свега филолошким. Младобосанци, који су 28. јуна 1914. извршили атентат на Франца Фердинанда, били су младићи који су говорили једним језиком, али су били разних вера: за све њих је било карактеристично да су били задахнути идејом југословенства. Те чињенице су општеприхватљиве. Мој допринос је у томе што у идеји југословенства не видим једну идеју, већ две: видим српску и аустро-хрватску.

Српска идеја југословенства, о којој сам више пута писао, заснована је на примени Хердерових идеја, на подручју Балкана. Она није предвиђала заједничку државу Срба са другим народима у вештачки створеном југословенском народу, већ њихов самостални развој уз природно међусобно повезивање.

Родоначелник оне друге идеје, аустро-хрватске, бискуп Јосип Јурај Штросмајер рачунао је на народносна заједницу Југословена (Срба, Хрвата и Словенаца) у оквиру федерализоване Аустрије. Циљ ове заједнице био је да се продужи живот у реформисаној Аустрији. Историја сведочи да се баш тако није десило. Идеја је остварена, али мимо Аустро-Угарске. А да би се остварила, ова империја је морала да буде срушена.

Две идеје: српска, створена на хердеровским основама, и аустро-хрватска, створена на штросмајеровским, имале су у виду углавном исту популацију: словенску популацију на Балкану, а посебно популацију која је говорила српским језиком. Шта је донео штросмајеровски модел, о томе сведочи новија историја. Мора се у сваком случају признати да ова историја није била трагична само за православну популацију српског језика, већ из за друге две популације које говоре истим језиком. Али и за добар део света укљученог у Велики рат.

Не бих пристао на констатацију да су у овим процесима и Ватикан и Немачка пролазили само добро. Радије заступам став да би сви чиниоци боље прошли да до рата није дошло. А то значи да би боље било да су хердеровске идеје свуда отелотворене.

Да ли је Први светски рат српска победа или српски пораз?

Први светски рат био је пуна победа српске војске, али пуни пораз српске идеје и, рекао бих, српске филологије, па самим тим и српског народа. Тако тврдим као филолог, посебно као професор методологије проучавања књижевности, који је разрадио метод дијалектике конкретног тоталитета, овај метод применио у више својих књига, али и у осветљавању теме о којој је овде реч. Стварањем Југославије на аустро-хрватској идеји југословенства, дошло је до једне по Србе веома неповољне промене баш у области филологије. Уместо до тада важеће србистике, која је у 19. веку била изграђена у духу Хердерових идеја, дошло је до наметања сербокroatистике као филолошке дисципли-

не, која је у темељима аустро-хрватске идеје југословенства, а чији је родоначелник Ватрослав Јагић.

У духу метода који у изучавању заступам морам нешто да кажем и о пореклу модела који је породило и порађа много невоља. Овај модел није изграђиван на превасходно на филолошким основама, како се обично представља, већ превасходно на политичким. Политички творац идеје југословенства био је Штромајер (1817-1905), а филолошки творац те идеје био је његов доглавник Ватрослав Јагић (1838-1923). Јагић је, на месту шефа Института за славистику у Бечу, заменио Словенца Франца Миклошића и дао нови смер овој дисциплини. Славистика, коју је Јагић заступао, већ није била иста као и она из прве половине 19. века која је довела до развоја националне свести словенских народа у овој држави и духовног повезивања словенског света. Јагићева славистика није водила размаху те дисциплине. Под његовим руководством славистика је негована, али као контролисана и спутана дисциплина. Она више није служила науци, већ је превасходно требало да буде инструмент у рукама државе, дакле Аустро-Угарске. Реализацији политичких интереса ове државе, њен службеник Јагић, подредио је посебно сербокроатистику, дисциплину коју је сам створио. Оваква дисциплина није била потребна ни славистици, ни Србима. Али је могла одговарати пројектованим интересима Аустро-Угарске и пројектованим националним интересима Хрвата.

По мојим сазнањима, Срби вероватно никад не би прихватили аустро-хрватску идеју југословенства да Јагић није био свесрдно подржан и у Русији, у Царској академији, где је почетком 20. века водио велике пројекте, а међу осталим објавио и обимну *Историју словенске филологије* (1910). Подршка Јагићу са руске стране била је довољна да руски ђак, рођак руског двора и русофил Александар Карађорђевић, прихвати идеју стварања Југославије. Са војном победом дошло је и до главне преоријентације у судбини српског народа. Уместо мултиконфесионалног народа, како су Србе видели Доситеј и Вук, сербокроатистиком и идејом југословенства Срби су, у новоствореној држави, сведени на племе једног троименог и троплеменог народа Срба, Хрва-

та и Словенаца; а истовремено претворени су у језичког сустана-
ра са Хрватима.

Мора се признати: Првим светским ратом пресечен је пе-
риод српског успона. У први план су избили југословенски на-
ционалисти, а у животу нове државе, у политици и у науци, у пр-
ви план су избили разни каријеристи. Ту промену у Срба, уочио
је и пожртвовани пријатељ српског народа Арчибалд Рајс и из-
разио своје виђење у посмртно објављеној књизи *Чујте Срби!*
Заблеснути великом војничком победом одговорни људи међу
Србима нису ни видели у шта су се увалили.

Кад сведемо рачуне, постаје јасно где треба видети поре-
кло трагичног стања у које српски народ доведен. Оно се огледа
у избору модела српског идентитета. Уместо да следе Вука, они
су следили Јагића који се представљао као Вуков следбеник, а
заступао је посве другачије ставове. Управо ти ставови обиће се
Србима о главу наредних деценија.

*Зар аустро-хрватски модел није био и немачки, односно у
складу са њим?*

Војно савезништво Аустро-Угарске и Немачке у Првом
светском рату не треба доводити у непосредну везу са филоло-
шким моделима који су били на делу у овим државама. Тај савез
је грађен на осећањима и интересима, а не на поштовању истих
филолошких решења. А да је тако, боље ћемо разумети ако обра-
тимо пажњу на саме моделе, односно на филологе који су иза
њих стајали.

Хердеровски модел примењивали су Добровски, Копитар,
Вук, Шафарик, и многи други у Аустрији, али и мимо ње. То је
постао општеприхваћени модел, уграђен у основе европске фи-
лологије, посебно немачке, разуме се и у славистици.

Аустро-хрватски или штросмајеровски модел, дакле мо-
дел сербокроатистике, следили су: Ватрослав Јагић, Иван Броз,
Виктор Новак, Крлежа. Овај модел је, међу Србима, почео у то-
ку Првог светског рата да следи Александар Белић, главни лин-
гвиста у Србији. А посебно се за њега залагао у новоствореној

држави. Касније су га следили и Белићеви следбеници. За Србе је постало кобно и што су политичке вође формата краља Александра Карађорђевића прихватили овај модел. А прихватили су га зато што нису знали у шта се упуштају.

Поготово нису знали у шта се упуштају српски младићи разних вера који су у Сарајеву извршили атентат на аустријског надвојводе Франца Фердинанда. Признајем да сам посебно импресиониран једним филмом који је поводом 100-годишњице Сарајевског атентата приказан на београдској телевизији. То је аустријски филм *Атентат* режисера Прохаске. Филмска прича показује да је овај атентат организовала аустријско-немачка тајна служба. Нека је хвала истинољубивим људима који стоје иза ове истине! Захвалан сам, такође, и потомцима Фрање Фердинанда који је убијен у Сарајевском атентату. И они су показали, у једној емисији, да су на страни истине и људскости. Закључак који следи је јасан: рата би било и да није било повода, атентата. Али је повод био потребан да би се оствариле идеје. Те идеје су патолошке.

Нама, који смо остали да живимо на тлу бивше Југославије, а која се већ све чешће зове Западни Балкан, остаје да спознамо корене зла које је наше претке довело у сурове сукобе. Пошто идејне и теоријске основе тога процеса нису разобличене и упорно се прикривају, оне постају опасност да се нездраво стање овде задржи и произведе нове несреће, али и да се прошири на друга подручја.

У сусрету српског премијера и немачке канцеларке најављено је веће присуство Немачке на Западном Балкану.

Срби са разлогом и страхом гледају на Немце као на сурове окупаторе у Првом и Другом светском рату. Памте и да је Немачка била активан фактор у разбијању Југославије деведесетих година. Прекршила је и међународно право и свој сопствени Устав приликом бомбардовања Србије 1999. године. Овај гест Немачке био је последица планиране и однеговане србомржње која је практично захватила све западне земље, чак и оне које су

у оба светска рата биле на истој страни са Србима. Сматрам, зато, да порекло ове србомржње не треба тражити у популацијама, већ у патолошким идејама. Популације ће се понашати у складу са идејама које им се пласирају. Тако је било и са Немцима, али и са Французима, Енглезима и са Американцима који су нам у два светска рата били савезници.

Као филолог по струци, а посебно као иницијатор Покрета за обнову србистике, сматрам да проблем треба сагледавати у корену, дакле и решавати га тамо где је настао. А он је настао у тренутку када је дошло до преоријентације у српској филологији; када је напуштена српска филолошка традиција, односно србистика, а прихваћена јагићевска сербокроатистика. За то што се десило нису нам кривци само други; кривица је и у српским филолозима. Један мој текст који о томе говори има наслов *Филолози, проклете вам душе!* Идеја о томе да треба обновити србистику, истовремено значи да овом обновом научну дисциплину о Србима поново треба вратити у систем европских филологија. А то значи да, на истој основи, треба сарађивати са свима, па разуме се и са Немцима. Само помињање Вука Караџића говори о природи и основи сарадње са Немцима. Треба, међутим, бити свестан и чињенице да су немачки филолози у доба Вука Караџића и Стојана Новаковића имали адекватног партнера на српској страни, данас га немају. А да би могли лако да га добију, то јасно проистиче из деловања присталица Покрета за обнову србистике. Није проблем у Немцима као народу, већ је проблем у патолошким идејама које се и Немцима могу подметнути. А да се патолошке идеје могу подметнути и народу Канта и Хелдерлина, сведоче и Први и Други светски рат.

А шта је са односом Срба и Руса?

Имам разумевања за тезу да је и руском народу било подваљено кад су им подметнуте комунистичке идеје, које су итекако угрозиле руски национални идентитет као што је подваљено и српском народу кад им је подментута аустро-хрватска идеја југословенства. Нема ни човека ни народа коме се не може подваљити. Најтежа подвала за коју знам је она кад је Гестапо, преко

Бенеша, председника Чехословачке, доставио исфабриковану информацију да совјетски генерали и маршали спремају заверу против Стаљина. Сумњичави совјетски властодржац је зато по-смицао војни врх своје државе. Обезглављена совјетска војска више није могла ефикасно да се супротстави Хитлеровој Армији. Немци су после лако стигли до предграђа Москве. Ове подвале треба знати, али треба памтити и друге чињенице. Срби треба да знају да, кад год им је било густо, Руси су им, само ако су то могли, притицали у помоћ.

Упркос томе, анализе српске ситуације, које сам учинио, показује да Србима више одговара модел националног организовања по којем су организовани Немци као народ, него модел по којем су у националном смислу организовани Руси. Модел је нешто бестрасно. Ако кажемо да немачки модел филологије одговара српској стварности, то Србе нимало не спречава да имају русофилска осећања, и да са Русима сарађују на свим пољима.

Оно чега се треба бојати, јесу злоупотребе осећања. Русофилска осећања Срба коришћена су и на српску штету. Русофиство српског народа, а посебно комуниста, донели су Србима још један велики историјски пораз идејом да се и у Југославији уведе онако идеално друштвено уређење какво је, у време комунизма, већ било уведено у Совјетском Савезу. Данас се опет тако нешто чини. Срби се стално подсећају да су православци као и Руси, и да треба да, као и Руси, имају само једно писмо, ћирилицу. Само нека умање свој корпус; нека сузе свој језик, нека сузе своју писану културу; нека буду што мањи! Снаге које делују по тој логици, нажалост, лако међу Србима налазе савезнике који ће радити на српску штету.

Снаге које подваљују Србима и Русима подваљују и Американцима. Показао сам то и у књизи *Филологија и геополитика* на анализи чувене књиге Семјуела Хантингтона *Сукоб цивилизација*, како овај водећи амерички геополитичар са краја 20. века не поступа као ваљан научник. Смешно је, али је и тачно, да је слика о Балкану у овој књизи израсла на тезама хрватских шовиниста између два светска рата. Они су градили став о сукобу католика и православца као сукобу цивилизација; срачунали су

тако да ће на својој страни имати цео Запад. Амерички геостартег послужио је непромишљено овој тези. Била је вештина увући Америку и демократске европске земље Запада против Срба својих дојучерашњих савезника. Некада достојне поштовања велике земље су доведене у ситуацију да одраде посао за нездраве амбиције хрватских и шиптарских идеолога и сепаратиста. Ваљда ће се људи у овим земљама досетити на какве су потезе навучени и настојати да грешке исправе.

О шта кажете на причу о повратку Турске на Балкан?

Разни модели сарадње са Турцима сигурно могу да буду добродошли. Идеје о рестаурацији отоманске империје на Балкану, међутим, нису противне само српским интересима. Оне су противне и хердеровским идејама, на којима почива Европа. Турци су, знамо из историје, били склони су да путем ислама проширују свој национални корпус. Због тога модел који се са њихове стране може наметати, као ни модел једноверног руског или грчког народа, Србима у принципу не одговара. Срби православци, ако хоће да иду европоским путем, морају заједно са истојезичним муслиманима и римокатолицима, да граде заједништво на природним основама: на основама истог језика. То је теоријски могуће на европским нормама, односно на концепцији Вука Карацића о Србима као мултиконфесионалном народу. У таквој концепцији има места за пуну афирмацију свих верских заједница истог језика, па природно и муслиманске. Срби се и данас могу поносити, пред целим муслиманским светом, доприносима и својих муслимана, као и својих католика, а не само православца.

Оно чега Срби, било које вере они били: католичке, мухамеданске или православне, треба да се стиде јесте пристајање на неприродне моделе и неприродне дисциплине који су завладали у југословенском периоду. Треба да се стиде што су допустили да се на једном значајном делу Европе расплodi ово опасно канцерозно патолошко ткиво и да угрози целу популацију једног језика, а разних вера. Зато и треба предузети што је потребно да се то болесно ткиво имобилише.

ИСТОРИЈА И ИДЕЈА

Циљеви, продужеци, легализације

Интервју Биљане Живковић са Петром Милосаљевићем

Познато је да сте се до сада бавили историјом филологије, пре свега српске. О томе сведочи књига „Увод у србистику“. Нова студија „Историја и филологија“ сведочи да сте отишли и корак даље, ка новој теми: ка историји. Каква је разлика између историје и историографије?

Изрази *историја* и *историографија* тичу се истог, али се не односе на сасвим исто. Грчка реч *историја* значи истовремено и догађај и причу о догађају. Израз *историографија* означава опис догађаја; другим речима односи се на причу о догађају. Честита историографија одвија се у знаку настојања да се догађаји опишу што верније. Што истинитија прича, то успешнија историографија.

Проблем је, међутим, како доћи до истините приче. Ово је прилика да подсетимо израза „рошомонска прича“. Тај израз је почео да се употребљава од 50-тих година 20. века, од појаве прославленог филма „Рошомон“ јапанског редитеља Акира Курасаве. Сви учесници истог догађаја у филму имали су нешто другачију причу о ономе што се десило. Обично су историјске приче рошомонске приче. То се показује и на примеру Првог светског рата. Истраживачи који се овим догађајем баве, обично се ограничавају на документе из претходних година и деценија. Верујем да је моје осветљење узрока тога догађаја дубље, самим тиме што сеже до корена саме идеје југословенства. Ова идеја бискупа Штротсмајера већ је у зачетку пројектовала стварање Ју-

гославије. Додуше не као самосталне државе, већ као једне федералне јединице у Аустрији. Југославија је била један од главних исхода Првог светског рата. (Додуше не у Аустрији, већ као самостална држава).

А кад се на историју већ тако гледа као на приче о догађајима, нужно је да се подсетимо и наратологије, дисциплине која је конституисана пре 40-50 година, а чији је предмет испитивања само приповедање. Ова дисциплина разликује истините од лажних прича, као и истините од фиктивних прича. Она се бави и испитивањем тачака гледишта приповедача прича и разних јунака приче. Једна од последица наратологије јесте да се на историју као на дисциплину гледа као на метанарацију, као „велику причу“. Тј. као на дисциплину која се бави састављањем великих прича.

Израз *метанарација* потиче од новије филозофије, филозофије постмодерног доба. Колико знам тај појам је први увео Лиотар у књизи *Постмодерно стање*. Нисам уочио код српских историчара да се уопште интересују за проблеме наратологије, мада посао који обављају има дубоке везе са овом дисциплином. Зато напомињем да је у мом случају другачије. Бавио сам се и наратологијом и критиком постмодерне филозофије. О томе сведоче књиге *Наратолошка истраживања* (2012) и *Обнова логоцентризма* (2009). Посебно сведочи опширна студија *Метанарације и геноцид* из књиге *Блок за српску идеју* (2012). У оквиру наратологије и филозофије створен је вредан појмовни апарат који нам омогућује да потпуније и ефикасније можемо да осветлимо догађаје из прошлости. Што се поузданије служимо појмовним сазнањима из ових области, више је вероватноће да ћемо доћи до истине.

Рошомонска прича?

Ево познатог примера који може да илуструје тај појам: догађаји 27. марта 1941. године у Београду. Поред мноштва појединачних прича непосредних сведока, о овом догађају постоје и три „крупније“ приче.

Једно је прича организатора пуча из тог времена, који су збацили дотадашњу власт, а на власт довели пучисте. По овој причи, догађаји 27. марта били су „спонтани израз незадовољства народа“ које је изазвано приступањем Краљевине Југославије Тројном пакту.

По другој причи, догађаји 27. марта десили су се тако што су се масе одазвале позиву Комунистичке партије Југославије и изашле на улицу. И тако даље.

Постоји, међутим, и трећа прича. То је она до које су дошли историчари који су се конкретно бавили позадином ових догађаја. По њима испада да комунисти никако нису организовали догађаје који су се збили 27. марта 1941, већ су већ излазак демонстраната на улице испровоцирали агенти британске обавештајне службе.

У све три приче постоји једна константа. То је чињеница да су грађани Београда (и других градова тадашње Југославије) стварно изашли на улице и демонстрирали под паролом „Боље рат него пакт!“ и „Боље роб него гроб!“. Разлике се јављају у ставовима: чија је била идеја да се демонстрације организују. И разликују се у одговору на питање: ко је био стварни организатор догађаја.

Кад ствари тако поставимо, испоставља се да постоје три основна чиниоца које треба да имамо у виду да бисмо овај догађај сагледали као целину. Једно су идејни зачетници догађаја, друго су његови организатори, треће су масе које су изашле на улицу. Кад се та три чиниоца имају у виду добија се нешто што има сличну структуру са структуром комуникационог дијаграма: енкодер – порука – декодер (у другој терминологији: пошљалац – порука - прималац).

Оваква идентификација основних чинилаца који чине структуру овог догађаја олакшава нам посао. Лакше ћемо се сналазити ако тумачење конкретног догађаја смештамо у контекст процеса којима се бави главна дисциплина нашег времена, семиологија.

Шта је истина?

На то питање није лако одговорити. Постоји теза коју је изнео Жан-Франсоа Лиотар један од најчувенијих савремених филозофа, представник филозофије постмодернизма. У књизи *Постмодерно стање* он образлаже став који у основи има тезу да истина не постоји, већ да је истина оно што се легализује као истина. Одрживост те тезе може се проверити баш на овом слушају.

У току једнопартијског система, у Титовој Југославији, била је легализована истина да је догађаје 27. марта организовала Комунистичка партија Југославије. Шта је таква легализација значила, могу да покажем на једном примеру. Једна студенткиња историје са Филозофског факултета у Новом Саду постала је професор историје у некој новосадској средњој школи. Говорила је својим ђацима о догађајима 27. марта онако како је слушала од свог професора Јосипа Мирнића. По тој интерпретацији догађаје 27. марта организовали су енглески агенти. Родитељи једног од њених ђака, који су били комунисти, згрожени над таквом интерпретацијом, „дигли су фрку“ и професорица је, ни крива ни дужна, била удаљена из школе. Причу о том догађају чуо сам на истом Факултету, вероватно пред крај Титовог живота.

Шта се после догађало на општем плану познато је. Она легализована политичка истина, показала се неодрживом. Чињенице које историчари нису могли да заобиђу, показивале су да Комунистичка партија Југославије никако није могла да буде организатор рушења Тројног пакта јер је тада још био на снази пакт Рибентроп-Молотов. Професор Мирнић (а знао сам га као научника са интегритетом) држао се чињеница. А чињенице су биле такве да је она легализована истина морала да се де-легализује. Тако се није показало само у овом случају. Многе истине о партизанском покрету, које су биле легализоване у Титово време, морале су наредних деценија да се делегализују. Нико озбиљан данас, на пример, не може да заступа оправданост комунистичке револуције у Југославији, пред обелодањеним чињени-

цама да је, у Србији, после њеног одслобођења 1944. године, без суда, било побијено 56.000 људи.

Према причи коју наводим испада да Лиотар, са својом тезом, ипак није био у праву. Није тачно да је истина само оно што се легитимизује као истина. Одрживији је став да трагање за истином прате и процеси легитимизације истине и процеси њене делигитимизације, односно процеси који воде ка легитимизацији нове истине. Тако се пуној истини бар приближавамо. Зато и борба за истину има смисла.

Зашто би енглески агенти организовали догађаје у Београду 27. марта?

Само постојање нацистичке Немачке, и њено јачање, јачало је и политику њеног реваншизма. У изгледу је био рат Немачке са њеним противницима из Првог светског рата. После пораза Француске, на ред је долазио рат и са Великом Британијом. Треба разумети зашто је ова држава рат хтела да избегне или одложи. Минхенски споразум, који је британски премијер Чемберлен склопио са Хитлером, оправдан је гест са становишта интереса његове државе. Смисао тог споразума био да Немачку гурне у рат са Совјетским савезом. Споразум Рибентроп-Молотов, међутим, спречио је ту намеру. И тај споразум треба разумети. Хитлер се, каже логика, определио да прво среди слабијег противника, дакле Велику Британију. У контексту тих односа треба сагледати и оно што се збило 27. марта у Београду, кад је Енглеска већ била у рату. Да би олакшали притисак на своју земљу, да би спречили непосредну опасност, прваци Велике Британије су, преко своје обавештајне мреже, организовали догађаје у Београду. Нису то учинили из зле намере према Србима, већ пре свега зато што су за своју земљу тражили бољи исход од оног који је био у изгледу. На сличан начин Британска влада и њене обавештајне службе, настојале су и да Америку увуку у рат. То је за Велику Британију био начин да не буде поражена.

Разуме се да оваква историјска прича није одговарала режиму који је у Југославији уведен после Другог светског рата.

Зато је режим, преко својих приврженика, настојао да легализује причу која му је више одговарала. У легализацији неистините приче учествовали су и политичари (боље рећи партијски активисти). Али су учествовали и историчари, учествовао је образовни систем, медији. Пошто је ова метанарација већ обликовала предрасуду о овом догађају, тешко је било касније ту завесу (предрасуду) пробити.

Чему нас може поучити овај догађај?

Значајни историјски догађаји могу да буду поука за све. Али истраживачи имају (неписану) обавезу да се према чињеницама понашају коректно. У случају којим се бавимо, они имају и конкретну обавезу: да сваки од три основна чиниоца систематски и посебно испитају. Случај са 27. мартом показује да су три основна чиниоца, које смо издвојили, и у овом случају били: идеја да се догађај деси, његова прелиминарна организација, и његов циљ. Или по другом реду: да се има у виду циљ ка коме се тежи; идеја да се он постигне, средства помоћу којег ће се циљ остварити. Увек, дакле, треба имати у виду и целину и делове, као и њихов међуоднос.

Догађаји 27. марта, на које подсећам, нису се десили случајно. И кад се тврди да су масе на улици изашле спонтано, и да је масе на улице извела Комунистичка партија, и да је демонстрације приредила британска обавештајна служба, полази се од чињенице да су ови догађаји били нечим мотивисани. За многе крупне историјске догађаје можемо да кажемо и да су били унапред пројектовани. Иза пројектованих демонстрација 27. марта следио је државни удар у Краљевини Југославији, али је следио и предвиђени напад Немачке на Југославију, а затим сва остала ратна збивања. Са британске тачке гледишта, уплитање у ове догађаје било је оправдано.

Кад се каже да је ове догађаје организовала енглеска обавештајна служба, онда и ту чињеницу треба схватити у правом значењу. Идеја да се у Београду организују велике демонстрације могао је да наметне само политички врх Велике Британије.

Иако ова епизода у рату великих размера није могла Енглеску довести до победе, могла је бар да олакша притисак на њу. Енглеска ће пораз моћи да избегне тек ако и Америка буде увучена у рат, а поготово ако на њену страну стане што више земаља. Зато је енглеска дипломатија све време рата трудила да повећа круг својих савезника. То је логика.

Логика одвијања догађаја открива и зашто су баш Београд, Србија, српски народ били изабрани да буду објект остваривања конкретне замисли британске спољне политике. Они су били добро изабрана „циљна група“, како савремена економија и социологија називају групу од које се може очекивати предвидљиво понашање. Од сваке популације у Европи није се могло очекивати да буде активирана паролама „Боље рат него пакт! Боље роб него гроб“. А да је таква реакција на догађаје била очекивана, видимо по два догађаја која су уследили. Хитлера су ови догађаји разбеснели и одмах наредио да се спреми напад на Југославију. А Черчил је могао победоносно да прослави поен у своју корист. Чувена је његова изјава: „Југославија је нашла своју душу!“

У питању су, дакле, политичке идеје, политички циљеви, политичка средства.

У рошомонској причи о 27. марту најјаснији је циљ: подићи Београђане на ноге и окупити их око једне пароле.

Већ је сложенији проблем којим средствима се то може учинити. Лакше ћемо проблем схватити ако на делатност британске обавештајне службе гледамо не само као на средство, већ и као на продужетак британске политике. Ову политику продужавали су и многи Срби који нису били британски агенти, већ су мислили да раде у корист свога народа. Израз *продужеци* почео се последњих деценија све више употребљавати на основу идеја канадског филозофа Маршала Маклуана. По Маклуану човек се служи продужецима да би увећао своје моћи. Најпростији примери продужетака су полуга и точак; сложенији су аутомобил, воз, авион; а још изразитији су продужеци карактеристични за

нашу цивилизацију, као што су штампа, телефон, радио, телевизија. А кад се продужeci схвате као средства за увећавање човекове моћи, онда се може ићи и даље од Маклуана па у продужетке убројати језик, логику, науку, филозофију. У истом смислу јасно је да за увећање човекове моћи служе и политичке партије, војска, полиција, обавештајне службе, медији, и шта све не.

Бићемо ближе истини ако кажемо да је догађаје 27. марта 1941. у Београду планирао британски политички врх, а извео их помоћу својих продужетака, агената, који су се ослањали на подршку англофила и противника Хитлера. Исте догађаје могао је испровоцирати и извести и неко други: рецимо совјетски политички врх, али помоћу својих следбеника – комуниста. Зато је нужно да се посебна пажња посвети самом извору идеја. Од овог извора, односно од саме идеје, зависиће и природа догађаја.

Идеја и историја?

Једна од тема којима се бави наратологија јесте однос идеје и приче. Проблем ћемо схватити најлакше ако га илуструјемо на примерима двојице великих српских приповедача, Иве Андрића и Бранка Ћопића. (Обојица су Босанци, односно Босњаци).

Ћопић је причао приче које су занимљиве по себи, а занимљиве су и због самог казивања. У Ћопићевим причама могу се, тек с натезањем, изнедрити и неке идеје. У Андрића је то било другачије. Он је идеје обично претварао у приче. Прво се, на пример, јавио есеј *Мостови*, па приповетка *Мост на Жепи*, па роман *На Дрини ћуприја*. Текстови су различити, али је идеја уграђена у њих у основи иста.

Догађај који се збио 27. марта у Београду није једини ове врсте за који можемо да кажемо да се најпре збио у идеји; дакле да је прво постојао као пројекција. Таквих догађаја у историји је много. Године 2013. код нас је у преводу с француског објављена књига Ивоника Деноела *Тајна историја 20. века*. У њој је описано двадесетак случајева у којима су главни актери разне савремене обавештајне службе. Све приче о тим случајевима

потврђују да се у савременом свету историјски догађаји планирају и пројектују. А да би се догађаји пројектовали, нужно је да најпре постоје идеје, да се планирају циљеви и средства за њихово остваривање, да се планирају ефекти.

Да не бих помињао случајеве из поменуте књиге, помињем два случаја из неких фељтона које се сам читао пре равно 50. година у Јастребарском, где сам био на одслужењу војног рока. У оба случаја је главни јунак Стаљин.

Први случај говори о томе како је Хитлер (или неко из његове околине) имао идеју да ослаби ударну моћ Црвене армије. Да би се тај циљ остварио, великом мајстору политичких игара, Јосифу Висарионовичу, смишљена је игра којој није могао да одоли. Гестапо је исфабриковао документе са доказима да поједини совјетски маршали и генерали планирају заверу за ликвидацију Стаљина. Ради убедљивости, учињено је да ово откриће најпре доспе до Бенеша, председника Чехословачке. Бенеш је својим каналима доставио информацију Стаљину. Сумњичави властодржац ће убрзо ликвидирати совјетски војни врх. Пројектовани циљ је, што се Немачке тиче, успео. Кад је почео рат, немачке трупе су за неколико месеци доспеле до предграђа Москве.

Други случај приказује Стаљина у дугачијем светлу. После завршетка Другог светског рата, било је јасно да ће убудуће главни противници бити дојучерашњи савезници: Америка и Совјетски савез. Америка је већ имала атомску бомбу па је, у могућем сукобу, имала већ очигледну предност. А сем тога спрема је и хидрогенску бомбу. Ту је предност Стаљин хтео да смањи. Добро му је зато дошло сазнање да је један од водећих стручњака у свету у овој области био руски емигрант Пјотр Капица. Као противник комунистичког режима, Капица никако не би пристао на сарадњу са совјетским властима. За режим у Москви постојала је ипак шанса да се велики научник врати у земљу из које потиче. Изучена је његова биографија; пронађено је у њој да је у младости имао једну неостварену љубав. Организован је, затим, у Москви међународни научни скуп атомских стручњака. Позиву да присуствује овом скупу Капица већ није

могао да одоли. Њему је, међутим, у Москви приређен неки безазлен саобраћајни удес који га је ипак одвео у болницу. Кад се пробудио, над његовим узглављем је стајала жена коју је у младости волео. Крај ове приче је поучан: Пјотр Капица је постао „отац совјетске хидрогенске бомбе“.

Наравоученије наведених примера води ка закључку да се историјски догађаји у неким (многим) случајевима унапред планирају. А да би се они могли десити нужно је имати у виду и идеје, и средства да се оне остваре.

У великој мери смер овог размишљања је критички усмерен ка историографској школи мишљења која је била утемељена у време позитивизма. Пример високог домета те историографске школе код нас може да буде књига *Рађање Југославије, I, II* (1989) Милорада Екмечића. Добро је што имамо више вредних историчара из ове школе. Али је добро знати и њене границе.

Морам да признам да на новију историју гледам другачије од ових историчара. Суштина је те разлике у томе што обраћам пажњу на идеје, посебно на филолошке идеје. По том приступу Срби не треба себе да виде само као објект неких пројекција. Исправније би било настојање да себи што више прилазе као одговорном субјекту своје историје. Другим речима да су и сами дужни да планирају своју историју.

Може ли се историја планирати, пројектовати?

Много пута сам и чуо и прочитао да је наводно негде Јован Цвијић рекао: Шта да радимо, кад смо саградили кућу на сред друма! Тој чињеници ја прилазим другачије. Кућа на сред друма може да буде и предност а не само невоља. А шта ће бити, то не зависи само од других, зависи и од Срба. У стварности, судбина српског народа не зависи само од довитљивости људи на власти. Зависи и од многих других Срба, пре свега од оних који се налазе у научном и образовном систему земље.

Колико видим и знам, такве људе ретко можете наћи међу онима који се баве националном историјом. Позитивистичка историографија, усмерена ка архивском раду, више се бави опи-

сом догађаја, а мање идејама које стоје иза њих. Имао сам срећу да сам, као професор метолологије проучавања књижевности, имао задатак да се превасходно бавим идејама. Верујем да ће се то показати као извесна предност.

У чему је та предност?

Она је, пре свега, у увиду у ризницу разних могућности које може да нам да нам пружи историја. Покушаћу да ове могућности илуструјем на познатим примерима.

На питање: Ко је највећи прозни писац модерног доба? Које је његово највеће дело? Не би требало да нас изненади одговор да је то Толстој, односно да је то његов роман *Рат и мир*. А на питање: Ко је највећи прозни писац старог света, одговор је већ извеснији. Искристалисано је мишљење да је то био Цицерон.

Лако је схватити да је основна разлика између та два писца у жанровској природи њихових текстова. Толстој је био аутор реалистичких романа, оних који описују догађаје. Већ по све је друга ситуација са Цицероном, писцем реторских текстова. У много случајева, овај познати беседник, који је био и политичар, догађаје унапред пројектује.

Главна разлика између ове двојице репрезентативних писаца је у односу према догађајима. Толстој приказује догађаје који су се већ збили; Цицерон смером својих беседа пројектује будућа збивања, на суду или у држави. Писцу Толстоју је политичка активност била у другом плану а историјским догађајима прилазио је накнадно, слично као и његови савременици историографи. Беседник Цицерон, адвокат по професији, био је политичар са високим амбицијама; досезао је до највиших места у Риму. Али је ипак био мање успешан од свог савременика и опонента Цезара. И сам беседник, Цезар је за политички успех имао, поред беседничке вештине, још једно значајније средство (продужетак): војничку вештину. За оба ова Римљана је карактеристично да су догађаје планирали и пројектовали. Али нису имали подједнаке продужетке. Цезар је имао јаче.

Не подсећам на реторику само из академских разлога. Чиним то и ради бољег разумевања доба у којем живимо. Римом, о којем говорим, владало се помоћу два главна средства: помоћу реторике и помоћу војске. У каснијем периоду све више помоћу војске. И војне победе и говорничке победе имале су јасне облике: биле су планиране.

Савремена демократска друштва имају нешто битно слично са демократским друштвима Старе Грчке, а поготово Рима. И данас се власт задобија освајањем гласова бирача. Победа Џона Кенедија на америчким изборима за председника државе пратила је анегдота по којој се победник хвалио на овај начин: писац мојих говора бољи је од писца твојих говора.

Ово анегдотско запажање о Кенедијевом политичком успеху изречено је почетком 60-тих година прошлог века. Тада отприлике почиње и појачано интересовање за реторику као дисциплину, нарочито међу француским структуралистима (Барт, Женет). Реторика је била дисциплина која за предмет изучавања имала како речима убедити или наговорити слушаоце на нешто. Да би се жељени циљеви постигли, ретори су се учили и како да се служе вештином употребе лажних речи. Појачано интересовање за реторику у савременим друштвима јача интересовање за моћ убеђивања и наговора језичким средствима. Али јача и интересовање за паралелна средства наметања политичке моћи, пре свега за војску и за обавештајне службе. У савременом свету Америка је испредњачила у све три области; била је супериорна над другим силама што није каскала за догађајима, што је могла да их планира.

Али ни сама Америка није имала монопол над тим моћима. Показаће се да и она сама може постати објект нечијих планова; што може постати објект за остваривање туђих циљева. Довољно је поменути случај са нападом Америке на Ирак који је уследио на основу информације америчке обавештајне службе да Ирак спрема опасно биолошко оружје. Неко је успео да велику земљу наведе да учини погрешан корак, да се заглиби у погрешне процене. Моја сазнања говоре да је Америка на такве корак била наведена већ пре тога у догађајима око разбијања Ју-

гославије. Она има моћ, али још већу моћ имају снаге које велику силу користе као продужетак за остваривање властитих пројеката. То се нарочито јасно показало у односу Америке према Србима и Хрватима. У два светска рата Американци су били на истој страни са Србима; двадесети век завршили су као непријатељи Срба. Зато је однос Срба и Хрвата битан не само за разумевање њихових међусобних односа већ и односа у савременом свету. И то не само при крају Југославије, него и током 19. и 20. века.

Када је тај интензивнији однос Хрвата и Срба почео?

Неко сам ко се тим проблемом бавио у више књига. Зато верујем да са великом прецизношћу могу да одредим тачан датум.

Како сам највећи део живота проживео у југословенском периоду, знам и како је цео систем (образовни и политички) намећао став да су Срби и Хрвати одувек тежили јединству. О таквим настојањима посебно може да посведоче обимна књига Виктора Новака *Антологија југословенске мисли и народног јединства* (1930) са предговором краља Александра. Сведочи, такође, и Новосадски договор који је одржан у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине (1954). Оба ова потеза имају нешто заједничко: била су у функцији легализације политичких пројеката да су судбине ова два народа нераздвојиве.

Историјске чињенице, међутим, нису у сагласности са оваквим легализацијама. Оне непобитно сведоче да Хрвати и Срби нису били одувек нераскидиво повезани. Срби су своју историју градили у променљивим односима са Грцима, Бугарима, Мађарима, Румунима, дакле са народима са којима су живели измешано. Дубље повезивање Хрвата и Срба на делу је тек од појаве Илирског покрета.

Пажљивији увид у биографију Људевита Гаја, идеолога и родоначелника Илирског покрета, омогућава нам да ово повезивање јасније ситуирамо. Гај је ступио у јавни живот објављивањем прве и једине књиге *Кратка основа хорватско-славенског*

правописања (1830) која има укупно 28 страна и објављена је упоредо на хрватском и немачком језику (готицом). По угледу на Вука Карацића, и Гај је у тој својој јединој књизи, тежио да установи хрватску језичку и графичку самобитност. Зато је његов хрватски био представљен као кајкавски, како се овај језик и до тада идентификовао. У овој књижици, предложена је реформа дотадашње хрватске латинице увођењем нових седам карактеристичних знакова. То је једина латиница коју је Гај створио, и којој стварно припада име гајица. Гај ће се ове латинице, коју је сам створио, одрећи неколико година касније у чланку *Правопис* из 1835. Тако да ову стварну гајицу практично нико никад није ни употребио, па ни он сам. Хрватски језик (у другој терминологији кајкавски дијалекат) којим *Кратка основа...* писана, био је јасно одељен од Вуковог српског језика (штокавског).

Да је тако како наводим тачно, читалац се може уверити на основу скенираног дела текста ове књижице само на хрватском језику који је објављен у мојој књизи *Српска писма* (у оба издања 2006, 2009) и у зборнику „*Српско питање и србистика*“, *документи и коментари*, 2007). Неодржива су зато настојања из југословенског периода, посебно оног испољеног у ставовима Правописне комисије формиране да изради правопис на основу Новосадског договора, да се легализује став да су Вук и илирци (Гај пре свега) деловали у истом духу, тежили истом циљу. То је било немогуће, јер је Вук Карацић (1787-1864) старији је од Гаја (1809-1872) равно 22 године, па је до Гајеве појаве већ обавио све главне послове свог филолошког програма. Да је сам Гај ишао путем зацртаним у овој својој књизи, односи Срба и Хрвата били би слични односима разних словенских народа, а никако нераздвојиво повезани.

Од када, онда, то интензивно повезивање почиње?

Тачно се може одредити датум рађања идеје која ће близу двеста година касније нераскидиво повезивати српску и хрватску историју. То је било годину дана после објављивања помену-те Гајеве књижице. Оно се десило у књижици Ивана Деркоса

Genius Patriae (1831). Одломке из те књиге објавио је Славко Јежић у књизи *Илирска антологија. Књижевни документи хрватског препорода* (1934). У мојој књизи *Увод у србистику* обрађена је пажња на Деркосову главну идеју у одељку који се зове *Заокрет Ивана Деркоса и Јанка Драшковића ка српском језику*. Заокрет се, очигледно, тицао пре свега смера којим је до тада ишао Људевит Гај. То је нужно истаћи да би се исправно схватила чињеница каква је стварно била Гајева улога кад неколико година касније (1835) буде стао на чело Илирског покрета. Као вођа овог покрета он ће се залагати за идеје, са којима није почео. Односно за идеје које су супротне од оних са којима је почео. Наводим одељак из моје поменути књиге:

Млади адвокат Иван Деркос 1831. године објавио је једну књижицу на латинском језику која се зове *Genius Patriae*. У њој је изнео идеју како да се повежу три одвојене краљевине: Хрватска, Славонија и Далмација, у којима се различито говори, а и говор им се различито назива. Деркос је створио пројекат повезивања популације која настањује три краљевине на основу једног од наречја којима се у њима говорило. Изабрао је наречје штокавско, с образложењем да оно, наводно, повезује друга два наречја. “Тај се исти далматински дијалекат подудара исто тако с дијалектом Славоније и Хрватске у Војној Крајини (...) Та су поднаречја међу собом слична, кад су слична трећему, наиме српском”, каже Деркос (1934:98). Деркос, дакле, зна (и каже) оно што и други знају и казују: да је штокавско наречје српско. Укључивањем штокавског наречја у хрватски језик, Деркос, у ствари, обнавља панкroatистичку идеју Павла Ритера Витезовића. Без укључивања српског језика, панкroatистичка идеја ни у којем облику није била могућа. (2003:230)

Да би се разумела природа овог геста најбоље ће бити да из исте књиге, и из истог одељка, наведем тумачење Славка Јежића из његове књиге *Хрватска књижевност* (1944) која је, дакле, објављена још за време НДХ. Јежић је, у условима у којима је књига писана, откривао карте, односно откривао логику Илирског покрета.

Име илирско није у први мах изгледало ни противницима хрватских народних идеала опасно, јер је имало иза себе дуго-

трајну и неопасну употребу, изгледало је неутрално, а осим тога је, барем пролазно, уклонило и хрватско име из јавног живота. Али илирско име је имало и једну неслушену предност: од 650.000 Хрвата под банском влашћу, а свега 1.300.000 житеља Хрватске и Славоније, *постало је готово преко ноћи око дванаест милиуна Илира* што је био импозантан број према Маџарима, којих се број тада рачунао на три до три и по милијуна! (1944:209)

Текст из књиге Славка Жежића треба навести с разлогом. Он открива стварну позадину због којег је настао Илирски покрет. Другим речима, он открива и стварни мотив који стоји у основи идејне позадине да такав покрет настане. Представљена у окољеном виду, поткрепљена цифрама, ова позадина даје могућност да се разликује сама идеја од реторике у коју ће бити омотавана. Реторика је појаву Илирског покрета представљала као напор пробуженог дела хрватског народа да се што више приближе Србима, чак и да се са њима уједине, да постану једно. Само идентификовање мотива како је учинио Славко Жежић показује да је ипак по среди јасна рачуница. У докторској дисертацији Илије Мамузића (1930) о илирском покрету, забележено је реаговање Теодора Павловића на предлог илираца да Срби и Хрвати постану једно. Што бисмо се ми с вама уједињавали кад Срба има око пет милиона а Хрвата око 400 хиљада, било је резонување Павловића. Око 180 година после овог могућег разговора, бројчани однос између два народа битно се променио. Хрвати и Срби ни данас нису исто, али су и идеја и реторичке обланде одиграле своје. Апсолутни губитници у том односу постали су Срби. Нормално је зато што се, са квалификацијама које имам, бавим истраживањем о коренима и разлозима овог пораза. Сва моја сазнања кажују да су корени у самој идеји.

У чему је злоћудност те идеје?

Надам се да није спорно да је хрватска идеја везана за Илирски покрет и за ону Деркосову идеју. У деценијама које после Деркосове књиге буду следиле, идеја ће остајати иста. Мењаће се обланде, мењаће се реторика, али се стратегија, дакле

програм, неће мењати. Српски језик, српски народ, српска књижевност у тај програм су укључени, али само као објекти. Сасвим јасно какви објекти: као објекти који треба да послуже остваривању хрватске идеје. У томе је корен српске трагичне судбине, посебно у 20. веку. Главна је кривица српских првака што су се помирили са туђом идејом да у овим односима Срби више не буду субјект.

О резултатима српско-хрватских односа се углавном зна, поготово оним из 20 века. Али се не зна, и не размишља о томе, да им је судбина уписана већ у самој идеји. По тој идеји Срби и њихов идентитет, национални, језички и књижевни, сведени су сведени су само на објект остваривања пројекција које су долазиле са хрватске стране.

Шта значи тврдња да су Срби постали објект остваривања хрватске идеје?

Значи управо то што сам рекао. А ја сам само поновио оно што код Деркоса јасно пише: Да би се намере или жеље хрватских идеолога оствариле, да би се максималне амбиције испуниле, Хрвати се морају послужити српским језиком, или српским дијалектом (у ондашњој терминологији мисли се на исто). А то практично значи: од ступања на јавност илирске идеје, за носиоце ове идеје, српски језик више не постоји као нешто самостално, на начин на који постоје други језици, па и словенски. Српски језик је само дијалекат илирског језика, баш као што је дијалекат илирског језика и хрватски језик.

О илирском језику данас се више не говори, као што се не говори ни о Илирима као једном народу. Последњи велики научник који је о илирском језику говорио био је Јозеф Павел Шафарик. Учинио је то у својој чувеној књижици *Словенски народопис* (1842), у тексту *Илирски језик* (Преведен је у мојој књизи *Срби и њихов језик*, 1997, 2002). Тамо је и он илирски језик видео као целину, али целину подељену на три наречја: на наречје српско, хрватско и словеначко. Српско је наречје било штокавско (обухватало је и чакавско), а хрватско и словеначко наречје

биле су две варијанте кајкавског: словеначког и хрватског кајкавског.

Шафарик је био један од првака славистике тога времена. Био је по националности Словак, почео је и он по угледу на Вука да скупља словачке народне песме. У својој најчувенијој књизи, *Историја словенске књижевности према свим наречјима* (која је објављена у Пешти на немачком језику 1826) заступао је став да сви Словени имају један језик, словенски, али да имају и разне националне дијалекте. Шафарик је највише писао на немачком језику, а од словенских језика највише на чешком, јер је заступао став да Чеси и Словаци треба да изаберу једно наречје/језик да би имали заједничку књижевност. У Гајевом усвајању српског језика видео је нешто слично ономе што су чинили Колар и он прихватајући да пишу на чешком језику.

Накнадно, са историјске дистанце, моћи ћемо да закључимо да Шафарик ипак није добро оценио ток збивања којима је био присутан. По истраживањима Јана Кмећа, новосадског професора, објављеном у књизи *Југословенско-словачке славистичке везе* (1987) једно кратко време на тлу Аустрије паралелно и истовремено (1835-1843) делују два покрета: Илирски покрет и Покрет Људевита Штура. Илирски покрет доводи до тога да побеђује теза да Хрвати и Срби имају заједнички књижевни језик, а Покрет Људевита Штура доводи до тога се у то време језици Чеха и Словака издвоје у посебне националне језике и посебне националне књижевности. Испало је да су највећи Словаци тога доба, Шафарик и Колар, писали на чешком, па самим тим припадају чешкој књижевности (књижевности на чешком језику). Тако није било са Гајем и илирцима. А тако није било због оне Деркосове идеје по којој ће се хрватски језик изградити ако се српским језиком послужи као својим објектом.

Пошто ова два покрета, Покрет Људевита Штура и Илирски покрет, делују истовремено на тлу исте империје, с разлогом се може сматрати да оба имају исти извор. Ако пратимо њихове резултате кроз историју, можемо констатовати следеће: Оба ова покрета одразиће се у политичком смислу на крају Првог свет-

ског рата. На Балкану ће се образовати Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, а у Средњој Европи Република Чехословачка.

Обе ове државе престаће да постоје деведесетих година 20. века. Тада ће се мирним путем, на цивилизован начин, уз штампањац, распасти Чехословачка, тј. заједничка држава Чеха и Словака, јер су индивидуалитети, и језички и национални, ова два несумњиво блиска словенска народа, били јасно одељени и профилисани. На жалост, тако није било са Србима и Хрватима. Настанак и живот њихове заједничке домовине Југославије има корене у идејама, а идеје потичу од Илирског покрета.

Важно је зато да се тачно одреди порекло идеје. Идеја потиче од Деркосове књиге, а не од Гајеве. Гај ће касније само веома ефикасно служити као продужетак идеје изложене у Деркосовој књизи. Таква квалификација само прецизира Гајеву стварну улогу. У својој ауторској књизи Гај је полазио од истог изворишта у својој првој књизи као и Вук. Али ће он после тога прихватити да остварује другачији задатак од оног који су остваривали Вук и слависти његовог времена.

Зашто су се Срби определили за језичко заједништво са Хрватима?

Ствар је у томе што се Срби за тако нешто, бар пре стварања Југославије, и нису определили. Кад то кажем, мислим на српске прваке. Ставови Илирског покрета нису подржали, рецимо, Вук, Текелија, Сарајлија, Стерија; није их подржала Матица српска ни Друштво српске словесности, ни Српско учено друштво, поготово то није учинила Српска краљевска академија, основана 1886. Филолошки ставови српске стране, све до стварања Југославије, заснивали су се на спознајама слависта прве половине 19. века и Вука Караџића да је српски језик штокавски, свеједно да ли њиме говорили православци, католици или муслимани, свеједно у којим државама они живели.

Није, дакле, проблем био у српским филолозима и њиховим ставовима, већ са пројекцијама које су упорно наметане са друге стране, са хрватске стране. Већ од Илирског покрета по-

стоји јака струја међу хрватским идеолозима и филолозима која је настојала да српски језик легализује као хрватски језик. Чинила је како је Деркос пројектовао: да се хрватски дијалекти уједине преко српског језика. То је пројект који је требало спровести у дело.

Како се тај пројект остваривао?

Откриће Франсоа Лиотара о односу легализације и истине, олакшава нам да схватимо како је Деркосов програм ипак спровођен. Илирци, који су се јавили четири године после Деркоса, нису одмах изнели став да је српски језик у ствари и хрватски, већ су изнели да су балкански народи (Словенци, Хрвати, Срби, Бугари) један народ, Илири, који разуме се, говоре различитим дијалектима, али ипак једним језиком, језиком илирским. Такав став се ослањао на стварност тадашњег времена у којој су изрази Илири и илирски имали више значења. Тај израз се односио и на све Јужне Словене, поготово на становнике бише римске провинције Илирик. Званична Аустрија је углавном Србе доследно називала Илирима, а њихов језик илирским. Чувене привилегије Србима, рецимо, нису биле адресиране на Србе него на Илире; српски патријарси називани су илирским патријарсима, а српски народ илирским народом. Са појавом Илирског покрета нешто се битно у употреби ових израза мења. Пошто су илирци прогласили све Јужне Словена за један народ, Илире, онда су и Хрвати, на основу тако пласиране тезе, дакле као део тог илирског народа, имали право да узму српски дијалекат за основу заједничког илирског језика. Тако је учињено да прелазак са хрватског (кајкавског) на српски (штокавски) буде представљен као нешто нормално, што као нормално и треба легализовати.

Даља дешавања су позната. После седам година излагања Гајеве *Данице*, легализована је теза да је српски језик заједнички само за Србе и Хрвате. Да би ову легализацију учинила још чвршћом, Аустрија је 1843. године учинила важан гест: забранила је Илирски покрет, а истовремено забранила је помињање имена Илира и израза илирски. Ефекат овог геста имао је предвидљиве

последнице. Сама забрана је тумачена тако као да је Аустрија имала нешто против Илирског покрета, а не да га је породила. Главна последица је, међутим, да се израз илирски по правилу, после ове забране, замењује изразом хрватски. Тако је постигнуто нешто што је принципијелно немогуће: легализован је став да су два народа, Срби и Хрвати, створили исти језик који Аустрија и Хрвати називају илирски, а Срби српски.

Да је Аустрија била умешана у послове легализације овог става може се видети и на случају бечког „Књижевног договора“ (1850). Овакав Договор Србима није био потребан; био је, међутим, потребан Аустрији и хрватским идеолозима. У тексту Договора нема никаквих основа за тврдњу да је овај Договор био договор Срба и Хрвата о заједничком језику. У књизи разговора Бојана Радића са мном која се зове *О Новосадском скупу* (2008), изнео сам мноштво доказа које сведоче о неутемељености такве интерпретације. Али та неистина је ипак легализована. Њу је легализовао Јагић у књизи *Историја словенске филологије*, која је објављена у Петрограду на руском језику (1910). Лиотарево откриће о томе да је истина оно што се као истина легализује Јагић је већ у пракси примењивао. Он је већ пре тога био легализовао истину да Срби и Хрвати имају исти народни језик, иако нема Срба ни чакаваца ни кајкаваца. А радио је на легализацији истине да су Срби православци а Хрвати католици иако му је пуна истина била позната. Његов рођени зет Милан Решетар, рођени Дубровчанин, био је Србин католичке вере.

Идеја југословенства?

Идеја југословенства је следећи корак у развоју хрватске идеје која је почела са Илирским покретом. Израз Југо-Славјани потиче од првака Матице српске, Теодора Павловића и Јована Суботића, који су тврдили да Бугари, Срби, Хрвати и Словенци нису никакви Илири, већ Југо-Славјани. Идеју илираца је родоначелник идеје југословенства, бискуп Штротсмајер, прилагодио још конкретнијим потребама и пројекцијама. Он више није имао у виду сва четири балканска народа на Балкану, већ само три на-

рода: Србе, Хрвате и Словенце који су већ живели у Аустрији и и који би могли у тој држави да чине једну федералну јединицу, Југославију. Бивши дворски каноник заступао је ову концепцију, разуме се, у интересу Аустрије.

Да би се Штросмајерова идеја југословенства озбиљније легализовала, посебно на филолошком плану, добила је значајног савезника у Ватрославу Јагићу, будућем шефу Института за славистику у Бечу (после Миклошича). Јагић је заступао тезу да су Југословени у ужем смислу само Хрвати и Срби, који су, у ствари, Хрвато-Срби, дакле један народ под два имена, који има један језик који се зове хрватски или српски језик, односно српскохрватски. Као шеф Института за славистику у Бечу, и уредник часописа на немачком језику, *Архива за славистику*, практично фаворит Аустро-Угарске, Јагић је имао значајне инструменте и моћ да легализује неодрживе тезе, па и да легализује целу једну неодрживу дисциплину као што је сербокroatистика. Јагић је, другим речима, био најефикаснији реализатор Деркосове идеје. А куда је та стратегија стремилa најбоље може видети из књиге *Путовима хрватског језика* (1978) Златка Винцеа: хрватски језик обухвата сва три дијалекта: чакавски, кајкавски и штокавски. Српски језик, и овога пута као објект, имао је да послужи да се такав став афирмише.

Даничић?

Даничић је у најдужем делу свог живота следио Вука Караџића. Али није одолео Штросмајеровом позиву да оде у Загреб да буде тајник Југославенске академије знаности и умјетности и да ради на *Рјечнику хрватског или српског језика*. А да је Даничићев боравак у Загребу употребљен у ваннаучне сврхе могу да покажу изрази „Даничићева школа“ и „хрватски вуковци“. Даничићева школа филолога у Загребу, послужила је, тобоже, да и међу Хрватима победе следбници Вука Караџића, дакле такозвани хрватски вуковци. Ко су били хрватски вуковци? Најистакнутији међу њима били су Ватрослав Јагић, Иван Броз и Томо Маретић. Писао сам о њиховом послу више пута. У овој књизи о

њиховом деловању говори се у тексту *Модели српског идентитета*. Правопис, граматика, речник, прављени на корпусу дела Вука и Даничића, могу да буду само правопис, граматика и речник српског језика, свеједно ко их правио. То, у нормалном научном свету не би требало да буде спорно. Као што не би требало да буде спорно ни да су аутори тих творевина Хрвати.

У чему је тајна успеха легализације неодрживих ставова, оних који су долазили од стране хрватских идеолога?

Нема тајне. Илирци су ишли отворених карата. Рекли су: узимамо српско наречје (језик), дакле језик Вука Карацића и српских народних песама, за књижевни језик Хрвата. А тај чин оправдавали су својом „великом жртвом“ ради братства и јединства са Србима.

Хрватски вуковци, које спомињем, понашали су се другачије. Третирали су српски језик као да је старо заједнички језик два народа, понекад као да је само хрватски. Тако су чинили са пуно уверења, ослањајући се на властиту реторику, а не на материјал којим су се служили.

Тек кад се прича одвила до краја, кад је хрватска страна од краја 20. века почела да заступа став са Срби и Хрвати имају посебне језике, биће јасно шта је по среди. Показаће се да су и преци данашњих хрватских филолога чинили нешто нелегално а представљали да је тако нешто и легално и научно оправдано. А да се може десити да се и не примети нешто што је свима на виду, о томе говори чувена прича Едгара Алана Поа *Украдено писмо*, која се узима као почетак криминалног жанра у књижевности. У књизи *Теорија белетристике* (1993) анализирао сам ту причу. Не видим да је другачије и са оним што се назива крађом српског језика. Српски језик није уопште покраден. Њему је само прилепљена етикета која му не одговара. А то је учињено потпуно јавно.

Како се према тој активности односила српска страна?

У мојој обимној књизи *Увод у србистику* (2002, 2003). постоји и део који се зове *Обнова србистике* (335-390). У њему се говори о томе како су се водећи српски филолози са краја 19. века дистанцирали од Даничићеве активности у Загребу и како су обнављана Вукова схватања (која стварно никад нису јавно напуштана). Главни догађаји у том процесу били су оснивање Српске краљевске академије (1886) и иницијатива да се почне са израдом *Речника српског књижевног и народног језика* (1888,1893). Затим је дошло до оснивања Српске књижевне задруге (1892), *Српског етнографског зборника* (1892) *Српског књижевног гласника* (1901). Прослава 100-те годишњице Првог српског устанка 1904. била је, такође, прилика да се на делу покаже и српска идеја југословенства. То се посебно манифестовало на конгресима југословенских књижевника у Београду и Софији и на изложбама југословенских уметника (бугарских, српских, хрватских и словеначких) у Београду. Увид у ове чињенице показује да Србима Први светски рат никако није одговарао. Он није одговарао ни Србији, ни србистици у успону, ни српској идеји југословенства, оној чији је експонент била Надежда Петровић. Могао је одговарати само снагама које су водиле ка стварању Југославије, односно снагама које су довеле до стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Захвалан сам историчару Момчилу Диклићу што ми је, на неки начин, изнудио прилог за симпозијум о Првом светском рату. То је текст који се зове *Историја и филологија*. Показало се да се десило као у оној Поовој причи. Разлози за припрему рата су сасвим видљиви и јасни. Ти разлози сасвим аболтирају и Србију и оне српске младиће разних вера која је окупљала Млада Босна да су они стварни узроци Првог светског рата. Стварне узроке за рат треба видети на другој страни. Они су у потреби Аустро-Угарске да припоји и Босну и Србију да би се остварила идеја. Сасвим је јасно која идеја: аустро-хрватско идеја југословенства.

После Великог рата престали су да постоје и Аустро-Угарска као држава, али и Србија као држава. Српска војничка победа, прикрила је српски пораз на другим пољима. У рату је стварно била поражена српска идеја југословенства (у значењу идеја које се тиче Јужних Словена); пораз је доживела и српска филолошка традиција и србистка. Исход рата показује да је победила је хрватска идеја југословенства и сербохрватистика. Придружујући се победничкој страни, хрватска страна је одиграла улогу у своју сепаратну корист: искористила је прилику да легализује своје идеје, а пустила низ воду Аустрију. Треба бити свестан природе таквог понашања. Хрватски идеолози ступили су у брак са државом Аустријом из рачуна, а кад је Аустрија пропала, опет су ступили у други брак из рачуна, овога пута са Србима. Успели су да се србијанској јавности прикажу као да су одувек радили на разбијању Аустрије. Имали су у тој трансакцији чист добитак. Већ у првој Југославији сербохрватистика је легализована; потиснула је србистику. Сам Белић је писао студију о томе како је нико други него Вук Караџић радио на заједничком језику Срба и Хрвата, што је потпуна неистина. У књизи *Срби и њихов језик* прештампао сам његов чланак о томе. Поред таквих неистина не треба се ни чудити што је заживела теза да је прво постојао српскохрватски језик, па су се из тог језика испилили оних пет или шест политичких језика. Хвала богу, па таква идеја не може да издржи историјску проверу.

А да ли је историјску проверу издржала аустро-хрватска идеја југословенства?

Већ сам полемисао идеолозима који кажу: да је идеја југословенства била добра; лоше је што је она у пракси изневерена. Мој став је другачији: сматрам да је била добра српска идеја југословенства, а да није била добра аустро-хрватска или ако хоћете само хрватска, дакле Штросмајерова. Кад правим разлику у изразима „аустро-хрватска“ и „хрватска“ чиним то намерно. Ова идеја је била заједничка идеја хрватских идеолога и државе Аустрије све до Првог светског рата. После стварања краљевине

Срба, Хрвата и Словенаца, после аустро-угарског пораза, та идеја је морала да се представља само као хрватска. Да је била представљана као аустро-хрватска, однос према њој би био другачији. Али на основу те идеје лоше је прошла и Аустрија, а не само она. То није тешко сагледати ако се имају у виду огромне жртве које је човечанству донео Први светски рат.

Треба зато јасно видети резултате на чворишту тог рата, на Балкану. На крају Првог светског рата нестале су две зараћене државе, Аустро-Угарска и Србија. А од рата је ипак неко профитирао. Не можемо да кажемо да су највише од рата профитирали Словенци, мада су и они са Југославијом много добили. Али се у новој држави њихов корпус није много увећао. У новоствореној држави прави добитници су били, у ствари, Хрвати. На легализованом ставу да имају заједнички језик са Србима, али да се од Срба разликују само по вери, они су битно увећали свој корпус; практично су легализовали право да све што је српско деле са Србима. Али и да Хрватима припадне све католичко, односно да се Срби католици убудуће третирају као Хрвати. Овај брак из рачуна је јасан. Хрватски идеолози нуде реторику о братству и заједништву, а Срби улажу, практично, све што имају. Требало је да се многе страхоте десе, па да се покаже погубност оваквог брака по српску страну. На жалост, Срби се још нису остварили од онога што их је у овом браку из рачуна снашло.

У чему је та погубност?

Погубност је у самој оној Деркосовој идеји да српски језик треба да буде средство да би се Хрвати језички ујединили. Погубност је у томе што је у том подухвату једној страни било намењено да буде субјект, а друга да буде објект. Докле год постоји такав однос, српској страни је намењено да буде губитничка. Српска страна стварно није била губитничка (већ је то била само потенцијално) докле год је Србија била самостална, дакле све до југословенског периода. А то значи све док се понашала као субјект. Са стварањем Југославије на основама Штросмајерове идеје југословенства и на основама Јагићеве сербокроати-

стике, она је практично постала објект за реализацију пројекција садржаних у оној Деркосовој идеји. А кад кажем Деркосовој идеји, мислим на идеју на којој је заснован Илирски покрет. У самој тој идеји је било нешто нездраво, патолошко. То патолошко треба и спознати и осветлити.

Како?

Основна идеја Илирског покрета јесте у томе да су хрватски филолози прогласили да имају право да узму српски језик (српско наречје) и да га прогласе својим језиком. Већ следећа генерација, гнерација југословенских идеолога, српски језик проглашава хрватским или српским, дакле заједничким језиком два народа. Самим тиме крше основно правило да је језик основно обележје сваког народа. А да би остварили своју стратегију они морају да подешавају тактику, да се прилагођавају новим условима. Само стратегију не мењају, али мењају начине и оријентације да је остваре. У свим случајевима Срби, њихов језик, њихова књижевност, само су објект.

Тако се, практично, од почетка одвија у основи једна прича. У 19. веку, на пример, делују две основне оријентације међу Хрватима, Старчевићева и Штросмајерова. Познато је да је Анте Старчевић био илирац, а познато је и да се усташки покрет надовезивао на Старчевића. И Старчевић и Штросмајер потичу из исте идејне матрице; као што и из исте идејне матрице потичу и Павелић и Тито. То је она матрица која Србе само узима као објект помоћу којег треба остварити хрватски програм. На истом пограму раде и *Хрватска енциклопедија*, и *Енциклопедија Југославије* Југославенског лексикографског завода. Фрањо Туђман следи исту стратешку мисао и када је Павелићев и када је Титов генерал. То ће се показати посебно приликом разбијања Југославије. Србима остаје само да разабирају која ће им страна више штете нанети: она која отворено негира српски идентитет, или она која то чини околишно.

Има ли излаза?

Излаз је у томе да се поштују принципи, стандарди који важе за све друге европске народе и у области филологије. Европска унија ово не тражи од држава Западног Балкана које настоје да буду примљене у Унију. Али она им тако нешто не забрањује, нити може да им забрани.

Нико Србима не може да забрани да поштују своју традицију, Светог Саву, Доситеја, Вука. Нико Србима не може да забрани да имају и православце, и католике, и муслимане, и припаднике других вероисповести. Тј. да се у верском погледу понашају као и други европски народи. А то значи да нико Србима не може да забрани да се понашају онако како им следује: да буду субјект. А своју субјективност ће доказати тако што ће, баш као и други европски народи, имати научну дисциплину о себи, дакле србистику. Ништа друго.

Па ипак нема великих промена. Србистика у Србији још није институционализована.

Кад сам пре двадесетак и више година на мојој Катедри у Новом Саду покретао ова питања, мислио сам да се ради о некој лако решивој ствари. Ништа лакше него да се, поред катедара за англистику, германистику, хунгарологију, словакистику, румунистику, русинистику, јави и катедра за србистику. Показаће се да је баш то за неке снаге опасно, да баш тако нешто не желе. А зашто је опасно, зашто не желе србистику у систему других националних филологија, лакше ћемо схватити ако поставито контрапитање: Шта би се десило ако би се у Србији институционализовала србистика? Таква институционализација морала би да изазове промене па и потресе. Да подесетим на чувену Спинозину максиму: *Omnis afirmatio negatio est*. Свака афирмација јесте негација. Легализација србистике значила би негацију политике која је у Титовом периоду вођена у Матици и Академији, у Српској православној цркви, у образовном систему, у националној политици уопште. Многе предрасуде, неговане деценијама, мо-

рале би да буду одбачене; многе истине, које су биле поготово у југословенском периоду легализоване, морале би да буду де-ле-гализоване. Испливале би нове истине, легализовале би се неке старе вредности, али и неке нове вредности. Институционализација србистике, технички изводљива и потребна, ипак је преткретнички чин. Од Срба се тражи да буду субјект. А то ни многи Срби не желе. У питању је нешто што је Ерих Фром називао бекством од слободе. Многим Србима на важним местима и лакше је и лепше да кукумавче што су Срби постали објекти неправедне историје, него да се сами потруде да буду субјекти властите судбине.

Легализација србистике посебно би се тицала хрватске филологије. Самом легализацијом србистике кроатистика би изгубила основе. Нужно би се морало показати да је и језик којим се у хрватској говори као хрватским, у ствари српски језик; да је дубровачка књижевност настајала на српском језику; да је латиница којом се Хрвати служе, после прихватања српског језика за свој књижевни језик, израсла из српске традиције. Сама институционализација србистике морала би да као последицу има и прихватање става да су и Срби мултиконфесионалан народ, па према томе да има и Срба римокатоличке вере и Срба муслиманске вере. Цела зграда хрватске филологије би тим чином била уздрмана, изложена процесима делегитимизације. Опстали би ставови и идеје који могу да издрже проверу. Све што знам о историји филологије убеђује ме да схватим да хрватска филологија ову проверу не може издржати. Ето још једног објашњења зашто опстојава пракса да у Загребу може Факултет за кроатистику, а у Србији не може рецимо Институт за србистику. Чини се све да се ова делегализација не деси.

Па ипак, треба имати наде. Кад људи у Србији, али и Срби у целом свету, схвате о чему се ради, надам се да ће идеју о обнови србистике подржати. То је нешто што се тиче њиховог опстанка.

У сукобима Хрвати – Срби, међународна заједница је стајала на страни Хрвата.

Треба одмах нешто да рашчистимо. Популација која се осећа Хрватима – то је једно. Идеје које се пласирају као хрватске, уиме Хрвата, то је нешто друго. Сасвим јасно: имам против филолошких ставова ставова Ивана Деркоса, Ватрослава Јагића, Ивана Броза, Томислава Маретића, и имам против политике коју су водили Гај, Старчевић, Штросмајер, Јагић, Виктор Новак, Крлежа, Јосип Броз. Та је политика читаву популацију која говори једним језиком довела у веома лоше стање. Надам се да је у лоше стање довела бар део полпулације која се осећа Хрватима. Али идеје које су они заговарали не тичу се само популације која говори српским језиком (другим речима: истим језиком којим говоре они који се осећају Србима). У тексту *Историја и филологија*, који је објављен на почетку ове књиге, заступа се став да је главни узрочник Првог светског рата била аустро-хрватска идеја југословенства. То је теза која се може проверити.

Патолошке идеје, које су уграђене у аустро-хрватску идеју југословенства, нису биле делотворне само у случају Првог светског рата. У мојој књизи *Филологија и геополитика* анализирана је књига Самјуела Хантингтона *Сукоб цивилизација*. Моје анализе ставова водећег америчког геостратега показале су да су идеје о сукобу цивилизација пласирале сепаратистичке снаге у Хрватској између два светска рата. Нарочито у тексту *Велики механизам* (објављен је у књизи *Српско питање и србистика*, 2007) показао сам и како се Америка, као Велики механизам, користи за обрачунае на Балкану. Што значи да је и ова велика земља доживела да буде третирана као објект. Оно најлошије што се десило Србима, десило се и великој земљи као што је Америка. Нађени су начини да и Америка буде употребљена да се обори на свог дојучерашњег савезника, Србе. Већ се јасно показује да је Америка направила велику грешку и кад је увучена да бомбардује Србију 1999, а посебно да приликом бомбардовања употреби осиромашени уранијум. Постаће то јасно бар неким Американцима кад су схватили да се ово зло злим вратило две године касније када је рушењем највиших зграда у Њујорку побијено око 3000 људи. Размишљања у овом смеру потврђују да се баш Америка, употребљена као објект,

олако упустила у реализацију туђих ставова о сукобу цивилизација. А то је сукоб који чини неизвесним и судбину ове велике земље. Наравоученије из ове анализе јесте: као што су Немци и Аустријанци у Првом и Другом светском рату лоше прошли зато што су ишли за лошим идејама, тако у новије време лоше чине и Американци а чине и други. Српска народна пословица каже: Ко с ђаволом тикве сади о главу му се лупају.

Не треба очекивати да ће се свет и у будућности олако окретати против Срба, као што је било у случајевима када су хрватски идеолози водили игру. Има више разлога да се се од земаља и народа очекује да се понашају и разложно и принципијелно. А за такво понашање треба се мало и потрудити.

ДОГАЂАЈИ, ЕСТАБЛИШМЕНТИ, КРАТИЈЕ

Историја се бави догађајима; у догађајима учествују људи у различитим функцијама; један од главних међуљудских односа у историји јесте владање. Ова три издвојена феномена покушаћу да осветлим у посебним поглављима овог текста. Поглавља се зову: *Догађаји*, *Естаблишменти*, *Кратије*. А метод којим ћу ове проблеме осветљавати и овога пута биће, као и у свим мојим истраживачким радовима, метод дијалектике конкретног тоталитета.

I ДОГАЂАЈИ

Проблемом и појмом догађаја већ сам се бавио у књизи *Обнова логоцентризма* (2009) која је филозофског карактера. У књизи се полази од става да предмет сваког истраживања треба да буду чињенице. А чињенице се схватају као догађаји разних врста и подврста, али увек као конкретни догађаји. Такав однос према чињеницама није неки мој проналазак. Физичари новијег доба и на најмање честице гледају као на догађаје. Информацију о томе најпре сам срео у *Историји западне филозофије* Бертанда Расела. Ову идеју сам затим и сам прихватио, надоградио и коментарисао, у складу са методом дијалектике конкретног тоталитета, коју сам такође прихватио (од филозофа Косика) и такође надоградио. А у ком смеру је та надоградња ишла може се видети из поглавља које се у књизи бави баш овим проблемом. Ево његовог садржаја:

ЧИЊЕНИЦА КАО ДОГАЂАЈ

Чињеница као догађај (9). – Витгенштајн (12). – Чињеница као случај (15). – Шта значи реч догађај (17). – Структура догађаја (18). – Конкретан човек као догађај (19). – Ту-биће као дога-

ђај (21). – Цивилизација као догађај (22). – Откриће Лепенске цивилизације као догађај (23). – Драгослав Срејовић као догађај (23). – Откриће Лепенског Вира као вишедимензионални и вишезначни догађај (24). – Лепенски Вир као догађај од пре 9.000-6.000 година (26).

У овом поглављу, али и у више других мојих књига, нарочито оних књижевнотеоријске природе, приказана је на примерима плодотворност ове концепције. Захваљујући тој концепцији и могао сам, на принципијелно исти начин, да говорим не само о електрону као догађају, већ и о акценту, стиху, строфи, пемси, националној књижевности као догађају. Али и о човеку, народу, цивилизацији, земљи, космосу, као догађају. А пошто се свака чињеница може схватити као конкретни тоталитет, то истраживачу омогућује да чињенице, схваћене као догађаје, дели на опште, посебне и појединачне; да их доводи у везу једне са другима; да их тумачи у разноликом односима са другим чињеницама-догађајима.

На истим теоријским основама и на српски народ се може гледати као на конкретан историјски догађај (односно тоталитет). Али се као догађај може сагледавати и један део историје овог народа, рецимо његов средњи век, период под Турцима, или новији период: онај који почиње са устанцима почетком 19. века. Сваки од ових тоталитета може се сагледавати и у ширим и у ужим тоталитетима. А шири тоталитети могу да буду и догађаји кавкима се бави општа историја Европе и света.

Најважнији догађаји у новој српској историји

Све што се у новој српској историји дешавало у принципу може да буде важно са неке тачке гледишта. Али постоје ипак међу њима различити степени важности. По овом критерију, у новој српској историји можемо да издвојимо само неколико догађаја. То су: Први и Други српски устанак; Први светски рат; Други светски рат; разбијање Југославије.

Први и Други устанак, на почетку 19. века, могу се посматрати и као два одвојена догађаја. Али, упркос разликама ме-

ђу њима, они се могу схватити и као један исти догађај који се одвио у два одвојена чина. Оба догађаја имала су исте мотиве и исте циљеве, мада различите актере. Ти догађаји, виђени као целина, обележили су цео српски 19. век за који је карактеристична борба за обнову и успон српске државе и српског народа.

На сличан начин може се гледати и на Први и Други балкански рат, и на Први светски рат. И ти догађаји довели су, за свега неколико година, до огромних промена у српском народу. Мора се зато имати у виду и да су у све ове ратове Срби ушли као један народ, али и да су на крају, са стварањем нове државе, изашли посве другачије: као део једног трооплеменог и троименог народа Срба, Хрвата и Словенаца.

Други светски рат, и у српској историји има много веза са Првим. Са разлогом се на овај догађај гледа као на наставак Првог светског рата. Па ипак се и на њега, такође, може гледати и као на посебан догађај. А што се Срба тиче, главна промена до које је дошло на крају рата била је промена друштвеног система. Од привржености путу којим је дотле ишао, дакле капиталистичком путу, српски народ је, са победом комуниста, стављен на други историјски колосек: да иде путем којим је већ годинама ишао комунистички Совјетски савез. Друга битна промена десила се током постојања нове државе. У прву Југославију ушли као племе једног троименог народа, а кроз процес разбијања друге Југославије, из ње су изашли као један од шест народа.

Последњи велики догађај у историји српског народа, у овом низу, јесте разбијање Друге Југославије, Титове. Тиме се практично завршава српски 20. век. Из тог чина српски народ је изашао раскомадан, облаћен, стављен на оптуженичку клупу. Да се тако нешто десило, то сви виде: види и обичан народ, виде и политичари, виде и историчари. Али обично се не питају зашто је до тога дошло. Као писац који потиче из српског народа, и који се бави херменеутиком разних догађаја, па и оних из националне историје, сматрам да у приступу историји српског народа треба нешто битно променити. Да би се схватиле промене које су наш народ задесиле, морају се користити нови појмовни апа-

рати и примењивати друге методологије изучавања. Другачије од оних које су на делу а бесплодне су.

Идејне основе догађаја из новије српске историје

Метод који примењујем у погледима на новију српску историју у основи је исти као и онај који сам примењивао у изучавању књижевних и филолошких појава уопште. И у тој области бавио сам се превасходно идејама (у другој терминологији: парадигмама, моделима, обрасцима). А главни смер тих истраживања било је настојање да се продре у логос сваког догађаја. Што практично значи: да се одговори на питање каква је идејна основа овако издвојених догађаја.

Ево како, у пракси, та настојања изгледају.

а) Ако, на пример, хоће да се сагледа смисао српских устанака на почетку 19. века, онда није довољно ограничити се на описивање догађаја који су окупљали сељаке и хајдуке у Марићевићевој јаруги (1804) или у Такову (1815) да дижу устанке. Идеја о националном ослобођењу српског народа и обнови српске државе имала је много дубље корене. О томе сведочи постојање *Славеносрпских хроника* Ђорђа Бранковића (1645-1711), књиге која није била објављена, али је, из рукописа, зрачила ослободитељским идејама. Зато на Први српски устанак под Карађорђем треба гледати и као на конкретан одзив на идеје које су претходно већ постојале. Јесте чињеница да се Доситеј Обрадовић одазвао Карађорђевој позиви да и сам дође у устаничку Србију. Али је чињеница такође и да је Доситеј био је значајан идеолог српског народа и пре него што је Карађорђе ступио на историјску сцену. Његов одлазак у Србију на Карађорђе позив био је одзив на идеје које је српска интелектуална елита пројектовала а сељачка раја у Србији изводила. Нужно је зато да се овај крупан прекретнички догађај увек има у виду као тоталитет (целина) који је састављен од низа мањих целина и подцелина. Таква концепција већ обавезује на разматрање истог догађаја у разним смеровима.

Нужно је, такође, имати у виду и да је оно што се у Србији дешавало у првој половини 19. века било у складу са идејама које су биле доминатне у Европи, поготово средњој. Вук у Бечу, а Милош у Србији, деловали су у духу истог програма. А да је тако, о томе сведочи најбоље Леополд Ранке, аутор књиге *Српска револуција* (1829) коју је сачинио у сарадњи са Вуком. На истом идејном програму протекао је цео српски 19. век, све до Првог светског рата, са којим стварно и почиње 20. век. Онај век који се може схватити као један догађај.

б) Са исте методолошке тачке гледишта нужно је знати да су догађајима који су довели до стварања Југославије претходили и идеје, а поготово она која је позната и идентификована као Штросмајерова идеја југословенства, а која потиче из средине 19. века. Ова идеја почивала је на ставу да су три балканска словенска народа, Срби, Хрвати и Словенци, један народ, троимен и троплемен, који говори једним језиком. Стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на крају Првог светског рата, може да посведочи и да је Штросмајерова идеја у основи била остварена. Опет у духу Штросмајерове идеје југословенства нешто касније, 1929. и дошло је до преименовања државе у Краљевина Југославија. Овај случај показује да је важно разликовати идеју од њених реализатора. Нема никакве сумње да је Југославија настала као последица победе српске војске. И зато је она била остварена у виду самосталне државе, а не као аустријска федерална јединица како је Штросмајер замишљао. Упркос томе, не може се избећи констатација да је управо Александар Карађорђевић био највећи реализатор Штросмајерове идеје југословенства. Од историчара се може очекивати да ове чињенице не заобилазе и не забашурују, као што обично чине.

Ако се на Први светски рат гледа као на велику прекретницу у историји српског народа, онда се и на балканске ратове мора гледати као на догађаје који су водили оном великом преокрету. Овај велики преокрет има и свој почетак у догађајима који више нису идеје, већ препознатљива историјска збивања. Почетак преокрета који је дошао са Првим светским ратом, треба

видети још у 1903. када је убијен краљ Александар Обреновић, а за краља доведен из емиграције Петар Први Карађорђевић. Све што се у династији Обреновић радило на плану уједињења Срба и њиховом односу са другим балканским народима, превасходно словенским, било је у складу са српском идејом југословенства, а не са идејом Штросмајеровом. Логика каже да се Штросмајерова идеја југословенства не би никако могла остварити да су Обреновићи остали на власти и водили политику у истом смеру. Ако је остварење Штросмајерове идеје био циљ, онда је династија Обреновић морала да нестане са сцене. А да оде са сцене потрудиће се снаге којима је такав одлазак највише одговарао. Па ипак не може да се каже да је краљ Петар Први Карађорђевић ову политику претходне династије променио. Први његов велики потез био је прослава 100 година Првог српског устанка под Карађорђем. Никад пре тога српска идеја југословенства није јасно испољена као 1904. када су били организовани изложбе југословенских уметника и конгреси југословенских књижевника у Београду и Софији. На овим скуповима, који су имали и манифестни карактер, било је резервисано место за представнике сва четири словенска народа на Балкану: Бугаре, Србе, Хрвате и Словенце. (На конгресу југословенских књижевника у Софији већ није било хрватских представника). У духу српске идеје југословенства био је организован и Први балкански рат који је настао на савезу балканских држава: Србије, Црне Горе, Грчке и Бугарске у борби за ослобођење од Турака.

Али већ после Првог балканског рата ситуација на Балкану почиње да се мења. Године 1912. створена је Албанија, а Други балкански рат је настао тако што је Бугарска (под династојом Кобург) изненада напала Србију. Самим тиме остварене су битне претпоставке за остваривање аустро-хрватске идеје југословенства. После свега што се Србима у 20. веку десило, не може се заобићи чињеница да је само стварање Југославије било у раскораку са српским националним програмом. Од старања прве Југославије, Срби напуштају свој национални програм, усвајају туђи, што значи да су од субјекта постали објект остваривања туђих идеја.

в) Промена друштвеног система до које је дошло после Другог светског рата, такође је била усмерена против српских интереса, онаквих како су их виделе леве снаге у српском друштву. Те леве снаге имале су програме које је лако било идентификовати. У 19. веку то је била Социјалистичка партија Србије Светозара Марковића. Њен програм се касније утопио у програм Радикалне странке Николе Пашића. После стварања Југославије, српски комунисти имали су своје прваке који су били прихваћени и као партијски прваци новоформиране Краљевине. Ти прваци су били Филип Филиповић и Сима Марковић. Обојица су страдали у Совјетском савезу у стаљинистичким чисткама. Из тих чистки је изникло ново руководство Комунистичке партије Југославије са Јосипом Брозом на челу. Први његов потез био је да оснује комунистичке партије Хрватске и Словеније, што је наговештавало да је нови комунистички лидер, већ на почетку своје каријере, наговештавао разбијање Југославије. Та стратегија ће се показати почетком 90-тих година када су ове две партије, а потом и републике Хрватска и Словенија, напустиле југословенски оквир.

Нема никаквог спора да је Тито био централна фигура Друге Југославије. Спорно је само тумачење његовог деловања. Тито је имао и речи и аргументе да мобилише свет широм Југославије да се бори за њено јединство. Не могу се ни накнадно спорити веома позитивни резултати који су настајали подстицањем његовим реториским исказима. На жалост, показало се да је тако чинио из тактичких разлога, да би стратешки остваривао своје резервне планове. А резервни планови ће се показати, и то преко његових следбеника, само десетак година после његове смрти, када је разбијена Југославија, а створене независна Хрватска и Словенија..

Српска историографија имала је добре инструменте да осветли ову двострукост у Титовој политици. Један од њених највећих успеха јесте у откривању начина како је Тито, као обавештајцац НКВД, успео да ликвидира све своје конкуренте и да освоји власт у Партији. Није, међутим, успела да осветли главну идеју коју је Тито остваривао. Верујем да је мени то пошло за

руком у књизи *Титаник* (2012), нарочито у поглављу *Тито као реализатор хрватског филолошког програма*.

г) Југославија, којом је обележен један период у модерној српској историји, имала је два главна владара: Александра Карађорђевића и Јосипа Броза Тита. Главни човек прве Југославије, краљ Александар, радио је и на стварању и али и на очувању Југославије. Десет година после његове смрти, након свих страдања, Југославија је 1944. била обновљена. Десет година после Титове смрти Југославија је била у крви разбијена. Један од главних разлога за тај чин био је у политици која је дотле вођена по формули „слаба Србија јака Југославија“. Да је таква неписана формула постојала сведочио је првак Македоније Лазар Колишевски, Титов следбеник, али следбеник јавног Титовог програма по којем је Југославија требало да опстане.

Виђење различитих могућности

Прихватајући став да су познате нам идеје довеле до догађаја којима смо се бавили, подразумева и став да би неке друге могле да доведу до другачијих догађања. Могућности могу да буду разне, али међу њима посебно треба обратити пажњу на оне опозитне. Ако имамо у виду поменута четири главна догађаја, можемо размотрити и те могућности. Њих ћемо размотрити у следећим одељцима: 1) *Самостална Србија*, 2) *Прва Југославија*, 3) *Друга Југославија*. 4. *Разбијање Југославије*.

1. Самостална Србија.

а) Историчари који се баве овим периодом српске историје, обично поклањају пажњу династијама и династичким борбама присталица Карађорђевића и Обреновића. А посве у други план стављају филолошке проблеме.

Са становишта које се овде заступа, главне дилеме које је српски народ имао да решава, у процесу свог осамостаљивања,

тицале су се филолошког програма; односно српског националног програма. И то је био процес који се одвијао кроз сукобе.

Нема спора око тога да је главни српски филолог тога периода био Вук Караџић. Он се и данас као такав слави. Али се стављају под тепих његови ставови: да су Срби они који говоре српским језиком, језиком својих предака, свеједно које вере били и свеједно у којим државама живели. Ставља се под тепих да су овакви Вукови ставови конкретизовани европски ставови на српском случају: да они не представљају српски државни програм, већ српски филолошки и национални програм који је у пуној мери сагласан са програмима других европских народа.

Србија је логосом историјских догађаја натерана да опет буде самостална. Као што се сетила да има и грб, и химну и заставу, најприродније би било да се сети да је имала и да може да има и свој филолошки, односно национални програм.

2. Прва Југославија

Није свеједно да ли су српски историчари, идеолози и политичари свесни како су Срби ушли у ратове за ослобођење и како су из њих изашли. Није свеједно да ли они знају да су у Први светски рат Срби ушли као народ а из њега изашли као пољем једног троименог и троплеменог народа. Та свест тиче се великог преокрета који се у међувремену десио. Били су, како тако, пре овог Великог рата субјект своје историје, а постали су постали објект туђих идеја. Овај преобрат тиче се односа према националном програму. Дотле су следили српски национални програм и српску идеју југословенства, а у новој држави прихватили хрватски програм под именом југословенства; напустили су србистiku а порихватили сербократику.

Био је један тренутак у том процесу кад је било људи који су схватили оно што се збило и имали су представе о могућим последицама. Управо као победници Срби су били стављени у дилему: да ли правити Југославију или не. Да је таква дилема постојала, сведочи писмо војводе Живојина Мишића регенту Александру од 1919. године у којем предлаже да српска војска

не улази у несрпске крајеве, што значи да не прихвати стварање Југославије.

Докле год су Срби имали главну власт у Југославији, тј. докле год је династија Карађорђевића имала власт у земљи, постојала је и идеја о ампутацији Хрватске и Словеније, или бар одређивања српског простора у заједничкој држави. Један од израза такве идеје било је и стварање Српског културног клуба на иницијативу Слободана Јовановића. Али ни Јовановић није био спреман да ту идеју преломи у смеру српске идеје југословенства. А кад је постао председник избегличке југословенске Владе у Лондону током Другог светског рата, он је поставио Дражу Михаиловића за министра војног и команданта Југословенске војске у отаџбини. До краја живота историчар Васо Чубриловић, младобосанац, заговарао је југословенску идеју.

3. Друга Југославија

У сукобима током Другог светског рата на сцени су три покрета (по редоследу појављивања): усташки, четнички, партизански. Усташки, профашистички, наступа са тезом да треба разбити Југославију; четнички, прозападни, наступа са тезом да треба обновити предратну Југославију, само је треба реформисати; трећи, прокомунистички и просовјетски, наступа са програмом да треба сачувати Југославију али јој променити друштвени систем и то по угледу на Совјетски савез.

Уочљива је чињеница да су оба антифашистичка покрета, у којима је било већина Срба, била за то да се Југославија сачува и обнови. Против обнове били су сепаратистички усташки покрет који је имао циљ да створи велику Хрватску. Али је против обнове Југославије био међу Србима и један појединац, Јован Дучић, који је пред смрт 1943. изнео тезу да Југославију не треба обнављати. Дучић се бојао да је Југославија пројект без перспективе.

Догађаји у постјугословенском периоду, бацају ново светло на ове сукобљене стране. Југославија више не постоји, не постоји ни социјалистичко друштвено уређење; на делу је обнова

демократског и капиталистичког уређења на простору целе бивше државе. Од три сукобљене стране, испало је да су најмање остварени циљеви победничког покрета, партизанског. То се десило зато што је вођа овог покрета, Јосип Броз Тито, једно говорио а друго радио. Један од најранијих српских партизана, у време разбијања Југославије, песник Танасије Младеновић, јавно је изјави: „Ми, српски комунисти, објективно смо издали свој народ.“

4. Разбијање Југославије

Није тешко објаснити како је стварно дошло до разбијања Југославије. Главни разбијач Југославије био је Фрањо Туђман, прво Павелићев па Титов генерал, Титов јавни противник од Масовног покрета око 1970-те године, али и истомишљеник у стратешким пројектима за остваривање хрватског филолошког програма. Југославија је била разбијена по границама република које је Тито установио, по пројектима међунационалних сукоба популација које је Тито прогласио за посебне народе. Разбијање Југославије пратили су сценарији и пројекти који ће свету пласирати своју слику дешавања.

5. Постјугословенски, посттитовски период

Најдрастичнији резултати разбијања Југославије показали су се на филолошком плану. Језик који се некад називао само српски, па српскохрватски, сада има више назива: српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки. Подручје Западног Балкана, како се сада третира бивша Југославија, стоји пред Европом. Европа не тражи од тог подручја да се и у филолошком погледу понаша као и свет другде у Европи. Али не забрањује нити може да забрани да се и на овом плану примењују исти европски принципи као и у другим областима живота.

Да је српска ситуација у постјугословенском периоду лоша, то сви виде и сви знају. Али и у том лошем постоји и нешто добро. Срби су доведени у ситуацију да се понашају као субјект,

а не као објект, посебно на филолошком плану. Ту могућност су схватили присталице Покрета за обнову србистике. Али су у реализацији свога програма наишли на велике препреке.

У следећа два одељка овог текста, *Естаблишменти* и *Кратије*, посветићемо пажњу овим препрекама.

II ЕСТАБЛИШМЕНТИ

Народ није нешто што постоји одувек. То је најпре популација која прво постоји као могућност народа. Главни услов да би једна популација постала народ јесте да има језик који је сама створила и који од ње чини једну природну језичку заједницу. Један од кључних доказа за такву тврдњу јесте израз језици којим су некад означавани народи: дакле популације које су се споразумевале на језику који су саме створиле.

Данас је у свету развијених комуникација ситуација много сложенија. Разне популације имају и различите језичке ситуације. Али је и ту могуће снаћи се ако се прави разлика између природне језичке заједнице и комуникативних језичких заједница.

Комуникативну језичку заједницу могу чинити и популације које су створиле један језик, али и више народа који прихватају да се служе туђим језиком. Пример такве језичке заједнице представљају бројне етничке заједнице Јужне Америке које се служе шпанским или бројне етничке заједнице у Северној Америци које се служе енглеским језиком. У Ирској се ова разлика још лакше може уочити. У њој се говори и пише на два језика: на ирском, као националном језику Ираца, и на енглеском као на језику комуникације. Јевреји, који су присутни у многим великим културама, обнављају језик Јевреја, хебрејски или јидиш. На тај начин потврђују да имају основно обележје сваког народа, свој језик.

Да би нека популација, која само потенцијално егзистира као народ, и стварно постала народ, нужно је да стекне свест о себи. Обично ту свест стиче колективним памћењем догађаја и личности из прошлости; неговањем митова, обичаја и колектив-

них вредности. Обележје народа нека популација стиче ако створи заједничку књижевност на свом језику. Народ може да постоји и без националне државе, а уколико такву државу стекне, он чини још један корак у потврди свог постојања: постаје нација. Појам нације се с правом везује за постојање државе. Историја је, међутим, показала да се нација може градити и у државним заједницама које негују заједништво више етничких група, и делова појединих народа. Примери таквих нација су ретки, али они постоје. То су, рецимо, Швајцарска, Белгија, Сједињене Америчке Државе.

Срби су још у средњем веку имали и народ и државу. Али у то време државе се још нису правиле по националном критерију, већ више по владалачкој и војној снази појединих племића или породица (династија). А кад су у новој историји старали националну државу, они су се према том чину односили као према обнављању старе средњовековне државе. Тако су, у време романтизма, чинили и други народи.

Обнављајући државу почетком 19. века, Срби су практично почињали од почетка. Најпре се раја побунила против вековних окупатора, Турака. Сам чин ове побуне водио је ка хомогенизацији популације на једном делу националног простора. Хомогенизација се вршила око истакнутих личности који су служили и као вође и као симболи националног програма.

Познато је и како је тај процес стварања/обнављања државе код Срба текао. Најпре су се, међу побуњеницима, издвојили они који су могли да буду вође устаника. То је у Првом устанку био Карађорђе, а у Другом Милош. Они су власт наметали помоћу својих момака: људи који ће им бити и послушни и верни. У тим момцима, који су беспоговорно спроводили њихову вољу, треба видети зачетке српског естаблишмента. А кад су преко својих момака освојили власт над деловима српске популације, своју моћ су морали да образлажу програмима и према њима да стварају институције националне државе. Оно што су морали старати јесте *естаблишмент* помоћу којег би остварили програмске циљеве. Естаблишмент је најсложенија категорија у процесу функционисању нације. Народ може опстајати без еста-

блишмента, али нација не може. Зато овој категорији треба посветити посебну пажњу.

Шта је то естаблишмент?

Израз естаблишмент се ређе употребљава у историјским и социјалним студијама. За сада се више користи у жаргону. И то у значењу: чланови друштва који неслужбено, посредно утичу на разне видове јавног живота, на политику, културу итд. Нама овај израз добро дође да представимо процесе обликовања националне државе. Али и за опис актуелног функционисања Србије.

Естаблишмент је израз из енглеског језика. Потиче из истог корена као и француски израз етаблирати, а то значи поставити, наметнути, прогласити. Израз естаблишмент значи постава. Његово значење ће се боље разумети ако обратимо пажњу на начин успостављања власти књаза Милоша. Он се само на почетку тог процеса могао ослањати на своје момке. А затим се морао ослањати и на кнезове (себе је прогласио књазом да би се од њих разликовао), на војне заповеднике, затим на полицијске службенике, на чиновнике, па на школоване правнике. Затим је, по угледу на друге државе, морао развијати просвету, штампу, разне институције. На питање: зашто је тако радио, тачан одговор је: градио је продужетке своје владавине успостављајући естаблишмент. Функција је тог сложеног организма да послужи спровођењу његове власти. Временом је ова функција постајала све сложенија и све одређенија. Естаблишмент је, с једне стране, требало да послужи као продужена рука власти; са друге стране, морао је да буде прављен по угледу на сличне поставе у организованим земљама; с треће стране, постајао је све самосталнији; с четврте, постајао је медиј преко којег се остваривала комуникација између власти и народа. И тако даље.

На питање да ли су Срби и Србија у процесу обнављања/настајања властите државе имали свој национални програм, сасвим је јасан одговор. Срби су дизали устанке ослањајући се на национални програм. Овај програм су учврстили помоћу фи-

лолошког програма израслог на европским идејама које су им дошле преко Доситеја и Вука. А државни програм се остваривао и према визијама и према могућностима.

Процеси израстања српског народа у нацију били су дуги, најмање праволинијски. Па ипак су водили у правом смеру. Србија је током 19. века израсла у праву правцату европску државу. Заслуге за то, између осталог, припадају и естаблишменту који је деценијама изграђиван.

Прва Југославија

Промене које су наступиле стварањем Југославије 1918. године нису се на видљив начин и одмах показале. Ова држава је довела до бољитка за већи део популације коју је окупила. Промене које су се њеним стварањем десиле, у посебан положај довела је естаблишмент раније Краљевине Србије. Нова држава имала је другачији и национални и државни програм. Српски национални и државни програм морао се заменити југословенским. Природно је што се стари естаблишмент, стваран за један програм, у овај нови програм тешко уклапао, иако је владајућа династија остала иста, Карађорђевићи.

Постоји једно незаобилазно сведочанство које о тим променама говори. То је књига Арчибалда Рајса *Чујте, Срби!* Рајс је констатовао да су се међу Србима десиле велике промене. То није био онај народ којем се он придружио у најтежим тренуцима, 1914. То је, по њему, био други народ, а том народу је он упућивао горке речи упозорења. Ако, међутим, анализирамо његове увиде у промене, мораћемо да их вежемо не за народ као целину, већ за онај естаблишмент који је требало да следи нови програм, и национални и државни, дакле програм југословенски. Највидљивије промене које су са стварањем Југославије дошле биле су на филолошком плану. Уместо србистике, естаблишмент нове државе имао је да спроводи програм југославистике и сербокроатистике. Ова држава трајала је само 22 године па није ни било времена да се започети филолошки процеси одвију до краја, евентуално да се преусмере.

Друга Југославија

Промене које су наступиле са победом комуниста са Јосипом Брозом Титом на челу тицале су се целе популације тадашње Југославије. Али су се највише тицале једног њеног слоја, баш естаблишмента. За новоонастале прилике комплетан стари естаблишмент морао је да буде замењен новим. Овај новостворени естаблишмент имао је функцију да на нов начин обликује односе у целој југословенској популацији ради циљева новог режима. Функција новоуспостављеног естаблишмента показаше се нарочито у положају главних српских националних институција: Матице српске и Српске краљевске академије. Оне су морале да се промене, пре свега да промене свој естаблишмент. А овај нови естаблишмент ће имати задатак да промени и цео научно-образовни систем у земљи.

Постјугословенски период

Да би се догађаји који су се збили током разбијања Југославије правилније схватили, нужно је разликовати популације широм Југославије и естаблишменте који ову разноврсну популацију представљају. Интереси ове две категорије: популације и естаблишмената, могу се делимично поклапати, али се могу и битно разликовати. Ако четврт века после разбијања Југославије можемо да кажемо да су практично сви њени делови данас у лошијем положају него што су били у Југославији, не можемо тако да кажемо и за естаблишменте држава које су настале на тлу бивше заједничке државе. Има разлога да се верује да неки од њих могу да констатују да су своје циљеве постигли.

Разбијање Југославије за Србе је било нешто неочекивано. Овакав развој догађаја није очекивала ни врхушка на власти, а није очекивао ни естаблишмент у Србији за који би могло да се каже да је српски (јер су га, превасходно, чинили Срби). Овај естаблишмент, био је обликован за остваривање југословенског програма, а не српског. Пошто га историјске промене нису уздрмале ни промениле, он је наставио да функционише. Ма колико био у раскораку са националним интересима, он се понашао у

складу са својим интересом, са интересом друштвене групе коју већ успостављени естаблишмент представља. А главни је његов интерес да опстане као естаблишмент. Останак у игри, то је, изгледа, једина сврха овог естаблишмента.

Покрет за обнову србистике

Са појавом филолога које окупља Покрет за обнову србистике, показало се да Срби имају и традицију на коју могу да се ослоне, да су имали и да имају и филолошки и национални програм, да за српски народ и у новој историској ситуацији има перспективе. Српски народ више не мора да буде само објект туђих пројекција. Он опет добија могућност да буде субјект властите судбине. Било би природно да су појаву филолога ове оријентације као добродошлу дочекали и медији и власти, па и шира популација. Међутим, није се то догодило. Нема основа да се тврди да појава ових филолога није добила подршку од популације чије интересе заступа. Са широм популацијом они изравно и не могу да комуницирају, већ то могу да чине само преко посредника, дакле преко делова постојећег естаблишмента, који утиче на језичку, научну и културну политику. Показаће се да је главни противник нове оријентације у филологији постојећи естаблишмент, онај који је успостављен у Титово време. Постојећи естаблишмент се, изгледа, добрано потрудио да се ставови и активности присталица Покрета за обнову србистике игноришу, прикривају, маргинализују. За овакав однос естаблишмент је нашао савезнике у медијима, али и међу представницима политичког света, оног који је на власти, као и оног који се бори да власт освоји.

Организовани отпор естаблишмента посебно се испојио у односу на чињеницу да Срби, упркос свих настојања, још увек немају научну дисциплину о себи. Та чињеница је највидљивија ако схватимо да у Србији не постоје катедре за србистику, а постоје катедре за многе националне филологије других народа. Ова датост је повезана са владањем, односно са видовима и об-

лицима владања. Проблемима владања бавићемо се зато посебно у одељку који следи под именом *Кратије*.

III КРАТИЈЕ

За нашу реч владање чешће се употребљава грчка реч кра-тија (која долази од израза кратос, владати). Изрази: тиранокра-тија, бирократија, демократија, партиократија, полициократија, медијакратија, означавају разне облике владавине над људима. Само подсећање на ове изразе, али и на њихов садржај, требало би да допринесе сагледавању сложености проблема са којим се суочавамо. Да бисмо спознали функционисање естаблишмента који сада влада Србијом нужно је да се обрати пажња на његове конкретне облике. Ево запажања о неким од тих облика:

Тиранокрација. – За естаблишмент, успостављан у другој Југославији, Титовој, имплицитно је важило правило да „нема демократије за непријатеље демократије“. А међу непријатеље су били убрајани, по правилу, они који су били спремни да заступају српски интерес и традицију. Ето и корена понашања владајућег естаблишмента према самој идеји да треба обновити србистику. Србистика, то је нешто што доводи у питање позицију естаблишмента успостављеног у време титоизма. Такав страх од урушавања властитих позиција, на пример, овај естаблишмент нема кад је у питању гејпопулација. Зато се и даје велики простор разговорима о овој и сличним темама. А избегава да се и говори о циљевима Покрета за обнову србистике. Ко зна куда би нас разговори одвели када би само почели! Зато је боље да се о томе ћути. Србистика у Србији није забрањена, али је то тема о којој се не говори.

Бирократија. – Смисао естаблишмента који је створен у Титово време био је да спроводи налоге „одозго до доле“. У ова времена бирократе се нису регрутовале само међу чиновништвом, већ је бирократски однос прожимао све делове система, посебно онај најважнији, образовни систем. Тај смисао је задржао и естаблишмент који функционише у посттитовска времена.

Он је усмерен да поткрати све што је предугачко, да умртвљује импулсе свега стваралачког.

Полициократија. – Један од главних стубова Титове владавине темељио се на полицији, и то више тајној него јавној. Тајне службе држале су под контролом и власт и опозицију, и интелигенцију и медије. Има основа за сумњу да су бар неки делови садашњих тајних служби у Србији повезани са ранијим центрима моћи који постоје изван Србије. Тако постаје јасна и видљива функција полициократије. Она је до сада ефикасно успевала да спречи покушаје институционализује научне дисциплине о Србима. Резултат је познат и видљив: у Србији се не дешава оно што се природно дешава у другим земљама на плану националне филологије.

Медијакратија. – У Титово време сви медији су били под контролом инструмената режима, јер су управо медији били један од видова продужетака власти. Важило је правило: догодило се оно што су медији објавили да се догодило; важи као истина оно што медији прогласе за истину. Од пада комунизма изгледа да се нешто од начина контроле над медијима променило. Али се ни у овој области није променио однос према потреби да се обнови србистика, што значио да се медији нису ослободили контроле. Питање је само ко их контролише. Али су учинци те контроле очигледно негативни. Као значајан чинилац садашњег естаблишмента, медији и даље управљају душама, знањима и перспективама нашег народа, а резултати су толико лоши да има основе за оптужбе против владавине медиократије.

Демократија. – Демократије у стварном животу можда нема. Али она и даље опстаје као идеал ка коме се тежи. Структуре које данас имају политичку, финансијску и другу моћ у Србији највише би учиниле за национални интерес који номинално заступају ако би се употребио најосновнији облик сваке демократије: да се чује и друга страна. Та шанса би, верујем, учинила да се усагласе национални интереси и интереси демократски изабраних структура. Такво усаглашавање изродило би потребу и да дође до битних промена у сфери српског естаблишмента:

оног који постоји и оног који нам је потребан. Разни облици кратија спречавају да се тако нешто деси.

Партиократија. – Пошто је у Другој Југославији на власти била само једна партија, комунистичка, за естаблишмент који је тој власти служио устаљен је израз партиократија. Партиократија је стварала естаблишмент који ће спроводити Титов национални програм. Тај програм сам у књизи *Титаник* идентификовао као хрватски филолошки програм. Од разбијања Југославије и осамостаљења Србије сменило се на кормилу државе више партија. Свака од њих је стварала сопствени партијски естаблишмент. Али ниједна се није потрудила да створи национални естаблишмент. То и не би било могуће без ослањања на националну филолошку традицију. Тако су Срби данас као у безваздушном простору. Имају и популацију којој је програм потребан, и имају и традицију и формулисан и национални и филолошки програм. Али немају естаблишмент који би успоставио везу између ова два чиниоца.

Треба веровати да ће се појавити тренутак када ће коцке почети да се слажу. За такву ситуацију треба се припремити.

ЗАКЉУЧАК

Кад је дошло до разбијања Југославије, један од ауторитета међу српским интелектуалцима, Драган Недељковић, изнео је став да је стање српског народа лоше зато што је заказала српска елита. Тачнија дијагноза би била ако би се рекло да је заказао српски естаблишмент. Догађаји су показали да српска елита може да буде и у естаблишменту, али и изван њега. Кад се естаблишмент буде конституисао око стварне српске елите, онда ће се и у овом домену ситуација променити.

У годинама после разбијања Југославије ипак су појавили нови путокази. Појава филолога са идејом да треба обновити научну дисциплину о Србима из предјугословенског периода, њихово деловање и резултати, показали су да на путу ка променама постоји једна моћна препрека: постојећи естаблишмент. Овај естаблишмент, етаблиран у другој Југославији, очигледно не од-

говара данашњим потребама српског народа. А пошто је и даље под контролом снага које су га вероватно и у претходном периоду контролисале, он опстојава прилагођавајући се променама, али по правилу тако што ставља властите интересе изнад општих. Ако доброхотне власти на челу државе хоће стварни бољитак за народ који представљају, оне ће морати да се потруде да се овај естаблишмент измени. Тачније: дужне су да створе услове за његову демократску промену.

ПРИРОДНА АЛБАНИЈА И ПРИРОДНА СРБИЈА

Интервју Биљане Живковић са Петром Милосављевићем

У мојој књизи разговора са Вама, професоре Милосављевићу, под насловом „О српском питању“ (2012) у одељку „О српском националном програму“, једно од питања гласило је: „Велика Србија или Природна Србија“?

После оне утакмице између Србије и Албаније од 16. октобра 2014. почело се интензивније говорити о теми Велика Албанија или Природна Албанија?

Какав је Ваш коментар?

Утакмица од 16. октобра памтиће се по дрону који је улетео изнад стадиона носећи једну крпу. Схваћено је да та крпа представља Велику Албанију у непостојећим, замишљеним границама. Тај инцидент довео је до прекида утакмице. Потом је изазвао манифестације одушевљења Шиптара у Грчкој, Македонији, Србији (на Косову и Метохији) и у Црној Гори, који су себе већ видели у границама тако исцртане Велике Албаније. У Републици Србији се реаговало дипломатским и политичим средствима, али је било и насилних реакција појединаца. Тако су у Војводини нападнуте пекаре у власништву Албанаца. Објављено је убрзо да је већина ових насилника похапшена.

О томе шта је било учртано на платну које је улетело на фудбалски стадион добили смо два различита тумачења.

По једном тумачењу, то је била мапа Велике Албаније. У таквом виђењу сагласни су и премијер Србије Александар Вучић и премијер Албаније Еди Рама без обзира што о томе они имају различите вредносне оцене.

Друго тумачење, које се могло се чути на телевизији, изрекао је Азем Власи, шиптарски политичар из Приштине још у Титовом периоду. Господин Власи је изнео став да је то била застава Природне Албаније.

У поменутом разговору са вама већ сам тумачио разлике између израза Велика Србија и Природна Србија. Сада, треба обратити пажњу и на разлике између термина Велика Албанија и Природна Албанија.

У чему је та разлика?

Разлика је између два програма који се тим симболима изражавају. Та два програма, у неким случајевима, блиски су, па се комбинују или замењују. Потребно је зато јасно разликовати њихов садржај и програмске концепције које они подразумевају. Један од тих појмова тиче се државног и међународног права, а други полази од природног права. Та два права се разликују, а у пракси често и искључују. Само ако се оба имају у виду, могуће је доћи до повољних и прихватљивих решења.

Показао сам то на примеру разлике између Велике Немачке и Природне Немачке. Те две Немачке немају у виду исти простор. Природна Немачка простира се на простору држава: Немачке, Аустрије, Лихтенштајна и дела Швајцарске. Сви Немци, на овако означеном простору, очигледно, не живе у једној држави. Али сви Немци на том простору могу да живе нормално, дакле, и као Немци. А то значи да негују свој немачки језик и друге видове немачке културе. Слично је и са Французима који живе на подручју Француске, Швајцарске, Белгије, Луксембурга. Они се налазе на једном простору о коме се може говорити као о Природној Француској, који је различит од простора Републике Француске.

Уколико би се истакао принцип да сви Немци или сви Французи треба да живе у једној држави, такав принцип би могао да угрози опстанак других поменутих држава у којима они живе. Опстанак не само других држава већ и народа угрожавају пројекти којима се с правом придаје епитет Велика, рецимо Ве-

лика Немачка, Велика Мађарска, Велика Србија. Јер такви пројекти сежу мимо језичко-етничких простора.

У великој мери оваква поређења се могу наћи и у случајевима других малобројнијих европских народа. Узмимо за пример прве суседе Срба, Мађаре. Природна Мађарска није исто што и данашња Република Мађарска, а није исто што и Велика Мађарска каква постоји у пројекцијама. Природна Мађарска данас, осим постојеће државе са овим именом, захватала би и делове Србије, делове Румуније и делове Словачке. Принципијелан је став да Мађари у свим поменутиим државама могу нормално да негују свој језик и своју културу. Наравно, исти принцип треба да се примењује и кад су у питању други народи, на пример Словенци, Словази, Румуни, Бугари или, пак, Срби.

Ово државно-правно и политичко искуство нашег времена довољно је да се уочи разлика између појмова Велика Албанија и Природна Албанија. Шта би то била Природна Албанија? То би био простор насељен Албанцима (ја радије употребљавам име Шиптари којим себе називају припадници тога народа). Он захвата Албанију, делове Грчке, Македоније, Црне Горе, Србије (са Косовом и Метохијом и шире). Сматрам да Албанци (Шиптари) и у властитој националној држави и мимо ње, треба да имају права која припадају другим европским народима, рецимо Немци, Французи, Мађари и други.

Друга је, међутим, ствар са Великом Албанијом која представља великоалбански државни програм. Таква Албанија би обухватала не само просторе на којима Албанци (Шиптари) живе, у већини или измешани другима, већ и шире просторе. Овакви пројекти Велике Албаније угрожавају опстанак околних држава: Србије, Црне Горе, Македоније и Грчке. А кад се тако схвати појам Велике Албаније која већ има и симбол као што је застава, тада такав пројекат доводи у питање интегритет и суверенитет других држава и нарушава постојећи међународни поредак.

Отпет питање: Велика Србија и Природна Србија?

Природна Србија би се односила на простор на којем се говори српским језиком. Таква природна Србија се сасвим лако може уочити на дијалектолошким картама које представљају српски јзик. По традицији, која је важила све до југословенског периода, свест о таквој Природној Србији је свакако постојала. Она се заснивала на поимању и српског језика и српског народа какво су успоставили слависти, а прихватили и Срби.

О простирању српског народа и српског језика у 19. веку говоре различити статистички подаци (међу осталим и званичне Аустрије). Мени су посебно драгоцени они које је дао велики слависта Павел Јозеф Шафарик, посебно у два књигама: у књизи *Историја словенског језика и књижевности према свим наречјима* (на немачком 1826) и у књизи *Словенски народопис* (1842, на чешком). Релевантни делови текста о овим питањима прештампани су у мојој књизи–хрестоматији *Срби и њихов језик* (1997, 2002). У обема Шафариковим књигама простирање Срба приказано је паралелно са простирањем других словенских народа па и Хрвата.

Ставови о идентитету српског језика и српског народа најасније су садржани у делима Вука Караџића. У складу са начелима славистике, Вук је српски језик идентификовао са штокавским наречјем, а Србе са популацијом која тим наречјем/језиком говори било које вере била и у било којој држави живела. Кад се та схватања конкретизују у простору, добија се слика која је у пуној сагласности са појмовима Природне Немачке, Природне Француске, Природне Мађарске, Природне Албаније, Природне Пољске, Природне Чешке или Природне Словачке. Природну Србију и данас треба видети тамо где живе Срби разних вера који говоре језиком који су сами створили.

Идеја о националним државама тековина је новијег доба. Практично, она почиње интензивније да се остварује тек од краја 18. века, од Хердерових идеја. Најбољи примери остваривања тих идеја јесу покрети за уједињење Немачке и Италије који су се одвијали на основу принципа да сви Немци или сви Италија-

ни буду у једној држави. Пројекти су полазили од амбиције да се створи Велика Немачка или Велика Италија у оптималним језичко-етничким границама ових народа. Не може се порећи да су ти покрети водили ка стварању Немачке или Италије, држава које пре тога нису постојале. Слични пројекти и покрети постојали су и међу малобројнијим народима, који су такође остварили своје националне државе. Па ипак се не може рећи да је иједна од ових држава остварена према оптималним амбицијама. Чак су и најмоћнији народи као што су Италијани и Немци морали да своје амбиције ускладе са интересима других народа и држава. Највише што је цивилизација у којој живимо постигла јесте уважавање принципа да се поштују национална права делова народа и мимо матичних држава.

Где су Срби у тим процесима?

Срби су у 19. веку имали не само једну већ две националне државе, Србију и Црну Гору. А мимо њих су имали велику популацију на простору Балкана и Средње Европе у којој су живели Срби разних вера. Није спорно да су и Срби на тим просторима имале амбиције сличне другим народима да се укупна популација Природне Србије нађе под истим државним кровом. Кад се осврнемо уназад, мора се признати да ове амбиције ни близу нису остварене онолико колико су остварене амбиције других народа које смо напред поменули.

Објашњење зашто је тако било најлакше је показати на увиду у две идеје које су се тицале словенских народа на Балкану. Ове две идеје сам, у својим књигама, већ идентификовао као српску и као аустро-хрватску идеју југословенства. Те идеје биле су на делу од тридесетих година 19. века па све до Првог светског рата.

Српска идеја југословенства почивала је на истој идејној матрици као и националне идеје других европских народа. И она се темељи на Хердеровим идејама о самобитности нација које је Вук Караџић применио на српском случају. По тој идеји на Балкану већ постоје четири словенска народа (Бугари, Срби, Хрвати

и Словенци) који су већ изградили свој идентитет. Они треба да се развијају као посебни али блиски народи.

Другачија је била аустро-хрватска идеја југословенства. По њој су Југословени само три народа: Срби, Хрвати и Словенци (без Бугара). Ова три народа се, по овој идеји, третирају као један народ, Југословени. Овако уједињени Југословени треба да образују једну административну јединицу у оквиру федерализоване Аустрије.

Пошто је иза ове идеје стајала Аустрија, лако је схватити главне разлоге за отпочињање Првог светског рата. Аустро-хрватска идеја југословенства могла се остварити тек ако би Аустрија (од 1868. Аустро-Угарска) инкорпорирала Србију у свој корпус. Због тога је велика држава напала малу и, претходним ратовима, исцрпљену државу. Циљ напада је остваривање програма који она изграђује више деценија.

Резултати Великог рата су свима познати. Историчари, међу њима и српски, обично истичу да је Аустро-Угарска доживела тежак пораз после кога је престала да постоји, а Србија се вишеструко увећала. Има историчара и политичара који прву Југославију виде као остварену Велику Србију. Нешто попут Велике Британије.

Мој поглед на стварање Југославије је другачији. Он се заснива на увиду у стање филолошких идеја пре и после Великог рата. Са тог становишта један од највећих српских пораза десио 1918, дакле, оне године када је и правно наступио живот прве југословенске државе.

Ваше објашњење овог догађаја није у сагласности са великим српским поразом које даје Јован И. Деретић. Познато је да овај чувени историчар истиче да се један од највећих српских пораза десио на Берлинском конгресу 1878. године.

Олга Луковић Пјановић, Реља Новаковић, Светислав Билбија, Радивоје Пешић, као и други посленици сличног усмерења, обогатили су спознају о српској историји, највише о најранијој прошлости српског народа. Обиљем својих радова они су дали

довољно доказа да су Срби староседеоци Балкана. Другим речима, обеснажили су ставове да су се Срби доселили на Балкан тек у седмом веку нове ере.

Међу ауторима ове оријентације истакнуто место има Јован И. Деретић. За Деретића је посебно карактеристично инсистирање на сукобу двеју историјских школа: тзв. нордијске (бечко-берлинске) и српске самородне (аутохтонистичке) школе. Пресудан догађај у сукобу ових двеју школа Деретић везује за Берлински конгрес 1878. године. После овог Конгреса у Србији су потиснути представници аутохтонистичке школе, какви су били Милош С. Милојевић и Панта Срећковић, а пресудан утицај добили су историчари какви су били Иларин Руварац и Стојан Новаковић. Они су, по Деретићу, српску историју интерпретирали на неадекватан начин. У чињеницама на које указује Деретић сигурно има много истине. Па ипак, не бих се сложио са Деретићевом оценом Стојана Новаковића и његовог деловања. Та оцена се не тиче само једног појединца него и општег увида у новију историју српског народа.

Новаковић се није бавио само или превасходно националном историјом, као Руварац, већ и многим другим областима, па и хералдиком. (Данашњи грб Србије, на пример, његово је дело). Новаковић је био филолог свестраних интересовања. Он је први Србин који је написао *Историју српске књижевности* (1867, 1871). У њеном другом издању, рецимо, установио је да та књижевност има четири саставна дела: народну, стару, средњу и нову. Године 1894. Новаковић је објавио *Српску граматику*, у којој је сачуван идентитет српског језика, упркос чињеници да се тим језиком служе и Хрвати. Та чињеница постаје нарочито значајна ако имамо у виду да је пет година касније Томо Маретић објавио граматику истог језика (рађену на корпусу дела Вука и Даничића) али под насловом *Грамматика и стилистика хрватског или српског језика* (1999). У том делу већ је био битно нарушен идентитет српског језика. О томе сведочи и чињеница да су за Маретићева живота објављивана школска издања ове књиге под именом *Грамматика хрватског језика*.

Поред грешака које је, и као филолог и као политичар, несумњиво чинио (а ко није?) Новаковић је урадио више ствари у корист јачања српског националног и културног идентитета. Он је, уз краља Милана, био један од главних оснивача Српске академије наука крајем 1886. године. Већ 1888. одржао је академску беседу о Вуку Караџићу у којој је се залагао за повратак његовим схватањима. Том приликом је изнео предлог да се почне са издавањем *Речника српског књижевног и народног језика*, а 1893. овај предлог је обновио и понудио јавности. Када се данас каже да је иницијативу за Академијин велики речник дао Стојан Новаковић, обично се прећуткује да је име тога његовог пројекта било *Речник српског народног и књижевног језика*, све до 1953. године, када је оно промењено у *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Новаковић је, такође, и аутор дела социолошког карактера: *Српска књига, њени продавци и читаоци у XIX веку* (1900). На истраживачким основама те књиге он је са пријатељима и основао Српску књижевну задругу (1892).

Помињем ове чињенице да бисмо боље схватили разлику у последицама два крупна историјска догађаја: Берлинског конгреса (1878) и стварања Југославије (1918). У време одржавања Берлинског конгреса и после њега, међу Србима је постојала представа о Природној Србији, другим речима, представа о томе где је све размештена популација која говори српским језиком. Тачно је да Берлински конгрес није пружио Србима прилику да створе државу у складу са виђењима Природне Србије. Драстичан антисрпски гест била је окупација Босне и Херцеговине и забијање клина (помоћу Санџака) између српских држава Србије и Црне Горе. Тек у окупираној Босни и Херцеговини нове аустроугарске власти ће почети да изводе нападе на интегритет српског језика. Не треба, ипак, превидети чињеницу да је Србији и Црној Гори Берлински конгрес признао самосталност и, донекле, проширио ове државе. Србија је, на пример, проширена за пет округа: нишки, пиротски, врањски, лесковачки и топлички. Кад се саберу резултати Берлинског конгреса, ипак се не може рећи да су они по Србе били катастрофални. Пре свега због тога

што Берлински конгрес није битно поткопао српски национални идентитет.

У пуној мери се слажем са Деретићем да је велика штета што је, крајем 19. века, потиснут Милош С. Милојевић и да су непотребно маргинализована виђења аутохтонистичке школе. Па упркос свему лошем, нисам усамљен у оцени да је период од Берлинског конгреса до балканских ратова био један од најплоднијих у српској историји. То су биле деценије политичких потреба, али и време великог српског привредног и културног успона. Упркос лошим потезима према Србима, упркос ономе што су они лоше чунили према себи, баш у том периоду је у пуној мери чуван идентитет народа, језика, књижевности.

Оно најгоре што се Србима могло десити, догодиће се четрдесетак година касније са стварањем Југославије.

У стварању Југославије Срби су имали далеко значајнију улогу него на самом Берлинском конгресу.

Чињеницама треба погледати у очи. Срби су имали државу Србију, као и значајну популацију изван ње, пре него што је дошло до стварања Југославије. После распада Југославије Срби опет имају државу Србију и опет имају српску популацију изван Србије. Рачуница је јасна: после Првог светског рата била створена држава каква им није била потребна, а у другом рату су се борили за њено очување. Оба пута је задовољена једна њихова амбиција: да се сви Срби живе у једној држави. Таква амбиција, остварена у великој мери, изазвала је завист и непријатељство према њима.

Али су Срби Првим светским ратом изгубили много и то не само људских живота. Они су у овај нематнути им рат ушли као народ са јасно дефинисаним идентитетом. То, у основи, значи да су имали свој национални језик и своју националну књижевност. А имали су и филологију која је о томе сведочила. У својој идеји југословенства имали су и властиту визију остваривања односа међу балканским Словенима. То се, међутим, током Великог рата променило. Новостворена Краљевина Срба,

Хрвата и Словенаца, третирала је Србе као племе једног троплеменог и троименог народа; њихов језик је у уставима из 1921. и 1931. третиран као српскохрватскословеначки, а њихова књижевност се утопила у југословенску књижевност. Са проглашењем Краљевине Југославије и обнародовањем става да су грађани ове Краљевине Југословени, практично је учињен још један корак на путу угрожавања њиховог идентитета. У новој држави нису били само маргинализована истраживања аутохтонистичке историјске школе, већ је учињено нешто горе: изневерени су ставови и Вука Караџића и српске филолошке традиције. То се десило зато што је научна дисциплина о Србима, србистика, морала да уступи своје место сербохрватистици. Последице ће се тек касније осетити.

У таквим околностима, у југословенском периоду, више није могла да се негује визија некакве Природне Србије. У новој држави свако поимање Природне Србије наилазило је на отпор, по правилу је добијало етикету Велике Србије. А то значи да је добијало етикету која се с правом може односити на пројекте који су простирање српског народа виделе изван српских језичко-етничких простора. Тако је у Југославији од самог појма Природне Србије направљено страшило. На ово страшило су се посебно окомили и присталице комунистичких и присталице фашистичких идеја. Не само да се, у овим процесима, радило на разбијању Природне Србије, већ се радило на разбијању идентитета српског језика. Прво је српски језик преименован у српскохрватски/хрватскохрватски, а после је дошло до других преименовања што се није десило ниједном другом европском језику. Са разбијањем идентитета Природне Србије и идентитета српског језика, Југославија није могла да опстане, јер је изгубила и главни стуб свога постојања. И ова држава је морала неславно да заврши потпуним распарчавањем. Њен неславни крај се најбоље види на Хашком трибуналу. На овом суду се судило Природној Србији под именом Велика Србија. А поред енглеског, на овом Трибуналу, други званични језик је БеХаеС – језик босанко-хрватско-српски. Такав третман језика је мимо свих стандарда који важе за друге језике. Примените тај стандард за немачки језик,

oa ћете видети шта ћете добити. А тек на енглески! Име и третман овог језика већ говоре о нечему неприродном. На једном од рочишта овог Трибунала, академик Чедомир Попов поставио је реторско питање: колико Србија треба да буде мала да не би била велика!? То реторско питање тицало се поимања Природне Србије. Да бисмо знали значење појма Велика Србија, треба да знамо шта је то Природна Србија. У центру процеса поништавања Природне Србије у југословенском периоду на делу била два пројекта: пројект Велике Хрватске и пројект Велике Албаније. И један и други пројект носили су са собом своју реторику и политику, али и геноцид и етничка чишћења. То што је доживела држава Југославија има везе са филологијом. Најважније питање нису државне границе, него народ. У том смислу Срби су претрпели највеће жртве: угрожен им је идентитет.

Шта треба чинити?

Треба пре свега схватити да оном лошем што се десило постоји и нешто добро. Добро је у томе што су баш Хрвати сасекли грану на којој су седели. Они су одбацили не само Југославију, која је била створена по њиховој идеји, него су одбацили и своју идеју сербохрватистике. Србима је пружена прилика да се у филолошкој сфери врате на стање пре југословенског периода. А то значи да се врате европским правилима, која су у југословенском периоду била напуштена. Другим речима, да се врате србистици, српској идеји југословенства, идеји Природне Србије, по европским правилима и стандардима. Да се, дакле, врате у оно стање када су и Србија и Срби били привлачни за све словенске народе.

Како видите могућност слагања и суживота између концепције Природне Албаније и Природне Србије?

О Природној Албанији треба говорити као о нечему што је нормално ако постоји на природан начин као и друге сличне реалности. Природна Албанија је нешто што се у дугом историј-

ском периоду већ неколико векова преплиће са Природном Србијом, нарочито на подручју Косова и Метохије. А кад је то подручје у питању, треба се подсетити и зашто је оно у новијој историји постало с разлогом подручје сукоба два народа. На овом подручју је, углавном насилним путем, мењана етничка структура становништва, и то како у турско доба тако и у време Титове диктатуре, све док се није дошло до садашњег стања обесправљености и отвореног прогона Срба. Зна се да је 1945. године Скупштина Србије забранила повратак прогнанима са Косова и Метохије током минулог рата. Такође се зна да је у периоду Титове владавине много шиптарског становништва на Косово досељено; да су после бомбардовања 1999. Срби протерани са Косова и Метохије и да се тај процес наставља. Ако се о овом подручју може говорити и као простору где се сусрећу и преплићу Природна Србија и Природна Албанија, на основу државног и међународног права оно се мора третирати као саставни део Републике Србије. Другачији третман овог подручја у сукобу је са међународним правом.

Како видите разлике у третману Природне Србије и Природне Албаније?

Овај проблем није мали, и не тиче се само Срба и Шиптара. Уочавам да, у односу према овом проблему, постоје и принципијелне разлике. Јасније ћемо схватити какве су ако их поредимо са европским стандардима. Кратко речено, ситуација је оваква:

а) Шиптари поштују правила о идентитету свога језика који они свугде где живе називају албански, по имену државе коју су, први пут у историји, вољом Аустроугарске, добили 1912. године.

Срби не поштују став да њихов језик има свој лингвистички идентитет и српско име, без обзира на то ко и где га говори. Разна национална и квазинационална имена која се овом језику придају толеришу се и у Србији, њих прихватају и највише

српске националне институције, што је беспримеран случај у познатом нам свету.

б) Шиптари изграђују свест о себи као мултиконфесионалном народу. Тако Шиптара има три вере: муслимана, римокаталика, православца. Неки међу њима чак истичу да су они, и историјски, први мултиконфесионални народ на Балкану.

Срби се, преко својих главних институција, труде да забораве своје сународнике римокатоличке и исламске вероисповести. У постјугословнском периоду они се и даље држе ставова Штротмајера и Јагића да су Срби само православци. То значи да се одричу своје традиције: и Вука Караџића и Доситеја Обрадовића, али и Светога Саве, односно праксе у Србији Немањина. Последице таквог понашања су стравичне.

в) Шиптари, али и други, негују филолошку дисциплину о Шиптарима (Албанцима), албанологију.

У Србији још увек постоји само Покрет за обнову србистике, али србистике као институционално прихваћене филолошке дисциплине још нема.

Да ли се свест о Природној Србији може обновити?

Постоји српски језик, постоји популација која говори српским језиком, постоји и књижевност на том језику, постоје и теоријска решења, постоји међу филолозима и Покрет за обнову србистике. Поштовања је достојна и српска култура и српска традиција. За сада не постоји ипак нешто битно: на одговорним местима нема људи који ће се одговорно понашати иако је ово питање одавно отворено. Тај проблем се може решити ако се решење не буде одлагало у недоглед.

ПИТАЊЕ СВИХ ПИТАЊА

Питање свих питања – које је упућено Србима на репрезентативним местима у народу и држави - сасвим је једноставно. Оно гласи: да ли треба да се институционализује научна дисциплина о Србима, србистика? Прваци српског народа, српске националне институције, избегавају да дају јасан одговор на то питање. Другим речима, понашају се као да такво питање и не постоји.

Треба и њих разумети. Они су у овом тренутку заокупљени другим питањима. Главни страх актуелног председника Владе Србије, господина Александра Вучића, јесте: како да избегнемо „грчки сценарио“. Зато он у први план истиче слоган: економија, економија, економија!

Није спорна намера Владе да Србија треба да избегне економску ситуацију у коју је била упала Грчка. Али та намера не поништава оно питање свих питања које се тиче Срба. Грци ће као народ опстати и ако њихова економија пропадне, чак и ако пропадне грчка држава. Јер Грци имају главне адуте да би као народ опстали. Имају грчки језик и грчку књижевност, имају и неспорну националну филологију, хеленистику. Имају, дакле, све што имају други народи у Европи. А сваки народ у Европи има свој језик, своју књижевност, и има научну дисциплину о себи. Те дисциплине се зову: англистика, германистика, еспањолистика, романистика, русистика, бугаристика, словакистика, русинистика, хунгарологија, албанологија.

Срби, у овом тренутку, немају институционализовану научну дисциплину о себи. Зато и немају јасне научне одговоре о питањима која се тичу њиховог идентитета. Немају неспоран одговор на питање ко су све Срби, који је њихов језик и која је њихова књижевност. Управо зато су и угрожени као народ. Угрожени су не само споља (као што се то дешава другим народима),

већ су угрожени изнутра. А не би морали да буду угрожени и са те стране, уколико би се људи на челним местима у српском народу и српској држави понашали одговорно.

Срби имају националне институције, рецимо, Матицу српску и Српску академију наука, али се баш оне према овом питању не понашају како би се од њих могло очекивати. Зато је је нужно да се отвори и питање њиховог кредибилитета.

Питање кредибилитета

Израз кредибилитет потиче из пословног света. Значи: онај коме се може веровати, достојан поверења. Чиниоци из пословне сфере, изложени многим ризицима, проверавају историју пословања фирми са којима желе да сарађују; другим речима, проверавају њихов кредибилитет. Такве провере сматрају се нормалним видом савременог пословања; неком врстом гаранције за успешну сарадњу.

Из истог става проистиче и пракса да се проверава и кредибилитет људи који се бирају на важна места. Отуда треба сматрати и природим настојање да се обраћа пажња и на кредибилитет српских националних институција, нарочито после крупних историјских ломова, какви су били стварање и разбијање Југославије. Јер поменуте институције више од других непосредно или посредно одређују судбину српског народа. На жалост, провера кредибилитета ових институција показује да нешто са њима није све у реду.

Најпре да усмеримо пажњу ка најважнијој српској институцији, Академији. Српска краљевска академија (основана под тим именом 1886) међу својим најзначајнијим пословима засновала је 1893. као свој главни пројект *Речник српског књижевног и народног језика*. Под тим именом, на овом пројекту се радило равно шездесет година (1893-1953). Онда је Академијин *Речник* добио нови назив, под којим и данас излази: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Промена назива језика десила се у комунистичко време, годину дана пре Новосадског договора 1954. на којем је српски језик такође преименован у

српскохрватски/хрватскосрпски. Ни са другим дешавањима у овој институцији нешто није у реду. Институт за српски језик у Српској академији наука, који је основан 1947, убрзо после Новосадског договора, 1955, променио назив у Институт за српскохрватски језик. Од Милошевићевог времена опет се зове Институт за српски језик. И после свих промена овај Институт за српски језик припрема *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Промене у називима језика и институција сведоче о важним променама које су се десиле у Академији. Очигледно је да до ових промена није долазило из научних разлога, већ преваходно из политичких. Практично исте гарнитуре водиле су и Српску краљевску академију, и Српску академију наука и уметности, и кроз грађански, и кроз комунистички период, и кроз постјугословенско време. Нешто је труло у Држави Данској, рекао би Шекспир.

Што се кредибилитета тиче, још више разлога има да се постави питање поверења у Матицу српску. Она је и била главни организатор Новосадског договора на којем је српски језик преименован у српскохрватски/хрватскосрпски. Матица српска је под својим именом опстала, али сада онај српски језик од пре Новосадског договора има више имена: српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки. То је знак пуне дезагрегације и српског језика, али и српске културе, такође и српског народа.

Исто тако драстичне промене у Матици дешавале су се и у односу према интегритету српске књижевности. Те промене ћемо најбоље уочити ако обратимо пажњу на едиције Матице српске које су представљале српску књижевност као целину.

У едицији *Српска књижевност у сто књига* коју су припремиле Матица српска и Српска књижевна задруга (главни уредник је Живан Милисавић), нема ниједног дубровачког писца. Чак је и народна књижевност у тој едицији приказивана као српскохрватска. Имплицитан одговор који је преко те едиције дат сасвим је јасан: Срби немају права да дубровачку књижевност сматрају делом српске књижевности. А народну књижевност на језику који је преименован у српскохрватски /хрватско-

српски Срби имају имају право да сматрају својом колико и Хрвати, други титулари истог језика. Оба издања те едиције (прво је изашло 1958-1966) појавила су се у Титово време, па се тиме може објаснити и зашто је тако поступљено.

Сасвим други одговор на исто питање даје едиција *Десет векова српске књижевности* у сто педесет књига која управо излази у Матици (главни уредник је Миро Вуксановић). У новој Матициној едицији су присутни и дубровачки писци а у њој се објављују и књиге из народне књижевности. За те књиге не каже се да спадају и у хрватску књижевност. Оваква структура едиције већ је у складу са српском филолошком традицијом.

И на питање: да ли је постојала Матица српска у Дубровнику? постоје такође два одговора.

Један одговор дао је имплицитно председник Матице српске проф. др Божидар Ковачек у књизи *Матица српска* (коју је Матица издала 2005). Тамо се помињу све матице у словенском свету које су основане по угледу на Матицу српску, њих десетак: Матица чешка, Матица илирска, Матица лужичкосрпска, Матица моравска, Матица далматинска, Матица хрватска, Матица словачка, Матица словеначка, Матица пољска. Али се не помиње Матица српска у Дубровнику. Пошто Божидар Ковачек у Матици српској није био само један од њених чланова, већ деценијама члан њеног Управног одбора, а од 1999. до смрти 2007. и њен председник, не може да се каже да је говорио само у своје име; говорио је и у име институције. Преко речи тадашњег председника Матице српске констатовано је да таква институција, као што је Матица српска у Дубровнику нити је постојала нити постоји.

А да постоји и други одговор на исто питање сведочи *Зборник Матице српске за књижевност и језик* (1969/17). У том броју објављен је тематски блок поводом 60-годишњице оснивања Матице српске у Дубровнику (који је приредио Владимир М. Вукмировић). На корицама тога Зборника исписана су имена чланова уредништва. Главни његов уредник био је Младен Лековац, а један од чланова уредништва био је и Божидар Ковачек. У *Југословенском књижевном лексикону* (издање Матице

српске 1972) постоји чланчић о Матици српској у Дубровнику историчара Косте Н. Милутиновића. А да је ова институција заиста постојала, и да је било резултата њеног рада док 1914. није била забрањена, показало се после обнове Матице српске у Дубровнику на стогодишњицу њеног оснивања (2009). После обнове фототипски је објављено свих 16 књига које је Матице српске у Дубровнику издала у периоду рада (1909-1914). Све ове књиге показане су на симпозијуму о овој институцији који је одржан у Земуну 2010. године.

Кад обратимо пажњу на историју Академијиног *Речника* од 1893. до 2013, нећемо моћи да закључимо да ова институција држи до своје традиције. Тај главни Академијин пројект тицао се језика који се 60 година звао *српски језик*, а после тога је исти језик преименован у *српскохрватски*. Под тим именом изашло је до сада 18 томова, а најављује се још толико. Још мање ћемо моћи да закључимо да у овом погледу има реда у Матици српској. Она је после Новосадског договора издала шест томова под именом *Речник српскохрватског језика* а недавно је издала обиман једнотомни речник под именом *Речник српског језика* (2007). Не можемо да кажемо да је са српском филологијом све у реду кад једна српска национална институција (Матица српска) издаје речник под именом *Речник српског језика*, а друга, САНУ, издаје речник под именом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*.

Две оријентације у српској филологији

Не говорим први пут критички о кредибилитету Матице и Академије. Тачно пре 20 година, на Другом конгресу српских интелектуалаца, који је одржан у Београду 1994, имао сам спремно саопштење (реферат) који се звао *Националне институције – најслабија тачка српског народа*. И Матица и Академија представљене су у тексту као прве међу овим најслабијим тачкама. Ова критика била је усмерена ка томе да се учини што треба да ове слабе тачке постану јаке тачке српског народа.

Изречене оцене о Матици и Академији проверавао сам и касније. И о једној и другој институцији објавио сам и посебне студије (у књигама *Идеје југословенства и српска мисао* и *Српско питање и србистика*, 2007). Из увида у историју српске филологије и проистекла је иницијатива да се обнови српска филолошка традиција. Тако је у Приштини 1997. и настао Покрет за обнову србистике. Добар део историје овог Покрета и његових резултата показан је у књизи др Душка Певуље *Обнова србистике* (Бања Лука, 2013, два издања). Од појаве Покрета за обнову србистике на српској филолошкој сцени постоје две јасно испрофилисане оријентације. Једна је она која је доминантна у Матици и Академији, а друга је она која је доминантна међу присталицама Покрета за обнову србистике. Те две оријентације имају и своје стратегије. Стратегија и Академије и Матице је да забашуре промене у оријентацији које су се у њима десиле у југословенском, а посебно Титовом периоду. Њихова је порука: све је са српском филолошком традицијом у реду. Треба је само наставити. Порука је присталица Покрета за обнову србистике: да је била у реду српска филолошка традиција у пред-југословенском периоду. Али да треба одбацити ону традицију која је настала у периоду постојања југословенске државе, а посебно ону која је негована у Титовој Југославији.

Од опредељења за једну или другу оријентацију зависиће будућност српског народа. Зато није свеједно која ће од ових стратегија добити подршку у Србији, у Републици Српској и шире у српској језичкој заједници.

Проблем пороте

Један од најважнијих логичара новијих времена, Карл Попер, у знаменитој књизи *Логика научних истраживања*, обратио је пажњу на улогу пороте као институционализованом облику судске праксе. Функција је пороте да саслуша обе стране у спору, па тек да онда донесе пресуду. Знамо из искуства како порота може и да омане. Али знамо и да над поротом постоји порота, па и да се грешке могу поправљати.

А да је држава Србија, преко владајуће гарнитуре, доведе-на у ситуацију да игра улогу пороте, можемо да покажемо на примеру свечаности која је приређена 12. марта 2014. у Матици српској поводом њеног објављивања другог тома *Српске енциклопедије*: На овом скупу говорио је председник Републике Србије Томислав Николић и говорили су председник Матице српске Драган Станић и академик Предраг Пипер.

Треба имати пуно разумевање за лепе речи које је овим поводом изрекао председник Републике Србије. Ове речи сигурно су изазване надом да, на основу учињеног, управо у Матици српској треба видети право место за лексикографску институцију која је Србима потребна.

Добронамерни човек на месту председника Републике Србије на овој свечаности изнео је о Матици и овакве оцене:

Матица српска је преживела и надживела многе темељне промене друштвених и политичких система, измене државне границе и типова државне организације, смене интелектуалних и духовних тенденција и погледа на свет, а опстала је, пре свега, као драгоцен споменик српске културе и науке, на чему јој је српски народ дубоко захвалан. (ЛМС јун 2014: 853-854).

Било би добро да је тако како је Председник Србије рекао. На жалост, његове речи не слажу се лако проверљивим чињеницама да су у Матици још 1945. на власт дошли „напредни“, који су затим у Покрајинском комитету постигли Новосадски договор и објавили едицију *Српска књижевност у сто књига* и тиме одступила од властитој традиције. Матица српска, на жалост, могла би се истаћи и као пример институције која је у периоду друге Југославије, Титове, служила антисрпским интересима. Не треба јачи доказ за ту тврдњу од Новосадског договора. Данас можемо да кажемо да би свака српска енциклопедија трбало да буде енциклопедија *serbica*, организовани скуп знања које може да донесе научна дисциплина о Србима, србистика. На жалост, ова реч још није ни ушла у појмовник садашње Матице српске. Челни човек српског народа очигледно је криво обавештен о стварном стању.

На жалост, Матица српска се извештила у организовању перформанси који треба да покажу да је безгрешна, или да је „без флеке“, како је у њеној згради речено кад је најстарију српску културну институцију посетио Слободан Милошевић. Познато је да и над поротом постоји порота и да над судом постоји суд. Цитирам Његоша: „Покољења дјела суде...“

Нормална филологија за нормалну државу

Запазио сам најаву садашњег премијера Владе Србије господина Александра Вучића, да ће екипа којој је он на челу од Србије настојати да направи нормалну државу. Колико сам могао да схватим, он под тим нормална држава он има у виду економску, правну, пословну сферу. Има у виду и модернизовање образовног система. Не видим никакав наговештај да би се израз нормална држава могао односити и на филолошку сферу. Упркос томе верујем да израз нормална држава ни ту сферу не треба да заобиђе. Присталице Покрета за обнову србистике боре се да се и у филолошкој области од Србије направи нормална држава. Дакле држава која ће имати нормалан однос према националној филологији о Србима, дакле, србистици. Управо онакав однос какав према својим националним филологијама већ имају други европски народи.

Србија се у неким областима већ вратила својој традицији из предјугословнског периода. Вратила се својој химни, грбу и застави. Али тако нешто још није учинила и у области филологије. Да би и то постигла, остаје јој обавеза да напусти хрватску идеју југословенства и сербокroatисту, са свим својим рецидивима, и да се врати србистици, што значи и српској идеји југословенства.

Ево предлога за неколико практичних корака које би, у догледно време, требало учинити.

1. *Катедре за србисту*. – На свим филолошким факултетима у земљи треба формирати катедре за србисту. Тај поухват би се могао остварити трансформацијом катедара за српски језик и катедара за српску књижевност у катедре за србисти-

ку. Тиме би и се и несређена српска филологија, која се бави српским темама, вратила у систем европских националних филологија.– Овај подухват треба да учини Влада Србије преко Министарства за обрзовање и науку.

2. *Институт за србистику*. – Већ од настанка Покрета за обнову србистике разговара се о потреби оснивања Института за србистику. Међу првим потезима које би овај Институт требало да обави јесте реализација *Издавачког пројекта „Србистика“*. Овим мојим пројектом је предвиђено да се објави пет серија довољно познатих дела из прошлости: а) сви релевантни речници српског језика, б) све релевантне граматике српског језика, в) сви релевантни правописни списи српског језика, г) све релевантне историје српске књижевности и д) *Антологија српске поезије* у осам књига. (Пројекти су објављени у мојим књигама *Систем српске књижевности* и *Српски филолошки програм*). – Институт за србистику могао би да се бави и проблемима славистике.

3. Добродошао би био научни скуп под евентуалним насловом *Повратак србистике у научни и образовни систем Србије*.- Скуп би могао да се одржи у Пролом Бањи и Грачаници. Разуме се да би и друга места могла ба буду погодна за разговор о овој теми.

4. Научни скуп *Српска идеја југословенства*.- Одржавање овог скупа требало би везати за неколико главних актера те идеје и места у којима су рођени. То су прваци Матице српске Теодор Павловић (рођен у Новом Милошеву, у Банату) Јован Суботић (рођен у Добринцима у Срему) и Надежда Петровић (рођена у Чачку).

Научни скуп посвећен овој идеји могао би да се одржи у Матици српској или у Галерији „Надежда Петровић“ у Чачку. Било би добро да овај скуп пропрати и реплика изложби југословенских уметника (бугарских, српских, хрватских и словеначких) које је Надежда Петровић организовала (1904-1912) или савремених уметника балканских словенских народа. (Изложба би могла да се одржи у Београду, Чачку и Новом Саду).

ДОДАТАК

РЕФЕРАТ ПРЕДСЕДНИКА СКУПШТИНЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДУБРОВНИКУ НА СВЕЧАНОЈ СЕДНИЦИ

Матица српска у Дубровнику почела је свој рад свечаном седницом 1. августа 1909. године. Само постојање ове институције омогућено је на основу завештања и новчаног прилога сплитског трговца Константина Вучковића. Оснивачка скупштина одржана је у просторијама Српске православне црквене општине иако је на њој учествовало знатно више Срба римокатоличке вероисповести. Сви подаци о овом догађају, њеном статусу, одјеку у јавности, сарадницима и деловању, па о присуству председника Матице српске из Новог Сада, објављени су у тематском блоку текстова који је приредио Владимир М. Вукмировић а објавио *Зборник Матице српске за књижевност и језик* у броју 17. од 1969. године. Уредник зборника тада је био Младен Лесковац, председник Матице, а један од чланова Уредништва био је и Божидар Ковачек, потоњи председник Матице српске. О Матици српској у Дубровнику објављен је потом и чланчић историчара Косте Н. Милутиновића у *Југословенском књижевном лексикону* (1972). И прво и друго оглашавање о Матици српској у Дубровнику догодило се у време тзв. масовог покрета у Хрватској. То што Матица српска у Дубровнику није ни споменута у књизи *Матица српска* Божидара Ковачека која је објављена 2005. спада у ружан део српске историје који није почео са АВНОЈ-ем ни са маспоком, већ је почео са стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. Матица српска у Дубровнику је престала да ради 1914. и кроз читав југословенски период није деловала.

На питање да ли је таква институција стварно постојала, одговор дају фототипска издања 16 њених књига која су овом

приликом изложена. Ниједан медиј у Србији, колико ми је познато, није констатовао ова издања. Није констатовао чак ни да је Матица српска у Дубровнику обновила свој рад тачно на стогодишњицу њеног оснивања, 1. августа 2009. године и то у згради Скупштине Србије. Вероватно зато што се чин њеног обнављања није десио уз благослов политичких званичника. То што је ова седница одржана у сали Републичке скупштине, значи само да је искоришћено право Одбора за Србе ван Србије да и он може да користи једну од сала за свој рад. Тада је у свечаном делу овог скупа певала Светлана Стевић, а неколико аматера рецитовали су исте песме Џива Гундулића, Петра Прерадовића и Бранка Радичевића које ће се чути и на овој свечаној седници.

Ову свечану седницу обновљене Матице српске у Дубровнику практично је организовао исти Организациони одбор, састављен од присталица Порета за обнову србистике и Владе Републике Српске Крајине у прогонству, који је организовао и мађународни научни скуп „Српско питање и србистика“ (Новосадски скуп, 2007), обнову Матице српске у Дубровнику (2009), симпозијум о овој Матици (2010), али и симпозијум о Србима муслиманске вероисповести (2012). Данашња свечана седница Матице српске у Дубровнику сведочи да постоји континуитет у напорима да се обнови и српска филолошка традиција и српски филолошки програм из предјугословенског периода.

Да би смисао овог данашњег скупа подухвата био што видљивији, Организациони одбор потрудио се да се свечана седница обновљене Матице српске у Дубровнику одржи баш у овој сали. Јер, баш у овој сали, пре равно 60. година, 8, 9. и 10. децембра 1954, десио се један крупан историјски догађај: овде је био постигнут Новосадски договор о заједничком књижевном језику и правопису Срба и Хрвата. Номинални организатори овог скупа били су Матица српска и Матица хрватска. Али скуп није одржан у згради Матице српске, како се мисли, и како је технички било могуће да се деси, већ је био одржан баш у овој згради и тачно на овом месту. Разлоге зашто је тако било није тешко схватити. У овој згради је, у читавом периоду Титове Југославије, било седиште Покрајинског комитета Комунистичке партије,

односно Савеза комуниста, а једно време и седиште Покрајинског одбора Социјалистичког савеза Војводине.

Политички контекст у којем је одржан Новосадски договор већ је довољно осветљен. Са доласком комуниста на власт у тадашњој држави уведен је посебан режим. А какав је био, о томе говори недавно објављени податак да је у Србији на крају и непосредно после Другог светског рата без суђења физички ликвидирано 56.000 грађана. У годинама сукоба са Информбироом ликвидирани су и многи комунисти и партизански борци који су извели револуцију. Њих је победничка Титова власт слала да издржавају казну на Голом отоку и у друге затворе. Тешко је било онима који су се тој оријентацији нашли на путу.

Засада се далеко мање зна и истражује о филолошком контексту у којем је одржан Новосадски договор. Прве значајне промене у овој сфери десиле су се баш у Матици српској, и то 1945. Тада је читава руководећа гарнитура ове институције замењена новим људима. То су били они који ће припремити и Новосадски договор и едицију *Српска књижевност у сто књига*, и који ће чинити и друге потезе што су оставили трајне последице на српску националну традицију, српску филологију и образовни систем. Пет година после завршетка рата, 1950, основан је у Загребу Југославенски лексикографски завод на челу са Мирославом Крлежом. Овај чувени писац и предратни пројугословенски левичар своју реторику није битно мењао. Али је учинио нешто о чему ће, бар јавност у Србији, тек много година касније сазнати. Крлежа је за свог заменика у Лексикографском заводу поставио Мату Ујевића, уредника *Хрватске енциклопедије* у време Независне Државе Хрватске а са њим је довео и његову екипу. Да овај чин није био без последица можемо да видимо ако упоредимо ове податке. У Српској академији наука и уметности био је 1947. основан Институт за српски језик. Овај институт је наставио са прикупљањем грађе за *Речник српског књижевног и народног језика*, на којем се почело радити од 1893, на иницијативу Стојана Новаковића. После равно 60 година, 1953, овом Академијином Речнику промењено је име у *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Ова промена назива деси-

ла се годину дана пре Новосадског договора. Договор је имао само да потврди судбину српског језика која је већ унапред била решена. Редакцији Летописа Матице српске остављено је да већ одређену политику спроведе и легализује. Она је од септембра 1953. до краја 1954. године, из броја у број часописа, објављивала *Анкету о српскохрватском језику и правопису* поводом које је после одржан скуп познат као Новосадски договор.

Природу онога што се у овој згради пре 60 година десило најлакше ћемо схвати ако се подстимо једног детаља из хумористичке књиге Бранка Ћопића *Доживљаји Николетине Бурсаћа*. На једном месту у овој књизи описује се сцена у којој Николетина (да парафразирамо) каже својој матери: Мајко, од данас нема бога! Како сине? Рекао друг комесар! Борци партизанског покрета имали су пуно поверење у своје комесаре, поготово у главног комесара, оног који је проглашен за највећег сина југословенских народа и народности. Зато је главни комесар и задовољио апсолутну моћ, па је преко својих следбеника, односно продужетака, могао да ради шта хоће.

Зборник којим обележавамо 60. годишњицу од Новосадског договора доноси документе који показују да се језик којим се говорило у Србији називао српски језик. Са овим језиком се на Новосадском договору десило нешто слично ономе из сцене Николетине Бурсаћа и његове матере. Српски језик, како га је Матица од свог оснивања називала и како је називан у Србији и Црној Гори и после Другог светског рата, тада је морао да промени име и да се убудуће зове српскохрватски/хрваткосрпски језик. Овом променом исти језик морао је да промени и титулара. Поред Срба, сувласници истог језика званично су постали и Хрвати. Невидљиви комесар је, преко својих продужетака, тако обавио велики посао на штету једног народа, а на корист другог. Последице промене ове власничке структуре показаће се већ после 13 година, у тексту *Декларација о називу и положају хрватског књижевног језика*. У овом документу се 18 хрватских институција одрекло се Новосадског договора и отворено изразио претензије на „свој део“ језика. То је онај део који је већ био имплициран у самом Договору, а још више и јасније у правопису.

сима који су на основу њега настали и објављени 1960: *Правопису српскохрватскога језика* који је ћирилицом и екавски објављен у Матици српској и *Pravopisu hrvatskosrpskoga jezika* који је ијекавски и латиницом објављен у Матици хрватској. На шта је оних 18 институција хрватских институција у својој *Декларацији* претендовало лако ћемо схватити ако обратимо пажњу на одговор Јулија Бенеша у Летописовој анкети. Бенеш је био против договора. Његов став је био: да се о језичком заједништву не треба договарати, већ да треба пустити Србе да и даље пишу својим екавским и својом ћирилицом. Овакав став подразумевао је да је ијекавски писан латиницом хрватски део заједничког језика, односно хрватски језик. Показаће се да су то и биле намере стварних организатора Новосадског договора. Али њима је био потребан перформанс, то јест јавно одиграна представа, у којој би истакнути научници и књижевници, уиме двеју националних институција, легализовали став да Срби и Хрвати имају исти језик. Перформанс је, међутим, стварним организаторима био потребан и да се, истовремено, истакну разлике у имену језика и његовој правописној употреби, које ће омогућити будућу поделу. Поред две варијанте правописа истог језика, ове разлике је било потребно обележити и националним именима. Тек после Новосадског договора неки истакнути лингвисти почели су јавно да говоре и пишу о два варијантама истог језика: источној и западној, српској и хрватској, екавској и ијекавској. У тој интерпретацији Вуково јужно наречје српског језика, постало је западно наречје хрватско-српског језика, идентично са хрватским језичним изразом о којем се говорило у оној *Декларацији* из 1967. Године 1971, дакле 17 година после Договора, њега се одрекла и супотписник Матица хрватска. Сада се у Хрватској српски књижевни јужног наречја (како је источнохерцеговачке говоре звао Вук Караџић) назива хрватским, а под српским језиком се сматра оно што је написано ћирилицом. Ову стратегију хрватска страна настоји, помоћу својих продужетака, да наметне и мимо граница државе Хрватске, посебно у Србији. Један од главних задатака Другог конгреса српских интелектуалаца, који је у Београду одржан 1994, био је да наметне екавску

стандардизацију српског језика. А један од главних задатака Друштва „Ћирилица“ које је основано у Новом Саду прве године новог миленијума, јесте да прогласи ћирилицу за српско писмо а латиницу за хрватско.

С болом се мора признати да су у легализацији ставова Новосадског договора увучене и главне српске националне институције: Матица српска и Српска академија наука и уметности, али и многе истакнуте јавне личности. Више се не може ни скривати да су последице овог подухвата биле катастрофалне. Српски језик, којем је на Новосадском договору промењено име, добио је после разбијања Југославије још неколико титулара. Лингвисти тврде да је то лингвистички један језик, али међу лингвистима има доста оних који кажу да тај исти језик у политичком смислу представља више језика. У оквирима новоуспостављених државних граница, а на подручјима српске језичке заједнице, исти језик се данас негде се назива српски, негде хрватски, негде бошњачки, негде босански, негде црногорски, негде буњевачки, а негде и српскохрватски. Кад га говоре припадници једне вероисповести онда је то један језик, кад га говоре припадници друге вероисповести онда је други језик. Осим по критеријуму вероисповести, име језика се одређује и државним границама. За такву праксу не зна никаква нормална лингвистика, а не зна ни нормална политика европских држава. А кад помињемо европске државе, јасно је у ком смеру треба видети разрешење српске језичке ситуације. Треба поћи од става, да и Срби, у језичкој политици, треба да се ускладе са правилима и критеријима који важе свуда у Европи.

Такво решење које се нуди није неко ново. Оно већ постоји у српској филолошкој традицији, која се одржавала све до Новосадског договора. О свом односу према властитој традицији српска страна је најмање обавезна да полаже рачуна хрватској страни, оној која се Новосадског договора одрекла пре 43, односно пре 47. година. Српски филолози, којима је стало до науке, традиције и истине, после разбијања Југославије, обавили су све неопходне послове, да се да се српска филолошка традиција обнови на својим европским темељима. Најјаснија решења у том

смеру дата су у оснивачким документима Покрета за обнову србистике (1997), у *Слову о српском језику* (1998) и у *Закључцима* Новосадског скупа (2007). Било је природно да ове идеје о повратку српској филолошкој традицији добију пуну друштвену подршку и верификацију надлежних институција државе Србије.

Показало се, међутим, да до неопходне обнове ипак споро долази. А долази споро и тешко јер на српској филолошкој сцени постоји и једна друга оријентација, она која је инсталирана у Титовој Југославији и која уз разна прилагођавања, баштини политичке основе Новосадског договора. Сада се у Србији српски језик не третира више као српскохрватски. Али се третира и као српски, и као хрватски и као бошњачки. Другим речима прихвата се у стварности постојање некаквог бехаес језика, како се наш језик зове у Хашком трибуналу. У оквиру ове оријентације, надлежне институције Републике Србије данас су забављене репертоаром имена, од којих су нека имена пожељна, а нека непожељна. Тврди се, на пример, да може да се употребљава израз бошњачки, не може босански, може буњевачки, не може црногорски. Таква надмудривања само појачавају трагичан положај у којој је популација српског језика била доведена највише неодговорним понашањем филолога. Али и неодговорним понашањем других чинилаца, пре свега у медијима, државној управи и у политичком животу.

Политичке власти у Србији, које се смењују последњих четврт века, не сналазе се у филолошкој сфери. Стечене предрасуде и фризирани прикази ситуације у овој области наводе их да се и даље ослањају на српске националне институције које су и саме погубиле конце у овој области. Српска јавност и не сумња да су баш српске националне институције и властитој и српској традицији окренуле леђа, а да се њихове владајуће структуре и боре превасхоно за личне и групне интересе.

Зборник *О идентитету српског језика*, планиран да се промовише баш на месту где је био пре 60 година обављен Новосадски договор, требало би да учини да се и људи из политичке и научне сфере обавесте о историјским чињеницама. Али и да се тргну из летаргије и уозбиље. Верујемо да ће објављени мате-

ријал послужити да се схвати шта је Новосадски договор био и чему је послужео.

Закључци Новосадског скупа, које такође зборник доноси, имају функцију да покажу да српска ситуација у овој области није безизлазна; да постоје решења која нас везују са српском, славистичком и европском филолошком традицијом. Ови *Закључци* донети су на крају дводневног Међународног научног скупа „Српско питање и србистика“ у згради Гимназије „Јован Јовановић Змај“ 24. новембра 2007. године. У дворишту ове школе постоје споменици Доситеју Обрадовићу, Вуку Караџићу, Георгију Магарашевићу и Павелу Јозефу Шафарику. Сва четворица уграђени су у славистичку и српску филолошку традицију. Ове личности део су традиције и Матице српске према којој ова институција треба да се односи одговорно.

Да је Матица српска поштовала своју традицију, Покрет за обнову србистике не би ни био потребан. То се може показати и на примеру обележавања стопедесете годишњице преласка седишта Матице српске из Пеште у Нови Сад која је ове године била обележена свечаношћу у Српском народном позоришту. Овај значајан догађај у српској култури десио се уз кључну улогу у том чину два значајна човека: Светозара Милетића и Платона Атанацковића. Светозар Милетић, чији споменик чини једно од главних обележја града, био је тада градоначеник Новог Сада. Да је овај првак српског народа био следбеник идеја Вука Караџића може се уверити свако ко прочита његов познати текст *Срби и Хрвати*, који је прештампан у другом зборнику Новосадског скупа заједно са другим документима. У књижици Вука Караџића *Писма Платону Атанацковићу*, објављеној 1845, садржани су готово дословно ставови садржани у бечком *Књижевном договору*. А када је будимски владика Платон постао новосадски владика, било је природно да се Матица врати у град где је била зачета идеја о покретању Летописа, због чијег је издавања она и била основана. Испред садашње зграде Матице српске налази се биста и владике Платона. А једна од најзначајнијих новосадских зграда данас се зове Платонеум. Четири године пре него што је Матица дошла у Нови Сад, дакле 1860, Епархија новосадска је

објавила *Српску писменицу* београдског песника и државника Јована Илића, са вуковским правописом. То се десило када је вуковски правопис још био забрањен у Србији. За ту граматику је посебно важно што представља два писма српског језика: *Писмо Срба источне цркве* (данашњу ћирилицу) и *Писмо Срба западне цркве* (данашњу латиницу). Све ово што казујем документовано је и представљено и објашњено у књигама и зборницима присталица Покрета за обнову србистике. Они који хоће да уваже ту традицију неговану и у Новом Саду, у Матици српској и у Српској православној цркви за тако нешто имаће довољно разлога и аргумената.

Данашња свечана седница обновљене Матице српске у Дубровнику приређена је да подесети да за српски народ, и за српску филологију, постоје и боља решења од оних која су нам била наметнута у титовском приоду а која су и сада на делу. Она исто тако треба да подсети да српски народ треба да престане да буде објект туђих пројекција и да, опет, постане субјект своје судбине, да чува свој стварни идентитет, идентитет свог језика и њиховности и своје име.

Концепт СВЕЧАНЕ СЕДНИЦЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДУБРОВНИКУ

Место одржавања: Сала за седнице у згради бившег По-
крајинског комитета Савеза комуниста Војводине у којој је одр-
жан Новосадски договор 8, 9. и 10. децембра 1954. године.

Време одржавања: 22. новембар 2014. У те дане је у Но-
вом Саду, пре седам година, 2007, одржан Међународни научни
скуп „Српско питање и србистика“ (Новосадски скуп). На овом
скупу су донети *Закључци* који поништавају Новосадски дого-
вор.

Почетак у 11 часова.

ДНЕВНИ РЕД СЕДНИЦЕ;

Радно председништво:

Милорад Буха, Момчило Суботић, Радмило Маројевић, Милош
Ковачевић

Сценски део:

Химна *Боже правде*.

Иван Гундулић: *О лијена, о драга, о слатка слободо!*

Петар Прерадовић: *Роду о језику*

Бранко Радичевић: *Коло*

Интерпретатори химне и песама могли би да буду чланова ан-
самбла СНП.

Светлана Стевић: *Седам сати удара* (Поводом 210-годишњице Првог српског устанка)

Председник Организационог одбора Милорад Буха отвара седницу. Главни разлог за њено одржавање јесте објављивање зборника *О идентитету српског језика* који је посвећен 60-годишњици Новосадског договора.

Користи прилику да подсети и на неколико других значајних датума из српске историје и историје србистике:

- 210 година од Првог српског устанка (1804-2014);
- 200 година откако је оснивач славистике Јозеф Добровски изразом *serbica* означио тематско подручје којим се бави србистика.
- 200 година од објављивања *Писменице сербског језика* и *Мале простонародне славеносербске песнарице* Вука Стефановића Караџића, утемељитеља научне дисциплине о Србима, србистике:
- 150 година од смрти Вука Караџића;
- 150 година откако Матица српска има седиште у Новом Саду;
- 110 година од прославе стогодишњице Првог српског устанка у Београду и два велика окупљања Јужних Словена: 1) на Изложби југословенских ликовних уметника и 2) на Конгресу југословенских књижевника. У овим активностима су учествовали представници Бугара, Срба, Хрвата и Словенаца.
- 100 година од почетка Првог светског рата;
- 100 година од забране рада Матице српске у Дубровнику;
- 5 година од обнављања Матице српске у Дубровнику

Петар Милосављевић, председник Скупштине Матице српске у Дубровнику: *Реферат на Свечаној седници.*

Представљање зборника *О идентитету српског језика* штампаног поводом 60-годишњице Новосадског договора.

О зборнику говоре: Јелица Стојановић, Радмило Маројевић, Милош Ковачевић и Веселин Матовић.

Овом приликом могле би да буду представљене и ове публикације:

Светлопис Слободана Костића. Зборник радова. - Говори Драгиша Бојовић. (очекује се излазак из штампе)

Душко Певуља. *Обнова србистике*. Студија и хрестоматија. Бања Лука 2013. – Говори Љубомир Зуковић.

Биљана Живковић. *Србистика и србисти*. Књига интервјуа са истакнутим србистима са целог српског језичког простора. – Говори Салих Селимовић. (Очекује се излазак из штампе)

Петар Милосављевић: *Историја и филологија*. Поводом 100 година од Првог светског рата и 60 година од Новосадског договора. – Говори Момчило Суботић. (Очекује се излазак књиге из штампе).

Седница се завршава наступом уметнице Светлане Стевић.

ИЗЛОЖБА КЊИГА И ЧАСОПИСА У ВРЕМЕ ОДРЖАВАЊА СВЕЧАНЕ СЕДНИЦЕ

Поводом одржавања свечане седнице може се на четири паноа или стола приредити мала изложба часописа и књига.

Први пано: Покрет за обнову србистике – часопис Србистика и друга издања

Други пано: Матица српска у Дубровнику (1909-1914)

Изложити свих 16 фототипски издатих књига Матице српске у Дубровнику.

Изложити *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 17/1969. У овом зборнику је објављен тематски блок посвећен Матици српској у Дубровнику који је приредио Владимир М. Вукмировић.

Изложити *Југословенски књижевни лексикон* (1972). У овој књизи се налази чланак Косте Н. Милутиновића о овој Матици.

Трећи пано: Издања обновљене Матице српске у Дубровнику

Изложити сва издања обновљене Матице српске у Дубровнику од 2010.

а) *Љетопис Матице српске у Дубровнику* 1. и 2.

б. *Срби муслиманске вероисповести*, зборник радова

в) Татјана Ракић: *Дум Иван Стојановић*

г) Миле Медић: *Српска Крајина*

д) Петар Милосављевић: *Обнова српског националног програма, Други ток српске књижевности, Наратолошка истраживања, Титаник, Филологија и геополитика, Историја и филологија.*

ђ) Биљана Живковић: *О српском питању*. Разговор са Петром Милосављевићем.

е) Друга издања ове институције (уколико их има).

Четврти пано: Новије књиге присталица Покрета за обнову србистике

На пример књиге: Радмила Маројевића, Милоша Ковачевића, Радоја Симића, Михаила Шћепановића, Петра Милосављевића, Андрије Стојановића, Јелице Стојановић, Веселина Матовића, Душка Певуље, Вере Милосављевић, Момчила Суботића, Драгиша Бојовића, Горана Максимовића, Ирене Арсић, Јована Пејчића, Мирољуба Јоковића, Тиодора Росића, Милорада Јеврића, Голуба Јашовића, Биљане Живковић, Радивоја Керовића, Ивана Коларића итд.

Напомена:

Технички је изводљиво да изложба као целина, али и њени делови, буду посебно снимљени. Треба снимати и читав ток седнице. За овај посао ангажовати професионалног сниматеља.

Снимак седнице и изложбе би се могао понудити телевизијским и радио емитерима.

НАПОМЕНЕ О ТЕКСТОВИМА У ОВОЈ КЊИЗИ

Настанак ове књиге проузроковала су подсећања на два значајна догађаја у новијој српској историји: на шездесет година од Новосадског договора и на стотину година од Првог светског рата. Оба ова догађаја имала су трагичне последице по српски народ, а оба имају корена у идејама које су Србима биле наметнуте. Преваходна је сврха књиге да се укаже на суштину тих идеја и њихов утицај на историјске догађаје.

Међу текстовима у овој књизи најпре је настао *Новосадски договор, предрасуде и логореја*. Текст је био писан за Духовни сабор заказан за 21. септембар 2023. у Раковици. Пошто на овом скупу због болести нисам учествовао, текст сам послао за најављени зборник. Исти текст је прихваћен је да буде објављен у часопису *Филолог* у Бања Луци и у зборнику радова које припрема прмаријус др Богдан Златар у Београду.

Текст *Српско питање – питање идентитета* је реферат поднесен на симпозијуму *Српско питање на Балкану* који је одржан у Институту за политичке студије у Београду 26. септембра 2013. године. Текст је објављен у истоименом зборнику у издању овог Института. (Београд 2013). Овде се доноси у скраћеном облику.

Текст *Историја и филологија* је реферат на симпозијуму који је одржан 7. марта 2014. године у Институту за европске студије у Београду. Објављен је у зборнику радова под насловом *Српски народ од сарајевског атентата до Хашког трибунала*. Зборник је издало Удружење Срба из Хрватске (Београд 2014). Истовремено је исти текст штампан у јубиларном 50. броју часописа *Крајина* (Бања Лука, 2014).

Поменути крупни историјски догађаји били су и главни повод за четири разговора која сам имао са Биљаном Живковић. Један разговор се тицао идентитета српског народа, други модела српског понашања, трећи односа идеја и историје, четврти актуелизоване теме о Природној Албнији и Природној Србији. Био сам саговорник госпође Живковић и у књизи *О српском пи-*

тању. *Разговори са Петром Милосављевићем*. (Ову књигу је објавила Матица српска у Дубровнику, Београд 2012).

Остали текстови писани су за ову књигу.

Текстови у *Додатку* овој књизи повезани су са свечаном седницом Матице српске у Дубровнику која је замишљена да се одржи у згради Покрајинског комитета савеза комуниста Војводине у којој је 8, 9. и 10. децембра 1954. одржан Новосадски договор Матице српске и Матице хрватске.

Први од тих текстова је Реферат председника Скупштине Матице српске у Дубровнику, а други је Концепт Свечане седнице ове институције.

Организатори Седнице би желели да припреме и посебан број часописа *Србистика/Serbica* посвећен седници и проблеми-ма којима се она буде бавила.

Едиција ДЕЛА ПЕТРА МИЛОСАВЉЕВИЋА

Едиција *Изабрана дела* Петра Милосављевића коју су приредили Слободан Костић (1952 – 2012) и Вера Милосављевић, почела је да излази у издању „Требника“ у Београду 2000. г. После смрти власника „Требника“ Ранка Кебаре (2004), едицију су наставили да објављују „Логос“ у Ваљеву (касније у Грачаници) а затим ИПА „Мирослав“ у Београду. Овим издавачима се придружила Матица српска у Дубровнику (обновљена у Београду 2009). План овог издања обухватао је 25 књига сврстаних у пет кола.

Сачињен је пројект нове едиције *Дела Петра Милосављевића* који предвиђа објављивање књига овог аутора у седам кола према тематској сродности. Прво коло садржи уџбенике и мемоаре; друго коло - књиге политиколошке природе; треће - белетристичка дела; четврто - књиге посвећене србистици; пето - књиге из области проучавања књижевности; шесто - посебне књиге из области проучавања поезије; седмо - књиге из области филозофије.

Филологија и геополитика је прва књига из другог кола које је састављено од дела политиколошке природе. У њима је представљена политичка мисао србистике. У представљању ове мисли посебну улогу је имала издавачка делатност Слободана Костића, управника Народне и универзитетске библиотеке у Приштини и универзитетског професора и Матица српска у Дубровнику (обновљена у Београду 2009).

П р в о к о л о

Ко и куда ја? I, II, мемоари
Методологија проучавања књижевности
Теорија књижевности
Теоријска мисао о књижевности, I, II
Књижевнотеоријска мисао у Срба, I, II

Д р у г о к о л о

Обнова српског националног програма
О новосадском скупу“ - разговори Бојана Радића са Петром
Милосављевићем
О српском питању - разговори Биљане Живковић са Петром
Милосављевићем
Блок за српску идеју
Титаник
Филологија и геополитика
Историја и филологија

Т р е ћ е к о л о

Блокада, песме
Драме
Нови Сад на ватри, роман
Глог на Истери, роман
Примери српског прозног казивања

Ч е т в р т о к о л о

Срби и њихов језик
Српски филолошки програм
Увод у србистику
Идеје југословенства и српско питање
Српско питање и србистика
Српска писма

П е т о к о л о

*Систем српске књижевности
Други ток српске књижевности
Наратолошка истраживања
Теоријски проблеми*

Ш е с т о к о л о

*Традиција и авангардизам
Поетика Момчила Настасијевића
Реч и корелатив
Триптих о Лази Костићу*

С е д м о к о л о

*Теорија белетристике
Логос и парадигма
Обнова логоцентризма
Шведски сто филозофије*